

د پښتو هنري ادبياتو د کره کتنې لنډه تاریخچه

Ketabton.com

لیکوال: عبدالخالق رشید

۱۳۹۴ لمریز کال

د پښتو هنري ادبياتو د کره کتنې لنډه تاريخچه

ليکوال:

عبدالخالق رشيد

۱۳۹۴ ل کال

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: د پښتو هنري ادبياتو د کره کتنې لنډه تاريخچه

ليکوال: عبدالخالق رشيد (بي اچ ډي)

خپرونډی: د افغانستان ملي تحريک، فرهنگي څانگه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ديزاين: ضياء ساپی

پښتۍ ديزاين: فياض حميد

چاپشمبر: ۱۰۰۰ ټوکه

لومړی چاپ: د افغانستان د ليکوالو ټولنه ۱۳۷۰ / ۱۹۹۲ کال

دویم چاپ: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م

د تحريک د خپرونو لړ: (۱۱۲)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسووليت ليکوال پورې اړه لري.

ڊاٽي

س. شپون ته !

فهرست

مخ	سرلیک
۱.....	دویم چاپ او ددغه کتاب.....
۵.....	تقریظ
۱۱.....	سریزه.....
لومړی څپرکې:	
۲۴.....	په پښتو منځني ادبي بهیر کې دکره کتنې حالت ته یونظر.....
دویم څپرکې:	
۵۴.....	دپښتواوسنی کره کتنې پیلامه (د روانې پېړۍ لومړۍ نمایی).....
دریم څپرکې :	
۷۲.....	پښتو معاصره کره کتنه د ودې په لور.....
څلورم څپرکې :	
۱۱۲.....	دانقلابي کره کتنې پیل.....
۱۴۶.....	نتیجه :.....
۱۴۸.....	ماخذونه.....

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كابل د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملى كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانگه

دويم چاپ

او ددغه کتاب پر تراخه برخليک يوڅو کرښې

ددغه لنډکۍ څپر نه زما دماستری تیزس و، د استاد روحي روح يې ښاده تر لارښوونه لاندې مې وليکه ، په کومه ورځ چې ما له ده سره په دغه اړه خپله مشورتې ناسته درلوده ، نويوه هيله مې دا ترې وکړه چې استاده اوس موږ په داسې يوه حالت کې يو چې هرڅه ته ديوه تصادف په سترگه گورو اوهرڅه راته تصادف ښکاري ، هرڅوک چې هرڅه وليکي ، هغه منواوسرورته ښوروو ، خوزما هيله داده چې په دغه سخت حالت کې هم پرما زړه ونه سيځي اوپه خپل انتقادۍ ليد سره مې لارښوونه کړې . داچې زه نن دلته له کابل پوهنتون څخه علومو اکاډيمۍ ته پرتاپسې دلارښوونې لپاره راغلم ، ددې مانا داده چې ما ځانته له تاير ته بل لارښود ونه موند اونه مې باورو چې ما به لارښوونه کړای شي. ده راته وخنډل او په مهربانه ژبه يې راته کړه : لکه چې انتقاد له همدغه ځايه پيل شو ، هغه مهربانه استاد لاهم راته موسکۍ وچې خپل لومړنی ځواب يې داسې راکړ: پام به دې وي چې دپخوانيوهغه خبرې چې په علمي تيوري نه وي برابرې ، او ياهم د ادب په علمي مانا سم نه پوهيدل هغه به نه را باندې تاييدوي نوره څه ستونزه نه لرم... د استاد روحي په خبره زه ورسيدم ، ما دخپلې ليکنې په ځينوبرخوپه تيره په پخوانۍ دوره کې يوځای ځان په هوايي وياړونوپورې تړلی و خو دپانۍ په کنج کې يې را ته وليکل چې : «هوايي خبرې به نه کوي لطفآ په سند وغږيږه»...

ما داليکنه بشپړه کړه ، دفاع مې هم سره له دې چې ارواښاد ډاکتر صاحب زيور لېراته په قهرو چې ولې مې له پوهنتون څخه د باندې لارښود استاد غوره کړی

، ترې وکړه ، ارواښاد جاوید اودمعاصر تاریخ پوهاند هاشمي صاحب هم په دغه غونډه کې حاضرول ...

څوکاله بیا داکيسه همداسې پاتې شوه ، يومهال زموږ مشراکبرکر چی دليکوالو داتحادیې مرستیال وپه خپل طنزي انداز کې ترغوږ راتیره کړه چی « موږد هرچا ، هرډول آثارچا پوو ... هغه اتردې چې روحي صاحب یې صفت کوي راوړه ، زه یې درته چاپوم ... » ، بیامې هغه ته ورکړ ، هغوی دوروستی نظرپه لامل ځینوپوهانو ته استولی و چی ویي گوري اوخپل نظر پرې ولیکي ، یوله دغو پوهانو څخه الهام صاحب و ، چی ډیره موده یې له ځان سره ساتلی و ، په کوم سیمناکې سره مخامخ شو چې راته ویې ویل چی کاردښه کاردی خو زما له آثارو څخه دی یادونه نه ده کړې ، یوځل راشه چی سره وغږیږو . زه ورغلم له هغه سره مې خبرې وکړې گیله یې هم هغه وه خو ما ورته وویل چې له لیکنو مې دې گټه اخیستی ده . یوه دوې ورځې وروسته کرکړصاحب او باجوړي صاحب راته وویل چی چاپ ته تیاردی لعل پاچا آزمون به یې د اتمام چارو ته وگمارو . کتاب چاپ ته ولاړ ، حالات داندینښنې وړښکاریدل ، ۱۳۷۰ کال هم په دویمه نمایی ور اوښتی و چې کتاب دکرگرصاحب او آزمون له برکته چاپ شو خوترڅو چی له مطبعی اتحادیې ته رارسیده کال پای ته ورسید ، حالاتو بدلون وموند کابل په وروښت ، خودومره می واوریدل له مطبعې راوړل شوی او دلیکوالو داتحادیې به کوم گدام کې پروت دی ...

د ۱۳۷۱ اوړی و ، جنگونو زور اخیستی و ، ټولې دولتي ادارې تنظیمونو چلولې ، مجاهدین نه وو تیارنا بغه گان وو ، په هرڅه دوی پوهیدل چا ځان وزیرکړ ، چا ځان معین کړ ، داسې چی له موږیې هم لاره ورکه کړه دوی هم په خپلوکې سره لاس او گریوان شول ، موږ هم دي ته سترگې په لاره وو چې نن به حالت سمیږی او سبا چی تراوسه مو نه نن شو اونه سبا سبا ...

د کابل په همدغه برگ غوبل کې مې واوریدل چې استاد واصف باختري په هغو سختو حالاتو کې هم انجمن ته راځي او هلته ناست وي ، که کوم څوک خپله لاره دانجمن (شهرنو) په لور ورغلطه کړي نو بیا ورسره ناست وي او ورځ په همدغه دردنگ سره تېروي ... له ماسره هم دهغه د لیدو هيله وه چې باید یوځل دی اونور یاران وگورم چې داسې فکرونه کړي چې گواکي هرڅه ته مو شا کړه او ټولې هیلې نورې پای ته رسیدلې دي ... ، انجمن ته ورغلم ، هغه مې ولید ، کرگر صاحب مې ولید ، له یوه اوږده ځنده وروسته مې له دوی پوښتنه وکړه چې غواړم یوڅو جلده کتابونه می واخلم کیدای شی که نه ؟ دواړو له لاسه ونيوم چې هله زرکړه ، راځه چې همدالوس هم دیکونه په همدغو کتابوپخیږي ، باورمو نه شی چې پاتې به وي ، موږ زرهغې کوتي ته ورغلو چې هلته دانجمن چاپ شوي کتابو پراته وو ، په یوه کنج کې می دخپل کتاب (دغه کتاب) یوه برخه ومونده ، هغه مې راواخیسته ، په لاس کې مې وه چې په دغه شبیه کې یوځوان پنجشیري مجاهد چې برگ جمپری اغوستی و په دروازه کې تر باختري او کر صاحب را دمخه شو ، ما فکروکړ چې اوس به ماته وایی چې دا کتابونه یونه سی دولتی شتمنی ده ، موږ دهمدغو دساتنی لپاره ناست یو... خو هغه زما دتصور برعکس راغږ کړ : انډیوال یک قوده برای مام بتې ... نان پوخته می کنیم ... زه حیران شوم چې اوس د چا کتاب ورکړم ، خپل کتابونه مې په لاس کې وو ، هغه چې تر قوده هم زیات وو دبل چا د کتاب د ورکړې جرأت مې ونه کړ ، دخپلو ټولو کتابو قوده مې ورکړه ، استاد باختري غږ راباندې وکړ چې له دغو نورو کتابو یې ورکړه خپل دې ځانته درسره واخله ... خو ما داجرأت ونه کړ چې دبل چا کتابونه دی مجاهدجان ته ورکړم ، ځکه مې خپل ورکړل ، باختري صاحب حیران حیران راته وکتل ، سترگی یې له اوښکو را ډکې شوې او ما یوڅه نور کتابونه چې هلته پاتې وو له ځان سره راواخیستل او راووتو ، ومولید چې هغه ځوان پر هغه قوده باندې اوربل کړی و ، موږ ترې را

روان شو، په پخوانيو کفن کسانو باندې موشکر ويوست اوله هغې ورځې بيا ترننه موږ درى واړه له يوه اوبله سره ورک شو اوورک يو . او داوه ددغې لنډې څيړنې دومره اوږده کيسه ...

دگران يون دکورودان وي په کال کې مې يوځل پوښتنه کوي ، په دې ورځو کې يې هم دپوښتې په ترڅ کې را ته وويل چې کتابونه چاپوي ، هرڅه چې تيارلرم بايد وروپې ليرم . ځکه مې هوډ وکړ چې دغه نا څيزه ليکنه چي دخلکو په خبره دپخواني چاپ په انډول مې يوڅه رنگ روغن هم ورکړى و او درک مې کړه چې ډير زوړ شوي هم نه دى نوځکه مې دغه څو کرښې پرې وکښلې او يون صاحب ته مې ورکړ چې له مرستې يې منندوى يم.

هيله من چي دکره کتنې لوستونکي او زده کونکي به گټه ترې واخلي او په لوستلو به يې د سترپيا احساس ونه کړي ځکه چي دغه څيړنه ترديره حده درسي بڼه لري اوباوردى چې ځوانو ادب او پښتو پوهانو ته به د دوى دلور تيا په لارکې ديوې زينې ځاى ونيولای شي .

په درنښت

عبدالخالق رشيد

نوى ډيلى - نهرو پوهنتون

د ۲۰۱۶ کال د دفبرورۍ ۱۷

داکادیمیسین کاندید محمدصدیق روحي تقریظ

دموضوع ارزښت اونوښت :

بدیعی ادب ، په هنري ایماژونو کې د ټولنیز شعور انعکاس دی او ادبی کره کتنه د همدغه ټولنیز شعور انعکاس ښکلا ییز، فني او فکري اړخونه تر بحث لاندې نیسي .

په څو وروستیو کلونو کې د پښتو ادبي کره کتنې په میتودیک اوسیستماتیک ډول د هنري ادبیاتو دلارښونې اولیرلید (دورنما) د ټاکلو وظیفه په غاړه اخیستې ده . سره له دې ، باید وویل شي چې ادبي کره کتنه معاصره پدیده نه ده ، د پښتو ژبې کلاسیک شاعرانو او ادیبانو له پخوا زمانو څخه په ادب کې دابتدال او ارزان خوښونې پر ضد مبارزه کړې ده. د پښتونوميالي شاعر خوشحال خان خټک له یوې خوا د شعر تربیتي او معرفتي وظیفې په ښه توګه پیژندلې وې او له بلې خوا یې پر هغه بې خونده او غیر فني سبک باندې انتقاد کاوه چې د شعرا یستیکي اړخ یې په پام کې نه و نیولی ، په همدې ډول د پښتو یوشمیر کلاسیکو شاعرانو او ادب پیژندونکو د ښه اوبد شعر د پیژندلو دپاره له ځان سره معیارونه درلودل . د معاصرو هنري ادبیاتو له پیلیدو سره ادبي کره کتنې هم په نوې بڼه تبارز وکړ ، په تیره د ثور د ملي دموکراتیک انقلاب په بریالیتوب سره د ادبي کره کتنې دپاره سیستماتیک اومیتودیک فعالیتونه پیل شول. تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې د ادبي کره کتنې تاریخچه نه وه لیکل شوې ، خالق رشید د موضوع د اهمیت په درکولو سره په ابتکار لاس پورې کړ اود لومړي ځل دپاره یې دغه موضوع په منسجمه توګه وڅیړله.

د کتاب معرفي :

کتاب د تیزس لیکنې دمتداولو نورمونو په اساس په یوې سريزې سره پیل کيږي ، چې په هغې کې د ادبي کره کتنې پرمهیت ، ارزښت ، وظیفو او میتودلوجۍ باندې په مفصله توګه بحث شوی دی .

په سريزه کې دکره کتنې تاريخي پس منظر او په مختلفو دورو کې دنقده معیارونه هم څیړل شوي دي .

د تيسيس ليکونکی ادبي کره کتنې ته د علم په نظرګوري ، ځکه چې کره کتنه هم دنورو علومو په شان ځانته دڅيړنې میتود او ټاکلي مقولې لري خو په عين زمان کې کره کتنه دنورو مثبتو علومو سره توپير هم لري ځکه چې دهغې موازين او اصول دټولو کره کتونکو له خوا په مطلق ډول نه دي منل شوي اوله يوه ادبي مکتب څخه تېرل ادبي مکتب پورې دکره کتنې اصول اومعیارونه توپير پيدا کوي . لیکوال په پای کې په دې خبره استناد کوي چې : « په هر حال په ادبي کره کتنه کې اصول اوموازين شته چې کولای شو هغه دنسبي احکامو په برخه کې معرفي اواستنباط کړو نه په قطعي اومطلقوا حکامو سره »

لیکوال په سريزه کې د ادبي کره کتنې عمده مسایلو ته عبوري کتنه کړې ده او خپل دریځ یې هم څرګند کړی دی ، طبعی ده چې په سريزه کې د ادبي کره کتنې پرمسایلو او تیورګانو باندې مفصل بحث نشي کیدای ، لیکوال یوازې عمده اومبرم مسایل تحلیل کړي دي .

لومړی څپر کې ، په پښتو منځني ادبي بهیر کې دکره کتنې حالت ته وقف شوی دی ، لیکوال په لومړي سر کې د « منځني ادبي بهیر » اصطلاح تعریف کړې ده ، خو څرنگه چې ادبي مورخانو لکه پوهاند حبیبی او پوهاند رښتین په قول یې ، استناد کړی اوددغه ویش دتوجیه دپاره یې زیارایستلی دی . اما پخوا له دې

چې ليکوال دمنځني ادبي بهير دکره کتنې وضع شرح کړي ، دادبياتو لرغونې دورې ته يې هم يوه کتنه کړې ده . خالق رشيد د « دزرينې خانگې » دمولف له دغه نظر سره تر يو حده موافقه ښوولې چې وايي :

« په پښتوکې ادبي نقد زور او لرغونی دی ، لومړنی څيړنې په دريمه هجري پيړۍ کې ابو محمد هاشم ابن زيد سرواني رانښلولې او په خپل نامتو اثر « سالو ورڼه » کې يې د عربي اشعارو د فصاحت او بلاغت بيان وکړ »

څرنگه چې د (سالو ورڼه) زموږ په لاس کې نشته ، په دقيق ډول نه شو ويلای چې په نوموړي کتاب کې به د (قرض الشعر) په باب څه ډول مطالب بيان شوي وي . په هر صورت ، دا يوه احتمالي فرضيه ده ، ما د ليکوال څخه وپوښتل چې ابو محمد هاشم خو يوازې د فصاحت او بلاغت اصول بيان کړي دي . دانوله ادبي کره کتنې سره څه اړيکه لري . ده په ځواب کې وويل چې : « د فصاحت او بلاغت اصول هم په حقيقت کې دادبي معيارونو او موازينو بيان دی اوله ادبي کره کتنې سره نژدې او مستقيمي اړيکې لري ، همدارنگه د سليمان ماکو (تذکره الاوليا) هم د ځينو شعرونو په باب ځينې څرگندونې لري اوله همدې امله دادبي کره کتنې په پس منظر کې دغو پورتنيو آثارو ته يوڅه اشاره غوندې شوې ده ، چې يادول يې په هر صورت له نه يادولو څه غوره ښکاري ، په دې کې شک نشته ، هغه څه چې د (منځني ادبي بهير) په نامه ياد شوي دي دادبي کره کتنې ډگر ته مشخص مواد وړاندې کولای شي . په دغه دوره کې که څه هم دادبي نقد په باب دکوم ځانگړي اثر يادونه نه ده راغلې خو ادب پيژندونکو شاعرانو کله کله دنورو همقطارانو داشعارو په باب قضاوتونه کړي دي ، خالق رشيد په دغه برخه کې ډيره په زړه پورې څيړنه کړې ده چې دادب پيژندنې په برخه کې يې يوه ښه اضافه گنلی شو .

دویم څپرکي کې ، د پښتو اوسنی کره کتنې پیلامه تر بحث لاندې نیسي ، لیکوال په نظر اوسنی کره کتنه له معاصر ادب سره پیل کيږي ، ده راحت زاخيلي د پښتو داوسنی ادبي کره کتنې پیلونکی بللی دی اود خپل نظرداښات لپاره له لوستونکي څخه غوښتنه کوي چې دافغان په جريده کې د (سترې مه شې) تر سرليک لاندې دهغو لیکنوته رجوع وکړي . په دې لړ کې لیکوال د غلام محې الدین افغان نوم د اوسنی کره کتنې د بنسټ ایښودونکي په ډله کې راوړي . اودافغان دادبي کره کتنې بیلگې یې راوړې دي . وروسته لیکوال د (پښتون) اخبار او طلوع افغان د ځینولیکوالو لکه عبدالاکبر خان اکبر اوعبدالحي حبيبي نومونه یادوي چې دکره کتنې په تعمیم کې یې خدمتونه کړي دي .

په دریم څپرکي کې لیکوال د پښتو معاصرې کره کتنې د ودې اوانکشاف په باره کې بحث کوي ، په افغانستان کې دغه دوره دپوهاند حبيبي د ویناله مخې له (۱۳۱۰ ش) څخه راپیل کيږي ، په لره پښتونخوا کې دکره کتنې په وده کې دایاز داودزي، دوست محمد کامل ، تقویم الحق کاکاخیل ، حافظ محمد ادریس ، قلندر مومند، همیش خلیل ، سید رسول رسا، مولینا عبدالقادر او محمد اعظم نومونه دخاصې یادونې وړ گڼل شوي ، وروسته په بره پښتونخوا کې ددغې دورې دنامتو کره کتونکو الفت ، بینوا ، رښتین ، خادم ، شپون ، روهي ، اونیازی (ترې) لیکنې تر بحث لاندې نیسي اود دغولیکنو په هنداره کې دادبي نقدخیره گوري ، خالق رشید ددغو لیکنو دتشریح وخت کې بی طرفه نندارچي نه دی ، بلکي پخپله کره کتنې کې هم په انتقادي توگه تحلیلوي ، دتیسیس دغه برخه لکه څومره چې جالبه ده ، هماغومره عکس العمل پارونکې هم ده ځکه چې دلته یوشمیر لیکوال اومخلصان ، پیروان ، او خپلوان ښایي دخالق رشید قضاوت کافي ونه گڼي ، امدانثر لیکونکی زیارباسي چې دمشخصواسنادو او شواهدوپه راوړلو سره خپله خبره پرچوکۍ کینوي .

څلورم څپرکی ، دانقلابي ادبي کره کتنې د پیل اوانکشاف په باره کې دی. د لیکوال په نظر په عقیده له انقلاب څخه وروسته راپدېخوا ادبي کره کتنې هم نوې تگلاره ، غوره کره ، په تیره د تعهد او پیغام مساله دنورو ادبي پدیدو په لومړۍ لیکه کې ودریده ، خالق رشید په دغه څپرکي کې دکره کتنې نامتو استازي معرفي کړي ، اودهغودلیکنوبیلگې یې راوړې دي ، همدارنگه دادبي کره کتنې په انکشاف اوپرمختیا کې د ا.ج . د لیکوالواتحادیې ونډه هم ستایل شوې ده.

په وروستی پاڼه کې دڅپرکي نتیجه بیان شوې ده ، دنتیجې په برخه کې باید ووايو چې : هغه دلنډیز په توگه نه ده راغلې بلکه ارمانیز اودورنمایي بڼه لري . دتیسيس ارزيايي :

۱- دمحتوا له پلوه : دالومړۍ ځل دی چې دپښتوادبي کره کتنې تاریخچه دیوه ځانگړي اثر په بڼه لیکل کيږي . له دې امله دپوهنمل خالق رشید دغه اثر په ادب پیژندنه کې خاص مقام لري اوکولای شو چې په خپله نوع کې یې بکراثر وبولو.

پوهنمل رشید دخپل تیسيس دبشپړولو دپاره خواره واره منابع کتلې اوپه دې برخه کې یې ډیر زیارایستلی دی . تیسس لکه څنگه چې توقع کيږي دیوې علمي تیورۍ په واسطه رهبري شوی دی . لیکوال دادبي بهیردمسیردپیژندنې دپاره دټولنیزو ، اقتصادي جوړښتونوپه لوی چوکاټ کې دملي ادبیاتوځانگړنې اونسبي خپلواکي هم په پام کې نیولې دي ، ددغسې مهمې پروژې دبشپړتیا دپاره لیکوال زیات وخت ته اړتیا درلوده خوداسې ښکاري چې ده پرزمان باندې بری موندلی اوډیرکاريې په لږ وخت کې سرته رسولی دی .

داثرشکل : دغه اثر دتیسيس لیکنې له متداولونورمونوسره تطابق کوي ، دیزاین یې دتاریخي میتود په موازینوبرابر جوړشوی دی . دتنقیط اصول او

دماخذښودلو تکتیکونه یې معیاري دي ، په ژبه کې لفظي اومعنوي تعقید نه لیدل کیږي . لیکوال ځای په ځای د حال له اقتضاً سره سم هنري ژبه او ادبي سبک هم استعمال کړي دي ، دتصنیف او تبویب معیارونه یې منطقي دي او یا لږ ترلږه مو ل ف زیارایستلی دی چې دتوجیه دپاره یې خپل دلایل وړاندې کړي .

ددغو یادونو په نتیجه کې زه دخالق رشید دغه اثرمثبت ارزیابي کوم اودپښتوپه ادب پیژندنه کې یې یوممتع اوگټوراثربولم .

داکادیمسن کاندید

محمد صدیق روهي

سرېزه

معاصر ادبي بهير دخپل پېچلي ماهيت درشل ته دهرې ورځې په تيريدو سره نورهم ورنژدې كيږي ، كه چيرې همدغه مطلب ته دعلمي اوهنري ميتود اوايجاد په رڼا كې ښه څير شو ، په دغه اړه به دمنښت يوې پايلې ته ورسېږو كه نه ؟ نن سبا په معاصر ادبي بهير كې دڅيړنې او تخليق دهغې طرحې اړتيا ډيره محسوسيږي ، چې دهغې پر بنسټ بايد په همدغه پېچلي ادبي بهير او ادبي پديدو كره توب ته زياته پاملرنه وشي ، ما ناداچې د وړتيا پورې يې بايد د يوې رښتيني او علمي كره كتنې په رڼا كې په ډاگه شي. همداده چې دا پروسه په خپل وار علمي قضاوت او د علمي ميتود لوژۍ اصولو او پر نسيپونو ته اړتيا لري چې بايد په منظم او دوامداره توگه كار ورته وشي. دغه علمي ميتود لوژي كيدای شي كره كتنه واوسي. كره كتنه د ادبي چاڼ لپاره يو برلاسی علم دی چې د تاريخ په اوږدو لكه نور معقول علوم د بيلابيلو عواملو له امله دخلكو او څيړونكو له پامه په شعوري او يا غير شعوري توگه د يوه سستماتيک علم په توگه له پامه غورځول شوی و. ځكه په دغه علم كې تر هر څه دمخه خبره پر رښتياوو او دهغو پر څرگندولو او برالا كولو باندې تړلې وه ، ادب چې ټولنيزې نيمگړتياوې يې په هنري او ادبي قالبونو كې په گوته كولې ، همداسې كره كونې هم دخپلې دنده له مخې كولاى شول چې په دغه ټولنيز او ادبي بهير كې خپله روزنيزه دنده واانتقاد ته پاملرنه وكړي. اوس كه موږ غواړو ددغه علم په تاريخي ليد باندې خبرې كوو نو دا ويلای شو چې كره كتنه دومره لرغوني علم دی لكه ادب اوايجاد ، دلرغوني يونان په ادبي بهير كې ددغه علم څرك ترميلاد مخكې په (۶) پيړۍ (*) لگيږي ، خودا ددې مانا نه لري چې دغه علم

به هلته هم په معاصر مفهوم او ځانگړنو سره و. ځكه علمي كره كتنه په اوسنۍ مانا او مفهوم له اتلسمي ميلادي پيړۍ را په ديخوا دنورو علومو لكه « ژبپوهنې ، توكم پوهنې ، روانپوهنې اونورو په څير ديوه خپلواك علم په توگه راوپر كيده او پوهانوسيسستماتيكه پاملرنه ورته وكړه . چې پاى كې بيلابيلې كړنلارې او بنسټونځي په كې رامنځ ته شول » (۱)

په دغه اړه داهم ويل شوي چې : « كرتيكوس دننۍ نقد په مانا دلومړي ځل لپاره دارسطو او كوانتيلين د بلاغت علم د پوهانو له خوا كارول شوى دى » (۲)

پوهان دا خبره مني او وايي چې هر علم د يوې ټاكلې ټولنيزې اړتيا له مخې رامنځ ته كيږي ، وده كوي ، او په پاى كې د ودې لوړو پوړيو ته رسيږي . كه چيرې دادبي كره كتنې تاريخچې ته په دقيقه توگه پاملرنه وكړو ، نو دا پوښتنه خامخا رامنځ ته كيږي چې آيادا اوسنۍ كره كتنه به هم هغسې كره كتنه وي لكه د اتلسمي پيړۍ هغه ، په دغه اړه ځواب گړدسره منفي دى ،

(*) شوقى ضعيف په دغه اړه ليكي : « ځكه تر ميلاد نه سپارس پيړۍ دمخه وينو چې يونانى شعر په پراخه توگه پرمخ ځي ، تمثيلي شعر رامنځ ته كيږي اودهغه مشهور شاعران راڅرگنديږي ، موږ ته ددې هنر پيدا يښت او د دوى په اخترونو كې دهغه په بدلون باندې خبره مهمه نده بلكي موږ ته دهغو مسابقو پيژندل اهميت لري چې له دې هنر سره ملگري وې اود كره كتنې د ډولونو يو ډول گڼل كيږي ... » (ژوندون مجله ، ۱۳۶۲ كال ، ۱ گڼه ، ۱۱ مخ) . په دغه اړه موبايډ په پام كې وي

چې په نوموړي مقاله د ۶ پيړۍ پر ځان ۱۶ ليكل شوي چې سم نه بر بښي .

(۱) عرفان مجله ، ۱۳۶۳ كال ، ۸ گڼه ، ۴۱ مخ .

(۲) محمد رحيم الهام ، تيورى هاى ادبي ونقد ادبي ، پوهنتون كابل ، ۱۳۵۷ (۶۱)

ځكه چې كره كتنه داوسني بشريت له معنوى اوروحي ژوند يا په بله مانا ادبي ذوق سره تړاولري اودهغود تخليقي آثارو د ارزښت او اهميت ټاكلوپه برخه كې څيړنې كوي . ديوه ادبي اثرواقيقي ځانگړتياوې هغه څه دي چې دهغه ادبي اثر اصلي او هنري جوهر او يا زړى بلل كيږي چې دهمدغه علم په رڼا كې دهغه اثر له طبيعت سره سم تر څيړنې لاندې نيول كيږي او ارزول كيږي ځكه نو په دغه

اړه دا ویلای شو چې ، په معاصر ادبی بهیر کې کره کتنه هغه لارښود او روزنکی علم اومیتود دی چې دهغې په مرسته دیوه هیواد ملي ادبیات د ودې لوری نیسی او په خپل خلاق طبیعت سره یې لارښونه کوي. کره کتنه په مجرد او ځانگړې توگه یوې مانا اوبی ارزښته کالبد دی ، موږ دهغې اهمیت له هنري اوتخلیقي آثارو سره په رابطه کې ټاکلای شو ، په عین حال کې داهم باید په پام کې ولرو چې دغه علم دخپل طبیعت له مخې داسې علم دی چې دهغه په طبیعت کې هم علمي او هم هنري توکواوځانگړنو ځای نیولی دی ، یا په بله مانا دغه علم دوه گونی طبیعت لري علمي اوهنري .

دکره کتنې علمي اړخ پرهغو پرنسیپونوباندې ولاړدی لکه چې یو علم یې لري ، په دي مانا چې هر علم ځانته ځانگړي مفاهیم ، مقولې اونومونې یا اصطلاحات لري چې ادبي کره کتنه هم نوموړي توکونه لري او ددغه علم بنسټيزي ستنې ورباندې ولاړې دي. کیدای شي په دغه اړه د هغو ځانگړو مفاهیمو یادونه هم وکړو چې دهغو له مخې د ادبي کره کتنې ژانرونه او ډولونه را منځ ته شوي دي. په دغه اړه به دا اړینه وي چې د کره کتنې په برخه کې دلاندې ټکو یادونه وکړو :

الف : علمی اصل دی چې هر علم ځانته دڅیړنې خاص اصول لري یا په بله وینا ځانگړې تیوري لري . ادبي کره کتنه هم ځانگړي اصول او میتود لوړي لري چې ددغه علم څیړنې دهغو له مخې له ادبي آثارو سره په رابطه کې ترسره کیږي.

ب : دهر علم دپایښت په اړخ کې یومهم علمي اصل اوعلمآ طرح شوی فکت علمی استدلال دی یا په ساده وینا دهغه منطق دی چې پرهغه باندې د ژغورنې اودوام چترجوړوي . په هره کره کتنه کې دناقد اویا کره کتونکي رسالت له علمی تیورۍ سره یوځای د پیاوړي استدلال درلودل دي چې په عملي کره کتنه کې له هغه څخه کار اخیستل کیږي. دکره کتنې دنده کره

کول دي ، چې که دهغو لپاره نوموړي مهارتونه او اصول په پام کې ونه نیسي داڅرگنده ده چې دعلمي توب اړخ یې ترپوښتنې لاندې راځي .

دکره کتنې بل اړخ دهغې هنري اړخ دی ، دکره کتنې په هنري طبیعت کې ترټولو مهمه مساله دتصویر یا انځورمساله ده ، تصویر یا انځور په خپله د انساني مهارت یوه پیچلې پروسه ده، په تیره بیا چې له هنري پدیدې او آثارو سره دهغې دارتیا او جوړتیا خبره رامنځ ته شي ، په دغه ترڅ کې بیا دیوې اساسي پدیدې ځای غوره کوي ځکه چې تخلیق له تصویره پرته نه وي اونه را منځ ته کیږي. همدغه تصویردی چې یواځیردیوې زماني مودې له تیروولو وروسته دشهکاردرجې ته رسوي اویا یې نه رسوي، ځکه نوموړ انځور یا تصویر دکره کتنې په برخه کې ډیرساده توک نه شو بللای ، برعکس همدغه اصل دی چې کره کتنې ته امتیاز ورکوي او دعلوموپه برخه کې دغه علم ته د ممتاز علم دریځ ورپه برخه کیږي ، چې نورعلوم دغه ځانگړتیا له ځان سره نه لري اونه یې په داسې دوه ګونې طبیعت سره پېژنو . انځور یا تصویر په کره کتنه کې معمولاً په یواځیزډول تبارز کوي ، دبیلګې په توګه زه دلته د گلزمان دیوې سندري یوبیت راوړم ، کره کتونکي هڅه کوي چې موږ ته دهغه ساده (انځور) په ساده توګه تشریح کړي ، یا په بله وینا کره کتنې پرې وکړي ، شعر دادی :

په گل غونډۍ دارغوان جوړې میلی دي

لاس راکوه ګلې ورځو چې نندارې دي

په دغه بیت کې د (گل غونډۍ) تصویر په پام کې نیسو ، تصویرساده دی شاعرچې دغه شعرویلې دهغه په وړاندې کیدای شي هغه ځای وي چې هلته ، ګلونه دي ، میلی دي ، ارغوان دی ، ښکلې فضا ده ، کیدای شي لوستونکی یې هم همداسې تعبیرکړي ، خو دکره کتونکي په وړاندې اویا دهغه لپاره (گل غونډۍ) یوازې په همدغه مانا اوهمدغه درک دمنلو وړنه ده اونه یې په هغه

شان لکه چې یو شاعر او یوهنرمند یې په گوته کوي ، دی خپل لوستونکي اومینه وال تشریح کوي . ځکه چې موږ په دي باور لرو چې هنرمانا انځور خو کله چې هنر دکره کتنې پر پانوباندې د تشریح ، نقد او سپیناوي لپاره ځان ځلوی ، هلته بیا اساسي توک نه دی ، ځکه چې تصور اوانځور په کره کتنه کې دویمه یا مرستیاله دنده اودریځ لري . خوتصویر په هنر کې خواځیزه بڼه لري لکه په پورتنې شعر کې گل غونډی ، خو په کره کتنه کې بیا یواځ لري او هغه هم مرستندوی . په دې چې د (گل غونډی) تصویر دکره کتونکي ایجاد او تخلیق نه دی ، بلکې له شاعر څخه یې اخیستی دی چې په بل ډول او بل میتود سره یې کاروي ، هغه خپل یاسین پرې تیزوي ، له هغه څخه یوازې دڅرگندونې اوتحلیل په لامل کاراخلي .

په دې مانا چې کره کتونکي (گل غونډی) لږ نوره راسپړي او دا په ډاگه اوتشریح کوي چې د گل غونډی موقعیت ، تاریخ ، دودیز اهمیت ، اوکه اړتیا وي گرامري تحلیل ، او یاداچې دارغوان میله څنگها و ولې په ځایو اویا شمالي کې را پیل شوې ده ؟

دکره کتنې اصول:

کره کتنه په معاصرنۍ کې د ادبي آثار دارزونې لپاره یو اړین علم دی ، په هره ټولنه او هرادبي بهیر کې دهغه ادبي بهیر له کمی او کیفي زیرمې سره ځان عیاروي ، همداده چې په هره ټولنه کې یې د ودې ډول او اهمیت په ځانگړې توگه دپاملرنې وړ دی ، یوه مساله چې دکره کتنې پیژندنې او اهمیت په گوته کولوکې اړین دي ، هغه ددغه علم اصول دی ، زیاتره پوهان اودادبیاتو زده کونکي تل په دغه اړه دا هیله کوي چي باید ددغه علم پر اصولوباندې پوه شي ، دوی کیدای شي داخبره هم لوستی وي چې یوشمیر وایي چې دغه علم هېڅ اصول نه لري ، خوځینې نور بیا وایي چې نه دا علم دی ، یو علم کله هم بي له

اصولو اوموازينو اومقولو نه وي ، دغه نظر تر ډيره حده ددغه علم په اړه په نړيواله کچه منل شوی دی ، دايران نامتو ليکوال زرین کوب په فارسي کره کتنې کې دهمدغه نظر پلوی ليکوال دی او دامني چې کره کتنه بي اصولو علم نه دي ، هغه په دغه اړه ليکي : « په هرحال په ادبي کره کتنه کې اصول اوموازين شته چې کولای شو هغه دنسبي احکامو په برخه کې په ډاگه او استنباط کړو ، نه په مطلقو احکاموسره ... » (۱)

(۱) عبدالحسين زرین کوب ، نقد ادبي ، ۱۳۴۶ کال ، (۸) مخ .

استاد روحي هم په دغه برخه کې کت مټ نظر لري او په دغه اړه ليکي : « ... په دی برخه کې دنهائي قضاوت دپاره بايد دوو پوښتنو ته غوڅ ځواب ورکړ شي ، لومړی دا چې ، که کره کتنه علم وي نو بايد چې دهغې دڅيړنې ميتود او پر نسيبونه دټولو ادب پوهانو دپاره يوشانته دمنلو وړ وي . دوهمه پوښتنه داده چې که چيرې علمي موضوع په ښکلي اوخوندور سبک وليکله شي اوپه داسې توگه وړاندې شي چې لوستونکي تر ژورې اغيزې لاندې راولي . آيا نه شو کولی چې دغسې ليکنه ادبي وبولو دلومړۍ پوښتنې ځواب غالباً منفي دی ، په دې مانا چې ديلايلو کره کتونکو له خوا د کره کتنې دپاره مختلف اسلوبونه ، مختلف هدفونه او ډول ډول ارزښتونه ټاکل کيږي ، که چيرې په کتابونو کې دهنر تعريف ولټوو په سختۍ سره کولای شو يو واحد اودهنرمندانو له خوا منل شوی تعريف په لاس راوړو . همدارنگه د ادبياتو ، شعراو کره کتنې دمسايلو په برخه کې هميشه له انفرادي څکې اوځانگړو تمايلاتو سره مخامخ کيږو . په دې اساس دانتقاد علم چې پرنورو انتقاد کوي په خپله دانتقاد وړ دی ، په هر صورت که دانتقاد وړ دی يانه ، انسان نه شي کولای له انتقاد او قضاوت څخه ډډه وکړي » (۱)

د استاد روحي او زرین کوب نظریات دکره کتنې داصولو په برخه کې هغه علمي څرگندونې دي چې په دغه برخه کې له علمي ملاتړ څخه برخمنې دي ، دوی په انساني ژوند کې پر کره کتنه اودهغې پراړتیا باندې ټینګار کوي ، خو دوی په دغه برخه کې نه دمطلقیت پلویان دي او نه هم خپلنظریاتو ته دمطلقیت بڼه ورکوي، دوی په کره کتنه کې نسبي اصول مني اودا هغه مساله ده چې په علمي لحاظ طرحه ده او دنړۍ زیاتره لیکوال او پوهان دادبي کره کتنې په اړه دهمدغه اصل پلویتوب کوي او عملي اهمیت ورته لري.

پوهان دکره کتنې دټاکلو اصولو په اړه بیلایل نظریات لري ، یوشمیر وایي چې کره کتنه ځانګړي اصول لري ، خوچا هم تراوسه په عملي توګه دغه اصول نه دي په ګوته کړي ، چې لامل یې زه فکر کوم په دغه ټکي کې دی چې کره کتنه یوممتاز علم دی ، په دی مانا چې هم علمی اړخ لري اوهم هنري ، خو له دې سره سره هم له یو شمیر پوهانو سره چي زیاتره ځانونه دمترقي ادبي تیورۍ پلویان بولي وایي چې یو لړ اصول په دغه برخه کې شته چې هغه دکره کتنې بنسټیز اصول بولي چې په لاندې دریو ټکو کې یې خلاصه کړي لکه :

۱- ګوندیتوب ،

۲- طبقاتي توب

۳- ولسي توب (۲)

داسمه ده چې دغه دری واړه اصله دادبیاتو له شکل سره ډیر نژدې اړیکي لري اوکیدای شي دمارکسسټي تیورۍ له نظره نوموړي دری اصله دکره کتنې داصو لو په برخه کې ستونزه یوڅه حل کړي ، خوداهم باید له یاده ونه باسو اوهغه داچې دمعاصري کره کتنې یوزیات

(۱) څېړندوی محمد صدیق روحي ، ادبي څېړنې ، ۱۳۶۰ کال (۱۰۷)

(۲) باید ووايو چې داد کره کتنې په برخه کې مارکسستي طرحه ده ، ځکه نو په دغه برخه کې ما هم د شوروی ادبیاتو دکره کتنې داستاد عبدالنبي ستارزاده چې په اتیایمه لسیزه کې یې په کابل پوهنتون کې دکره کتنې درس ورکاوه له لیکنو او بحثونو څخه کاراخیستی دی .

شمیر پوهان له دغو اصولو سره دایدیالوژیکي توپیرونو له امله یوه خوله نه دي ، دهغوی دریځ له دغو سره بیا دکت مټ ایدیالوژیکو توپیرونو له مخې مخالف دی، او داصولو دمنلو او نه منلو ، شته والي اونه شته په ترڅ کې باید دغه ټکی په پام کې وي چې:

« دکره کتونکي کاردهغه زوال په وړاندې پاڅون دی ، هغه چې د تاریخ په یوه دوره کې کولای شي دهنر گریوان ونیسي ... » (۱)

اوس خبره داده چې نه موږ او نه نور څوک داصلاحیت لري چې په دغه اړه پرمطلقیت باندې تکیه وکړي ځکه کوم نظریات چې تراوسه موږ مطالعه کړل دوی ټول په دغه اړه دنسبیت پلویان دي او وایي چې دکره کتنې داصولو په اړه دایوعلمی دریځ دی ، که فرضاً موږ پورتنی دری اصله دمطلقیت په دایره کې ومنو، نودهماغو پوهانو له خوا په دې خاطر چې بشپړ اصول نه ورته بشکاري ، بیا دفرعی اصول خبره هم کوي او وایي چې دنوموړو اصلي اصولو په څنګ کې دفرعي اصولو اهمیت هم زیات اود نوموړو اصولو دپیاوړتیا په برخه کې دهغو شته والي هم اړین شمیري ، دیبلګې په توګه یوله دغو فرعي اصولو(*) څخه (تاریخی نظراچونه) ده ، چې دیوې ادبي پېښې اوپه ټولیزه توګه دیوه ادبي بهیر تشریح له دغه اصله پرته شوني نه دي ، اونه کله هم کیدای شي چې ددغه اصل له ساحې دباندې دهغو دتحلیل کار ترسره شي ، ځکه چې هره ادبي پېښه او هراډبي اثر که موږ وغواړو اوکه نه، دخپل عصراو خپلي زمانې ټاپه پر خپله ټنډه باندې لري اوله تاریخي لیده باید پریوه خوا پاتې نه شي ، ځکه نوموړې دغه اصل دکره کونې په بهیر، هغه هم دنوې اومتري کره کتنې (علمی کره کتنې) داصول په برخه کې دکلي اصولو ځای لري.

بله موضوع چې د پوهانو په نظر کې په کره کتنه کې دپاملرنې وړده ، هغه په ادبیاتو کې دژانرجوړونې او رامنځ ته کولو مساله ده، په دغه اړه زه دلته اوږدې خبرې نه کوم ، ځکه چې دایومهمه وتحليلي مساله ده، زما موخه په دغه اړه یولنډه یادونه ده په لاندې ډول: په معاصره ادبي کره کتنې کې ژانرجوړونه ددغه علم دڅرگند پرمختګ لامل شوی دی، نن سبا په دغه برخه کې هم لکه د ايجادي ادبیاتو په شان دپاملرنې وړاوپه زیات شمیرژانرونه رامنځ ته شوي دي ، چې دهغو له مخې په دغه برخه کې دڅېړنو لپاره ځانګړې لاره چاره اواره شوی ده، ددغه په علم جوړښت کې تراوسه پورې دا لاندې ژانرونه په ګوته شوي دي لکه : دآثارو پیژندګلوي ، تقریظ ، انتقادي مقاله ، رساله، مونوګراف ، نوبستي ژوند لیک (نوبستي پورتریت) منثور نامه (اعلان نامه) مخکنۍ او وروستنۍ خبره ، ادبي مرکه ، لیکوال ته ډکره کتونکي لیک ، حاشیه لیکنه او داسې نور ، پردغوژانرو برسیره یو شمیرنورژانرونه هم شته چې هغه هم په کره کتنه کې دآثارو دطبیعت او پیژندنې په څنګ دپاملرنې وړدي .

(۱) رضا براهني ، طلا درمس ، ایران ، ۱۳۴۸ مقدمه چاپ دوم ص ۳۱ .

(*) د ادبي کره کتنې په فرعي اصولو کې دا لاندې اصول دمارکسسټانو په نظر ډیرمهم دی : ۱- تاریخي نظراجونه ۲- اجتماعي نظر ۳- د شکل اومحتوا دیالکتیکي اندول ۴- دهنري ايجادياتو انفرادی والی ۵- دبدیعی آثارو دکلي توکونو یووالی اونور دی ...

د ژانرجوړونې په اړه ددغې خبرې دڅرګندونې اړتیا شته، چې دغه ژانرونه باید په څه ډول سره وټاکل شي ؟

زه په دغه اړه په دې نظریم چې په ادبي کره کتنه کې هم لکه په ايجادي ادبیاتوکې د ژانرجوړولو اصول هم شته او هم ډکره کتنې په عمومي بهیرکې په پام کې نیول کیږي . په ژانرجوړونه کې په عمومي توګه د ژانرجوړونې لپاره دالاندې اصول په پام کې نیول کیږي : دڅېړنو وړ مواد ، انتقادي لید اودهغه

پراختيا، دانتقادي څيړنې طبيعت، پراخ نظری انعکاس، ټاکلي هدف، دليکوالۍ سبک. ددې لپاره چې له دغې مسالې سره مو په يواځيزاو يا وړه دايره کې چلند نه وي کړی، دغه ډگر بياهم ډيرلنډ او تنگ په پام کې نه نيسو، کيدای شي يولړ نور معيارونه هم وي چې دهغو له پلي کولو سره سم کيدای شي يولړ برياليتوبونه دځان کړو. او د ژانرجوړونې په برخه کې له هغو څخه هم کارواخلو.

ديوې ادبي پديدې په څيړنه او ارزونه کې دعلم او هنر دواړو لارويان دکره کتنې دنده او ونډه په هراړخيزه توگه ښه درک کوي، پر هغه مهال چې پښتو ادب او دهغه درسات او ايجاديت په برخه کې علمي څيړنې نه وې رامنځ ته شوې، اودادبياتو په برخه تعلیمافته پښت څه نه وو ليکلي او ویلی، تردغه مهاله به که چا د ادب او پوښمير آثارو اوايجادياتو په اړه څه ويل او يا به يې انتقاد کاوه هغه عيب بلل کيده، اصول خو چا نه پيژندل او نه يي د ادبياتو په برخه کې اهميت ورکاوه، دغه خبره له ځينو کسانو سره دشيطان غوږ ونه دکاڼه وي تراوسه هم شته، خوڅوک غوږ نه پرې گروي ځکه چې نن سبا خبره دکره کتنې اودهغې د اصول له برکته برعکس شوې اوس کړه کتنې دعلم په توگه دحساسو ليکوالو او پوهانو (کړه کتونکو) په منځ کې د ادبياتو د روح په توگه خپل ځای موندلی دی. اودزړه له کوي په دغه برخه کې خپل قلمونه چلوي. زموږ پښتانه ليکوال نن په دي د زړه له کومي باوري شوي چې کړه کتنه نن په نړيواله کچه د ادبي لارښونې په برخه کې دپاملرنې وړ پوهه ده او په ادب پوهنه کې په يوه علمي پر نسپ باندې اوښتې ده، چې په پښتو ادب کې يې هم لکه دنورو پرمختللو ادبياتو په شان دپښتوملي ادبياتو دودې په بهير کې يې دپاملرنې وړ ځای موندلی دی، ځکه نوددې اړتيا رامنځ شوې چې ددغه علم اوفن داهميت په اړه ديوه قانونمند ميتود له مخې چلند وشي، بايد وڅيړل شي او بايد وده ورکړه شي. موږ په دې باوري يو چې په پښتو کې دکره کتنې

په اړه سسټماتیک (پرله پسې) کارنه دی شوی، کوم څه چې شوي هم دي ، هغه دنژدي لسو شلوکالو خبره ده، په دغه موده کې یوڅه دکره کتنې په اړه وشول چې هغه هم د (پیلامي او پیل) بڼه لري ، تراوسه هم زموږ لیکوال په دغه برخه کې خورا لومړني پړاو کې دي ، یوازې له یوڅوکسانو پرته، زیاترو که څه کښلي او ویلي هم دي ، ډیرې ساده خبرې وې او ددغه علم تیوريکي ډگر ته له سره ورننوتې نه دي چې دا په خپل وار د یوه پیل څرگندونه کوي . په افغانستان کې تراوسه هم کره کتنه په یواځیز ډول کاریدلې ده ، ماناداچې دایجادې آثارو دمعرفی په برخه کې تردیره حده له کره کتنې څخه یوازې داستاینې په برخه کې کاراخیستل شوی دی ، ماناداچې په ډیروبرخو کې کره کتنه زیاتره د ستاینې اندوله کارول شوې ده ، او یاهم دغندنې ، ان چې کره کتونکې ته دلیکوال د لارښود په سترگه نه بلکې د دښمن په سترگه کتل شوي دي ، په داسې حال کې چې داد کره کتنې له طبیعت سره جوړه اومیتودیکه خبره او چلند نه دی . په پرمختللو هیوادو کې کره کتنې ته نه یوازې په ادبی او ایجادي برخه کې زیات اهمیت ورکول کیږي ان چې ددغه علم دنده د ټولنیز ژوند ډگر ته هم ور غزیدلې ده ، هلته خلک په دغه اړه داخبره کوي چې دکره کتنې دنده د آثارو او عواطفو او هغه شعور را ژوندي کول او پیژندل دي ، هغه چې د انسان او ټولنې په تربیتي روزنه کې جوړونکې برخه اخیستلای شي . هلته کره کتونکي ته دیوه شریف انسان په سترگو گوري او هغه دخلکو او ټولنې سترلارښود او روزونکي بولي همداده چې ټولستون ولیکل : « زه پوشکین دبلنسکي په برکت پیژنم » .

غواړم خبره رالنده کړم او غواړم په لنډه توگه ددغه تحقیق په اړه دومره ووايم چې دغه ناخیزه څیړنه او تحقیق په تیره په دغه عصر کې زما د څیړنې لپاره یوه اړتیا وه ، ځکه چې تراوسه موږ دکره کتنې په برخه کې ددغه علم دتاریخچي په نامه (څه بشپړ او څه نا بشپړ) یوساده لارښود هم نه درلود ،

موږ چې هر څه په دغه اړه هلته اودلته درلودل ، هغه ډیر خواره واره وو، یوڅه ول ، خو پړپوهیدو نه چې دا څه دي او څه وایي ، په دې نه پوهیدو چې زموږ دمنځنۍ دورې شاعر او لیکوال دغه علم ته په کومه سترګه کتلي دي او په دغه اړه دوی څه وایي او څه ایده لري ، موږ ته دا پته لږ وه چې په معاصره کره کتنه کې ژانریعني څه ؟ او یا کوم ژانرونه دلته دیوشمیر لیکوالو له خوا یا کاریدلي او یا رامنځ ته شوي دي او ولې ؟ په دغه وړه رساله کې تر یوه حده همدغو تمایلاتو او پوښتنو ته یوڅه ځواب ویل شوي دي ، چې دیوه پیل په توګه کیدای شي چې زموږ راتلونکي دیوې علمي کره کتنې په رڼاکې نوې نوې خبرې ولیکي او راکشف یې کړي ځکه نو زما لیکنه هم په دغه اړه یو پیل دی . زمانه سخته پرمخ ځي ، او موږ باید پر راتلونکو باندې هغوی چې په مسوولیت سره په دغه برخه کې کار کوي باور من وو، ځکه زه باور لرم چې زموږ په معاصر ادب او ادبي بهیر کې دکره کتنې وده له ذهنیت څخه د عینیت ډګر ته راوځي ، ایجادي ذهنیتونه دیوه ادبي بهیر په ترڅ کې په عنیتونو او حقایقو باندې اوږي او دیوې څرګندې اړتیا بڼه غوره کوي، همداده چې موږ باید دهغې لپاره ، دهغې دعامولو لپاره په شعوري او علمي توګه لاس په کار شو ، همدغه موخه او دغه اهمیت و چې زه یې دغې مقدماتې هڅې ته وهڅولم او په دغه نیمګړي کار مې لاس پورې کړ، کره کتنه زموږ د ټولنې د سمون په برخه کې یو ژوندی هڅه ده ، چې نه یوازې په ملي کچه باید داهمیت وړوي ، بلکې دهغې په مرسته کولای شو ، ځان له نړیوال ادبي بهیر سره هم یوځای او وصل کړو . په دغه رساله کې لوستونکي ته دا ټکي په ډاګه کیږي چې زموږ په پراخ ادب کې ، دهغه په بیلابیلو دورو کې کره کتنې څه بڼه ، رسالت او دندې درلودې ، ما په دغه برخه د موضوع د تحلیل او پیژندنې په برخه کې له معمول علمي څیړنیز میتود څخه کار اخیستی ، دهرې څیړنې دمدلل کولو لپاره د بڼه میتود کارول اړین دی ، هغه هم دداسې علم

لپاره لکه کره کتنه ، مور دېښتو کره کتنې دوره یی بهیر په دغه اثر کې په
منظمه توګه خپرلی او په دغو بهیرونو کې مې دهغو په نسبي وده باندې
رڼا اچولې ده . درې دورې ، درې بهیرونه او په هغو کې دکره کتنې بهیر ...
توکل پر خدای تاسې یې ولولې خطاوې تیروتنې به په کې وي ، په روڼو
سترګو کې او ژور فکر سره نظر او کتنه پرې وکړئ .

په درناوي

پوهنوال دوکتور عبدالخالق رشید

لومړۍ څپرکۍ

په پښتو منځني ادبي بهير کې دکره کتنې حالت ته يو نظر

کله چې غواړو منځنی ادبي بهير ديوې نومونې (اصطلاح) په توگه تشریح کړو بايد ووايو چې دغه اصطلاح زموږ په ادبياتو کې زموږ پخوانيو ليکوالو ، مورخينو او شاعرانو کارولي او راوړې ده . په تيره بيا هغه مهال چې په قراردادي توگه د ادبي دورو ټاکلو اړتيا رامنځ ته شوې ، بيانو استاد حبيبي ، رښتين او نورو دغه نومونه دپښتو ادبياتو هغې برخې ته چې له ۹۰۰ هجري تر ۱۳۰۰ هجري پورې زماني واټن کې را ايجاد شوي کارولې ده. که له ماڅخه څوک زما نظر غواړي زه بيا په دغه اړه په لنډو دومره ويلای شم چې : منځني ادبي بهير ، دوره هرڅه يې چې بولو ، دهرې ټولنې په ادبيا تو کې ديوې دورې په توگه تل وه او تل منل شوې ده خو بايد هغې ته ديوې مجردې پديدې په سترگو ونه گورو په دې چې دا يوه علمي نومونه ده چې اړخونه او ابعاد يې زيات دي ، په دې مانا چې دغه زماني موده بايد په تاريخي ، ادبي او آن په رواني لحاظ هم وڅيرل شي او اهميت ورکړ شي. زه خو داوايم چې د چنگيز خان له انساني او تمدنی ضد يرغله (۶۱۷هجری) را په ديخوا بيا دنولسمې پيړۍ ترنيمايي ترپيل پورې زموږ په ادبياتو کې تقريباً دا ټول جريان په شکلي اوماناوې لحاظ يو ډول دی اوکوم داسې بدلون چې هغه بايد په ځانگړې توگه ياد او يا گوته ورته ونيسو نه په کې ليدل کيږي. دابه ومنو چې په دغه ترڅ کې په تاريخي او سياسي لحاظ شرايط او تحولات يوه بڼه او يو شکل نه لري ، بيلابيل نظامونه راغلي ، بيلابيل واکمنانان په دغه واټن کې واک

ته رسيدلي ، دهغو په کړو وړو او کارنامو باندې سپړی کولای شی ډیر څه وليکي او ووايي خوادبياتو چې په دغه برخه کې هېڅ ډول بدلون نه دی کړی، هېڅ ډول ادبي تمايلاتو په کې وده نه ده کړې ځکه نو ویلاي شو چې هر څه د یوه څرگند ورته والي په ترڅ کې رامنځ ته شوي دی ، دبیلگې په توگه هماغه تذکره چې سلیمان ماکو په (۱۲هجري) کې ولیکله ، هماغه محمد هوتک په (۱۱۴۲هجري) لیکلې اوهماغه بهیربې څارلی دی. هغه شاعري چې اشرف خان هجري اورحمان بابا کړې ، او یاهم هغه غزل چې اکبرز مینداوري ویلی په هماغه فورم کې خوشال او ترهغه راوړوسته پیرمحمد کاکړ او احمدشاه بابا هم څارلې ده . په داسې حال کې چې دایجادیاتو اوهنري ادبیاتو دودې له قانونمندی سره سم باید رنگارنگي را منځ ته شي ځکه چې ادب اوهنر له یونواخته او تکرار سره لکه چې انسان له ناولتیا وو په نري رنځ اخته کیږي ، همداسې تاوان ویني . چې باید داسې نه وي .

لنډه داچې زما لپاره منځنی ادبي پیر یا دوره په همدغه پورتني مفهوم او تاریخي شالید سره په دغه څپرکه کې مطرح ده ، یوټکی مو باید په پام کې وي اوهغه داچې پښتو ادبي منځني دوره دلته په هغوځانگړنو سره نه ده مطرح لکه چې په لویدیز او اروپا کې منځني دوره یادېږي ، دلته موخه یوازې دغه دوره بندي دافغاني ادبیاتو اودهغوی له طبیعت سره په اړیکو کې دپاملرنې وړ ده نه دلویدیز ټولنوهغوغوندې .

په دغه ادبي بهیر کې کره کتنه اودهغې تاریخچه په خپل وار یوه دپاملرنه وړ موضوع ده ، یو بهیر دی چې له دغو ادبیاتو سره په منظمه توگه وده کړې ده ، څومره چې دلته پښتو ادبي بهیر ساده و ، کره کتنه هم ورسره ساده ، خو څومره یې چې وده کړې په هم هغه کچه دا هم ورسره پرمخ تللې، وده یې کړې ، پیچلې شوې اوان چې علمي شوې هم ده. مخکې تردې چې په دغه ادبي بهیر کې دکره کتنې پر بهیر باندې وغږیږو ، یوه لنډه کتنه تردغه ادبي

بهيږدمخه هغو نښوته کوو چې زموږ ليکوالوهغوته اشارې کړې او له دغې موضوع سره يې بې ارتباطه نه دي بللې .

کره کتنه ترمنځني پير دمخه:

زموږ په لرغونو ادبياتوکې دکره کتنې په اړه دڅيړنو لپاره دايجادي موادو او آثارو څه نشته ، او نه بايد په دغه برخه کې په مصنوعي توگه ځان په لاپو شاپو باندې بوخت وساتو ، سره له دې چې په دغه برخه کې يولږخبرې اوس موږدڅيړنې دمقايسې ميتود ترسيوري لاندې کولای شو ، خوزه باورلرم چې بشپړې به نه وي ، يوه پيرې دمخه چې چا په دغه اړه څه ويلی او ليکلي ، نن په خورا زياتو دلايلونه يوازې دانتقاد وړدي بلکي د خدا وړهم دي ، ځکه چې هغوی فکر نه کاوه چې نړې به په يوه دوو پيريو کې دکشفیاتو هغې کچې ته رسيږي چې نور به څه په هغې کې دپتيدو نه وي ، زموږ زياتو پوهانو دا خبره کړې چې دپښتو ادبياتو په لرغونې دوره کې کره کتنه وه ، اوپښتانه پوهان پرې پوهيدل ، ان چې وايي ددغه علم پيلامه هم په هم هغه دوره کې شوې ده او لومړني پښتون ليکوال چې په دغه برخه کې لاس په کارشوي هغه ابومحمد هاشم ابن زيد السروانی دی چې خپل اثر « دسالو وړمه » يې هم په دغه باره کې ليکلي و. ددغه پټ نوميالي نوم موږ ته پټه خزانه را پيژني چې ليکي :

« ابومحمد هاشم دهلمند په سروان کې په سنه (۲۲۳) هجري قدسي زيږيدلی اوپه بست کې يې له علما او فصحا څخه لوستنه وکړه ، وروسته ولاړ په عراق يې په کلو کلو دلويو ائمه څخه سمع وکړه او ابن خلاد چه څرگندو په ابی العينا سره يې په بغداد کې عمرونه تيرکړل اوله هغه يې دعربي بلاغت او اشعار ولوستل ابومحمد له عربي څخه په پښتو يو کتاب کښلی و چې په هغه کې

دعربي اشعارو فصاحت اوبلاغت يي بيان کړی و ، اونوم يې د(سالو وږمه) وه «
(۱)

که پردغه موضوع باندې لږ رڼا اچوو، زه فکر کوم چې که سالو وږمه زموږ لاس ته راغلې وای ، نو دا به یی شکه لومړی انتقادي اثر و چې دکره کتنې په باره کې هغه هم په پښتو کې لیکل شوی دی ، زه په دغه اړه یوازې د مقایسوی څېړنو له مخې او هغې بیلگې په شته والي سره چې ترموږ پورې را رسیدلې ده دومره په اجمالي توگه ویلای شم چې په کوم وخت کې چې محمد هاشم سرواني ژوند کاوه ، او په کوم وخت کې چې دی بغداد ته رسیدلی ، دغه مهال په عربي نړۍ کې دکره کتنې په برخه کې یو طلايي دور دی ، داسلامی دورې په لومړیو دوو پېړیو کې دعربي ژبې په برخه کې خورا زیات پرمختگونه شوي دي ، ان چې کره کتنې هم دیوه مضمون په توگه هم په دغه دوره کې خورا زیاته وده وکړه . په دغه عصر کې لکه دجاهلیت دعصر په شان په عربي ژبه کې کره کتنې لوی اهمیت وموند. عربي او عجمي پوهان په دې باور دي چې اموي واکمنانو دراشدینو خلیفه گانو برعکس شعراو ادب ته پاملرنه وکړه اودغه ډگر یې تود وساته، زیاترو شاهانو او سردارانو د شعر ویلو ذوق درلود او حتی داسې هم کیدل چې خطبې به یې هم په شعرویلې ،دهمدغوځانگړو په پام کې نیولو سره په لومړیو دریو پېړیو کې کره کتنې په زړه پورې وده وکړه ، دحضرت علي لمسی سکینه لومړنۍ میرمن وه چې له کره کتنې سره یې کلکه مینه ښوده ، عبدالملک بن مروان هغه اموي خلیفه و چې لوړه ادبي اونقادي قریحه یې درلوده ، په عباسی خلیفه گانو کې هارون الرشید له کره کتنې سره پیژندگلوي درلوده ، مامون الرشید هم دشعریژندنې ښه ذوق درلود که چیرې پردغه مهال دبغداد په اړه هم دا ویلای شو چې دلته کره کتنې هم ځانگړې ښه درلوده ، په دې مانا چې دلته کره کتنه د ودې په لور روانه وه او ځانگړی اهمیت یې درلود . « ... په عراق کې د ادب او ذوق حالت دجاهلي دورې په شان

له وياړ او تعصب څخه خالي نه وه چې حالاتو، چاپيريال اوزماني هم له هغې کړنلارې سره وړتيا درلوده، په مريد اوبصره کې شاعران راټوليدل خپل شعرونه به يې ويل، او يوېرېل به يې مفاخره کوله...» (۲)

دهمدغو اشارو په رڼاکې کيدای شي زموږ دليکوال ابومحمد هاشم په ادبي ذوق باندې هم ددغه عصرادبي بهير خپله اغيزه بنډلي وي، دمحمد هوتک په وينا دی هم دکره کتنې په دغه تاوده بهير کې په عراق کې و. او دغه تاوده بهير پرده باندې هم خپل اثر کړی دی. ځکه نو ده هم په دغه اړه دعربي شعراو فصاحت په برخه کې خپل کار کړی اودغه کاريې بيا دسالوورمه په واسطه پښتوژبې ته هم را ليردولی دی. زموږ ليکوالو هم په دغه باره کې خپلې رايې ويلې دي چې زموږ نامتو ليکوال حبيب الله رفيع وايي چې:

- (۱) محمد هوتک بن داود، پټه خزانه، څلورم چاپ، کابل، ۱۳۶۵ (۲۹) مخ.
- (۲) ډاکتر عبدالحسين زرينکوب، نقد ادبي لومړی ټوک، تهران ۱۳۵۴ (۱۴۰) مخ.

» په پښتو کې ادبي نقد زوړ او لرغونی دی، لومړنۍ څيړنې په دريمه پيړۍ کې ابومحمد هاشم ابن زيد السروانی راوښلولې او په خپل نامتو اثر (سالو ورمه) کې يې دعربي اشعارو دفصاحت او بلاغت بيان وکړ...» (۱)

په پښتو پخوانيو ادبياتوکې دويم اثر چې يوه برخه يې زموږ په واک کې ده، هغه د سليمان ماکو تذکره ده، موږ دا منو چې داخو يوه تذکره ده او هغه دکره کتنې لپاره بشپړه نه ده، خو يوه خبره بايد له ياده نه وباسو هغه داچې، دا تذکره ده او هغه هم دشاعرانو او دعارفانو، چې له شعراو شاعرۍ سره يې سروکار درلود، اود يوشمير شاعرانو په اړه يې خبر بکړې چې هغه خپله دکره کتنې موضوع ده، خو دريغه چې دغه اثر هم په بشپړه توگه زموږ په واک کې نشته، خو بياهم ښه خبره داده چې دغه څو پاڼې يې هم زموږ لپاره دکره کتنې په برخه له هره پلوه مهمې دي. په هر ډول دغه دوې بيلگې له موږ سره

زموږ دکره کتنې په برخه کې هسې ديوې يادونې په توگه مرسته کوي ،
ترمنځنۍ بهيردمخه شته له دې پرته نورکه هرڅوک په دغه برخه کې څه
وايي هغه به له لاپوشاپو زيات بل څه نه وي .

منځنۍ ادبي بهير او کره کتنه:

له پورتنې يادونې وروسته په جرأت سره ويلای شو چې په منځني ادبي
بهيرکې خبره برعکس ده ، منځني ادبي بهير خورا زياته وده کړې ، ان تردې
چې سړی ويلای شي ، دومره پياوړې دوره او ترې دمخه دومره کمزوری ادبي
جریان له يوه اوبل سره په هيڅ ډول داپرتلې وړ نه دي ، په دې مانا چې په دغه
دوره کې ايجاديات وده کوي او شاعران هم په شعوري توگه دشعراو ايجاد ډگر
ته مخه کوي ، کره کتنه په تما مه مانا ديوه برلاسي علم په توگه خپله وړتيا
اوځای لري. اودالومړی مرجع اولومړنی بهيردی چی د کره کتنې منظمې
بيلگې په کې ترسترگوکيږي چې شاعران اوليکوال پردغه مهال دکره کتنې
پراهميت پوه کاروايي کوي اوپه شعوري توگه دهنري اونوښتي پديدو په ايجاد
باندې لاس پورې کوي ، دوی د وخت دکره کتنې له اصولو سره سم لاس په
کارکيږي، مانا داچې دادبي آثارو دمعيارونو ټاکلو لپاره کره کتنه ديوه منل
شوي ميتود او لارښود بڼه غوره کړې او ديوه پراخ ادبي بهير د ودې په ترڅ
کې خپله لارښودې او روزونکې دنده اورسالت دعلمي کره کتنې په رڼاکې
پرمخ بيايي . چې ترټولو مخکښ او نوميالی شاعر او ليکوال ، کره کتونکي او
هنرپوه استازی يې خوشال خټک دی چې په دغه برخه کې دشلمې پيړۍ له
کره کتونکو سره په علمي ډگرکې پرتله ، مطالعه اوخيړل کيدای شي .
خوشال خټک (۱۱۰۰-۱۰۲۲ هجري) په پښتو منځني ادبي بهيرکې لومړني
ليکوال دی چې ددغه عصر په ادبي بهيرکې يې دکره کتنې ژوندی روح پوه کړ،

د هغه هنري او ادبي افکار په دغه ادبي بهیر کې هغه مرغلرې دي چې زموږ د منځنیو ادبیاتو د ګلپانوپانوپن پر هغو باندې ښکلول شوي دي. په پښتو کې د خوشال ادبي کارنامې او ادبي افکار د یوه ټولنیز دایره المعارف ځای لري، په دې چې د ادبي مطالعاتو داسې اړخ نشته چې ده به پر هغه باندې څه ویلي او لیکلي نه وي، علامه حبيبي دده د ځانګړي استعداد او ادب پوهنیز شخصیت په اړه لیکي: «... خوشال یو عالم سړی و، مشرقی علوم یې لوستي او د عربي او پارسي د بلاغت او فصاحت علوم یې ښه زده وو، په فقه او تفسیر او نور اسلامي علومو کې یې معلومات درلوده، په پختصاف کې هم خوشال خان بشپړ و او دده له ویناوو څخه دده پوره علمي لیاقت څرګندېږي...» (۱)

(۱) برین، افغان یاد (دمقالو مجموعه) کابل ۱۳۶۰ کال (۹۸) مخ.

په هر ډول، زموږ په منځني ادبي بهیر کې هم خوشال ته دا ویاړ ورپه برخه شوی چې ده د ګرګنې په اړه لکه دمخه هم اشاره وشوه علمي فکر کړی دی. دی په دغه برخه کې ان دراتلونکو لپاره هم په علمي لحاظ د لارښود ځای لري، ځکه چې په خپل وخت کې برسيره پردي چې شاعر دی او لیکوال، سیاست پوه دی او هنرمن په عین حال کې یې د یوه ښه کره کتونکي دنده هم سرته رسولې ده او په دغه برخه په علمي معیارونو او اساساتو برابر آثار ترې پاتې دي. خوشال د یو سالم ادبي بهیر د رامنځ ته کیدو په خاطر د کره کتنې مقدس مقاومت او قضاوت ته لاس واچاوه، دده عصر په پښتونخوا کې د وچ تعصبي برلاسی عصر و، داسې چې کله کله یې ان انتقاد او ګوټنېوي ته هم د لیکلو او ویلو اجازه نه ورکوله، دغه حالت د داسې یوې فضا ښودنه کوله لکه داروپا د منځني پیر د وچواو د ګم شرایطو په څیر، خوشال له دغو حالاتو سره سره بیا هم د یوه پراخ سکوت ملا ورماته کړه او په پوره جرأت سره یې هغه څه په

افغاني ټولنه کې دشعراونثريه ژبه باندې وويل چې دپوهانو په وينا په دغه عصر کې دبل پښتون له توانه نه وو پوره، چې يو برخه يې هم په دغه ترڅ کې کره کتنه وه ، خوشال په دغه برخه کې دلومړي ځل لپاره گام کيښود اودکره کتنې لپاره يې يوه مقدمه راپيل کړه . يوه خبره چې په دغه اړه بايد وويله شي هغه داچې په ټول منځني ادبي بهير چې څه زموږ شاعرانو دادبياتو، ادبي پديدو په باب ويلي موږ پوهيږو چې دهغوڅومره د ادبي نقد او کره کتنې اوڅومره د ادب پوهنې دنورو برخو په باره کې دي . د فارسي او هندي(*) کره کتنې په اړه دخوشال مطالعه کيدای شي ددغه ټکي لامل شى چې ده په پښتوژبه کې په دومره ژور تيا سره دکره کتنې په اړه فکر کړي وي ، ځکه نو سپړى ويلای شي چې کومه ژبه او کوم فکر چې په دغه اړه ده کارولي سارى يې په ټول پښتو ادب کې ډير لږ ليدل کيږي ، دده په نامتواثر (دستار نامه) کې دهغه اثر څلورم هنر چې دشعريه اړه کښل شوى دى په خپله يوه کره کتنه ده . خوشال په دغه برخه کې شعر په علمي او هنري توگه تعريف او تشرېح کړى دى ، دده نظر په دغه برخه کې هم په علمي او هم په هنري لحاظ دپاملرنې وړ دى ، په دى مانا چې ده په دغه برخه کې دکره کتنې لپاره ديوه مقدماتي بحث لکه د ارسطودبوطيقا په شان پيل کړى دى. داچې د ارسطو بوطيqa د کره کتنې په پيل اوپيلامه کې دپاملرنې وړ نړيوال شهکار بلل شوې اود علمي ارزښت له پلوه ترننه هم له اهميته ونه ولويد همداسې خوشال اود هغه انتقادي ليکنې او کره کتنه په پښتوژبه کې بوطيقايى ځاى اواهميت لري، دى دهنريه اړه ليکي : « داهنرچې دشعردنظام دى هم داخل دکسب کمال دى. امامشقق دى له شعوره چه جبلي طبيعت دشعرلري ، شعردهغه دى ، فنونه ، صنعتونه يې په کسب حاصليري ، که ډير تحصيل

(*) په خوشال پوهنه کې يومهم بحث هند پوهنه ده ، په دې مانا چې خوشال په خپل وخت کې د هندي ادب او ددغې ژبې له نزاکتو او ادبياتو اود هغو له مهمو آثارو سره آشنا و ، زموږ يوشمير ليکوالو دده (دستار نامه) په فارسي

ژبه کې نظام الملک کیکاوس له (سیاستنا مې سره یوشی بللې په داسې حال کې چې دا سمه نده ځکه چې خوشال په دستارنامه کې د نامتو عالم کوشلیبه دنامتو اثر (آرت شاستر) سره ورته والی لري .

دعلم وکا ، صنایع بدایع دشعرزده کا ، چه طبیعت دشعرجبلي نه لري، خبره به نظم نه کا... دراصل شعر په لغت کې کلام منظوم ونه وایي ، دواړه مصراع دبیت په تول تللې ، په حرفونوسره سمې عروض قافیه سره جوړ ، په داګې هرچې وي که قصیده وي ، که غزل وي ، که رباعي وي ، که قطعه ده ، که مخمس ، که مسدس په ډیرو چې شعروایه شي ... دشعراپه لویه ده دحکمت سره یاد شوي دی، پیغامبران ويلي دی ، ددې خانه برانداز سینه گداز څو تعریف توصیف کوم ، لگیدلی اوردی چې هرڅه په مخ وړي . میلمه زور ور دی واپه وینې دلرمانه خوري . پوهه یې دشواره ده ، ویل یې گران دي ، دهرچا کارنه دی، دشعرتبیعت په مثال دتوند باد دی ، لویی ونې طاقت لري چه ورته ودريږي او که نه بنیاد محکم نه لري ، هغه ونې له ویخه ولوروي ، قوت دعلم بویه چې ویخ یې پرې محکم وي اوکه نه یې افت مضرت به پاتې نه شي ... چي بې علم شعروایي څونقصان لري . اول خوبه یی درست ونه وایي ، دشعردعیب جاسوسان ډیردي . ځان به دخندا کا... » (۱)

دخوشال دغه نظریه په خپل وار ددغه ټکي څرگندویه ده چې دی دکره کتنې په علمی اصولو او ارزښت باندې په ښه توګه پوهیږي ، په دې مانا چې دي په دغه برخه کې ځان په رښتیا هم دیوه لارښود نقادپه دریځ کې دروي ، دی دواړه علمی او هنري وړتیاوې په دغه برخه کې له ځانه په ډاګه کوي ، کله چي نقد کوي ، هلته دیوه عالم له لید سره مل دی اوکله چي ایجاد کوي ، هلته دی دیوه شاعر له لیده سره ځان غاړه غړی کوي . ځکه دی په خپله دشعردعیب له جاسوسانو څخه ځان ساتې او نه غواړې چې ځان دهغو ترانتقاد لاندې راولي اونه غواړي په دغه برخه کې دناپوهی له امله ځان دخندا کا. ځکه نو دی دیوه عالم نقاد له دریځه دخپلې نظریي له امله ډیرښه مطالعه کیدای شي .

يوه خبره مو په ياد وي چې ده نقاد او کره کتونکي ته د جاسوس نومونه ياده کړې اوداهغه نادر نومونه ده چې له ده پرته په شرقی ادبياتو کې له نورو نه ده په ډاگه شوې . دی په بل ځای کې د يوه تيورسن په توگه وايي:

که شعر دی هغه دی چې يې ووايي دانا
هغه څه شعر نه دي چې يې ووايي کانا
دواړه توکه څه وي درته وایم په معني
يو آواز دخره دی بل آواز دی د سورا

بل ځای وايي :

بل که هرڅو در گوهر يې په شعر
عيب جوی يې جاسوسی کا دافعال
هرشاعر يې په ويلو گوت منډی کا
که په شعر کې ته من يې دی مثقال

(کليات ۵۳۷ مخ)

خوشال په ځانگړې توگه د پښتو شعر منځني بهير ، هغه بهير چې په مجموع کې په علمي

(۱) خوشال خان خټک ، دستار نامه کابل ۱۳۴۵ ۲۴-۲۳ مخونه .

لحاظ دانتقاد وړ دی انتقاد کړی ، ځکه چې ده ته پښتو شعراو ادب ، ايجاد او مطالعه په يوه تنگسپاکي ښکاري ، هغه شاعران چې ترده دمخه په روښاني دوره کې د عصر نوميالي بلل کيدل دده په نظر هغوی ادبي محتوا ته لکه څنگه چې وړو پاملرنه نه ده کړې ، مانادا چې دخوشال دانتقادي ليد له اړخه دوی هم دکلک انتقاد وړ دی ، دخوشال دانتقاد دغه اړخ له تيور يکي پلوه هم سم بريښي لکه يوکره کتونکی دلويديز د ادبي بهير په اړه ليکي : « ... او په

منځنيو پېړيو کې چې په لويديز کې کليسا ته د تسليم او ايمان عصر وهرېدل
تنقيدي فکر او څېړنه شرم بلل کيده ، ځکه نو ترهغو چې ددغو خنډونو ماهيت
څرگند نه و ، لويديزې نړۍ ونه شوای کولای چې د ارزښتونو په څېړنو باندې
بريالی شي ...» (۱)

خو موږ په پښتو ادبياتو کې دداسې اصل تطبيق نه شو کولای چې دغه او هغه
بهر په فکري او تاريخي لحاظ د پرتلې وړ نه دي ، يوازې په ځينو برخو کې لږ
لږ ورته والي شته چې کيدای شي هغه هم په سرسري ډول ياد شي . خوشال
هم تر ځان دمخه پيرته انتقادي گوته نيولې ځکه نو وايي :

دميرزا ديوان مې ومانډه په گوډي مسخر (مسخره) مې ارزاني خویشکي
زمنه کړ

څه شې چې د خوشال په دغه انتقاد کې په ځانگړې توگه د يادونې وړ دي دادی
چې دی په خپل انتقاد کې دهغه په عملي اونظري اړخونو باندې ټينگار کوي ،
غواړي د يوه رسالت مند کره کتونکي په توگه دومره روښانه لارښونه وکړي
چې دغه جرات ان په اوسني کره کتونکي کې هم خورا لږ ليدل کيږي . په دی
مانا چې دی په رښتيا هم کره کتنه کوي ، اود شعر په ماهيت باندې د زړه له
کومي پوهيږي ، خوشال په دغه برخه کې په دي پوهيږي چې شعر څه شي
او څوک يې بايد ووايي ؟ دده د زړه خبره داده چې وايي :

په جهان تر شاعري بدڅه نشته خدای اخته مه کړه سړی په دا جنجال
خوشال دشعر په وړاندې دمسئوليت احساس په جدی توگه له پامه نه
غورځوي ، مانا داچې څوک بايد شعر ووايي اوڅنگه يې بايد ووايي ؟ داهغه څه
دي چې دی اندېښنه لري اوسپارښتنه کوي چې بايد دغه کار د کاراهل ترسره
کړي ځکه نو په بل بيت کې په روښانه توگه آر مطلب ته راځي او خپله
تيوري په دغه اړه په ډاگه کوي چې :

دهغه شاعر دانې وشه په ژبه چې دشعر در دانې پلوري په مال

(دیوان دکابل چاپ ۵۲۴مخ)

داډول تمایلات په علمي لحاظ موږ ته یو ټکی را په گوته کوي او هغه داچې خوشال د اصولو له مخې یوه ادیب کره کتونکی دی ، نه عالم کره کتونکی ، په دغه اړه لوی توپیر له ادبي پدیدې سره د لیکوال او کره کتونکي چلند دی ، هغوی چې له ادبي ژبې ، شاعرانه انداز او نورو ادبي ځانگړنو څخه کار اخلي هغه ته ادیب کره کتونکی وایو او هغه چې د ادبي تلازماتو او اندازونو پر ځای زیات پرفکټونو او اصولو او منطقي استدلال ټینگار کوي ، هغه

(۱) زرین کوب پورتنی اثر (۳۳۱)مخ

ته موږ عالم کره کتونکي وایو. چې تر ډیرې کچې یې کره کتنه او قضاوت دادبي آثارو او ادبي پدیدو په اړه له علمي او انتقادي پلوه دباور وړ هم دي. په هر ډول ، که چیرې غواړو چې په منځني ادبي بهیر کې دکره کتنې په اړه خپله خبره را ونغاړو ، نو پر دغه ټاپي باندې درېو چې ددغه ادبي بهیر پراوړدو او لنډو ، ماناداچې له روښاني دورې رانیولې بیا تر میراحمدشاه رضواني پورې دکره کتنې بهیر دیوه ډول ترچترلاندې راځي چې هغه ته پوهان د (ذوقي) کره کتنې نومونه یادوي ، دکره کتنې ددغه ډول په اړه ویل شوي چې : « ذوقي کره کتنه دکره کتنې هغه ډول دی چې یوشمیر شاعران او لیکوال یې دیوبل په باب وایي او لیکي ، په دغه عصر کې هم لکه دپخوانو په شان دود وه چې دسیالیو او رقابتونو بهیر دغه اصل ته په زړه پورې لوړتیا ورکړه ، ددغه عصر شاعرانو او لیکوالو نه یوازې خپلو آثارو او خپل اسلوب ته په خپلو خبرو کې گوته نیوله ، بلکې دنورو پخوانیو او معاصرو شاعرانو په باب یې هم خبرې کولې او هم یې خپلې علمي رایې څرگندولې چې له هغو څخه جالبې او په زړه

پورې گټې ترلاسه کولای شو ، لکه څنگه چې د پخوانو په باب دهغوی له ستاینواو درناوي څخه پوهیدل کيږي ... » (۱)

پر ټوله منځنۍ دوره کې همدغه اصل برلاسی دی او پر همدغه میتود باندې کره کتنه دلته خپل دریځ پر مخ بیایي او برلاسی میتود بلل کيږي ځکه په پښتو منځنۍ ادبي دوره کې زیاترو شاعرانو یاد ځان او یا هم دنورو په اړه دستاينې او کله کله غندنې په لامل له دغه میتود څخه کار اخیستی دی ، دوی کله د ځان ستاینه اود نور کمی ویلی دی ، چې خوشال هم په دغه برخه کې خپل کار کړی دی. دده په کره کتنو کې یوه هم په سواتنامه کې داخون درويزه پر (مخزن) باندې کره کتنه ده چې زیاتره لیکوالو، کره کتونکو دکره کتنې له مخې ډیره لوړه ارزولې ده او په دغه دوره کې دکره کتنې تر ټولو ښه او په اصولو پوره کره کتنه بلل شوې ده. خوشال په دغه اړه وایي :

درويزه چې بيان كړی خپل كتاب دی
نوم يې مخزن الاسرار كړی جناب دی
هرييان يې ناموزون مجهول بې رنگه
خالي پاتو له دانشه له فرهنگ
كه يوه مسره په شل بله په سل ده
نامربوطه ناموزونه په ويل ده
قافيه يې لام و دال سره وهلې
په ردیف كې يې نون واو سره پيلی
قصيده د بوصري ترجمه كړې
عربي يې تر پښتو مضحك راوړې

(۱) زرین کوب پورتني اثر (۸۶) مخ

هر هربیت دقصیدې چې درمرجان دی
په پښتو کې تراوربشو لا ارزان دی
معماد (آذری) ترجمه کړې
تصوف یې وعالم وته نوموړي
ترجمه د(شاناصر) یوخواشکاله
وعالم ته جوړه کړې له مقاله
مسلي یې نظم کړی په پښتو دي
درته څه وایم چې څه دي دایستودي
په داهسي شان کتاب مباحات دي
دجامي تر (هفت اورنگ) ورته ناویات دي
گنده پز د گنده خور سره جوړیږي
خاص په خاص اوعام په عام ویل خوښیږي
په حیرت به واړه گوتې وچیچلې
اخون په مخزن چا گوتې کښیولې
هرسړی چې په مخزن باندې څه وایي
په دنیا کې ترساعته به څوک پایي

استاد روهي په دې باب لیکې چې: «... خوشال نه یوازې دمضمون په لحاظ د
اخوند درويزه پر(مخزن) باندې انتقاد کړی دی، بلکي دهغه فورم اوشکل ته
یې هم گوته نیولې ده
د اخون درويزه پرمخزن باندې انتقاد کول هم څه آسانه خبره نه ده، ځکه
چې یوسفزیو پردې کتاب ډیره کلکه عقیده درلوده...»
اومرحوم استاد حبیبی هم دخوشال دا انتقاد دسواتنامې په پایخوړو کې موجه
ښودلی دی.

يوه ټکي ته مو بايد پام وي چې په منځني پير کې زياترو پښتو شاعرانو له
ذوقي کره کتنې څخه کار اخيستی خو دا ددي مانا هم نه لري چې ګواکي په
دغه دوره يوازي همدغه تگلاره دکره کتنې په برخه کې برلاسي تگلاره وه ، نه
، په دغه برخه کې ديوشمير شاعرانو له خوا دکره کتنې نور ډولونه هم
دشاعرانو اود هغوی دآثاروپه اړه کارول شوي دي دبيلګي په توګه موږ کولای
شو دحميد ماشوخي له خوا د برهاني کره کتنې له ميتود څخه هم کار
اخيستل شوی دی. خو له دی سره سره بايد ووايو چې زياتو ليکوالو له ذوقي
تگلارې څخه کار اخستی دی چې څو بيلګې يې دلته لومړی دځان ستاينې په
اړه را اخلو :

خوشال وايي :

چې لاپ وهي دشعر نن په دا دور دي ډير
خدای دې نه کا چې به وایم حال د دويو تير او بېر
څوک پاوی څوک نيم پاوی قلندر په کې نيم سير
چې دموره په حساب دي هيڅ می نه دی واصل هير
بل فقير دولت دري پاوه زه ترې خوشيرهی تير...

بل ځای له همدغه شعر سره په توپير کې داسي انتقادي توره را کارې او ليکي :

يوپه حال اوپه ماضي کې هسې نه و
چې ښکاره يې دخبرو راته خوند کړ
دميرزا ديوان مې ومانډه په ګوډي
مسخره مې ارزاني خویشکي زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې دهر يور پشخند کړ...

(کليات ۳۴ مخ)

دخوشال په شعر کې داډول گوتنوي ډيرزيات ليدل کيږي، که څه هم په دغه ډول شعرونو کې دده ځان ستاينه خورا زياته او دپاملرنې وړېښکاري، خو دا ددې مانا نه لري چې گواکي دی يوازې ځان وينې او جهان نه، خوشال چې څومره دځان په باره کې رښتيا ويلي همدومره يې کټ مټ حقايق دنورو په اړه هم په رښتياينې سره په ډاگه کړي دي، اودشعريه ډگر کې يې دنورو استعدادونه هم پرته له هرډول تعصب او کينې څخه تشرېح کړي او ستايلي دي. زه په دغه اړه په دې نظريم چې خوشال په خپل عصر (منځني دور) کې دټولو شاعرانو لپاره ډکړه کتنې په برخه کې دلارښود حيثيت او مقام لري، ده ديوه لارښود په توگه ددغه پيردشاعرانو وړتيا وې او نيمگړتياوې دواړې په انتقاد ليد سره په ډاگه کړې دي. اودخپل دغه ليد له امله موږ ده ته دپښتوکړه کتنې په تاريخ کې دلومړيتوب حق ورکوو. ده چې هرڅه ويلي هغه يې ډکړه کتنې داصولو له مخې ويلي دي، ترده دمخه که ميرزاخان او نورو هم څه ويلي وو او يايي دچا په شعراوکلام باندې قضاوت کړی و، هغوتولو داستاينوبڼه درلوده اودانتقاد څه په کې نه وو اويا لږ وو، خو خوشال بيا په خپل وار په دغه اړه يونوی گام پورته کړ او دلومړي ځل لپاره يې انتقاد دهغه په رښتيني او علمي مانا سره وکړ. ډکړه کتنې داصولو له مخې دانتقاد موخه ښيگړې او کمزورۍ دواړې په گوته کول دي، خوشال داکارکړی او په دغه برخه کې يې په خورا دقت سره ځان دقضاوت په ډگر کې درولی او داخبره نورو ته هم په خپل وخت کې په ډاگه شوې ده. دپيرمحمد کاکړ خبره دخوشال په اړه پرځای ده لکه چې وايي:

تل په شعر کې هم سيال دخوشال نشته

که څه درشت دی دا دده سخن دان شعر

دځان ستاينې خبره په ټولو شرقي ادبياتو کې دود او معموله خبره ده ، په اردو، هندي او دری ژبو کې په سلگونو شاعران شته چې دغه ټکی يې په ځانگړې توگه سمبال کړی او په دغه برخه کې يې قلم چلونه کړې ده. د پښتو ادب په منځنۍ پير کې هم دغه موضوع د بيلابيلو شاعرانو له خو څارل شوې ده . نوميالی شاعر رحمان بابا هم دا کار کړی او ويلي دي :

خوشالا اود ولتا مې غلامان دي

زه رحمان په پښتو ژبه عالمگيريم

دميرزا د ارزاني دعوي به پرې کا

قدردان دشاعرانو رحمان راغی

کيدای شي ډير خلک داسې فکروکړي چې رحمان بابا يوعاجزاوملنگ سړی و، دهغه په دغو کارو باندې کار نه و، خو داډول نظراو فکرييا دملنگ او قلنگ پرضد دی اوسړی دا ويلای شي چې رحمان يو مفکر، يوعالم اوپه هنري ارزښتونوباندی پوه او ملا مفکرو ، ده چې کومه ايجاد گري کړی، هغه ديوه عالی فکراو تلاش پايله ده هماغسې چې خوشال وایي : « دشعراپه لويه ده ، دحکمت سره ياد شوی ...» رحمان بابا چې د خوشال اودولت غوندې شاعرانو پرکلام باندې گوتنپوی کوي، هغه په خپل ذات کې دغه ټکي په ډاگه کوي چې رحمان يولوی مفکراودشعرپه هنر باندې په هراړخيزه توگه پوه عالم تيرشوی دی. او داخبره چې هغه يو عادي ملنگ او له دنيا لاس په سر و ، په خپل ذات کې يوه بې مانا او دټيټ ذهنيت او درک څرگندونه کوي چې بايد اهميت ورنه کړل شي.

دپښتودشعر استاد حميد ماشوخیل دمنځني پير له وتلو شاعرانو څخه دی ، چا چې په دغه برخه کې شاعري کړی ، هغوی ټول ده ته ، دده پوهې ته د زړه له کومي ارادت لري ، هغه هم دځان ستاينې په برخه کې ځان آزمویلی دی ، داکار د ذوقي کره کتنې له مخې علماً زیان نه لري ، خو په دې شرط چې دروغ

نه وي . حميد په ځان ستاينه کې دنورو شاعرانو په انډول ډير ماهير او ځرک دی ، په دې مانا چې کله دی په دغه برخه کې قلم چلوي ، هغه په خپل وار له داسې باريکيوسره مل دی چې جالب اود پاملرنې وړ انتقاد له ځان سره ليرېدوي لکه دغه بيلگې :

دانايان به ورته غوړ نيسي حميده
نادان څه پوهيږي ستا په درسفتن

(ديوان ۳۱۷)

فارسيانو د حيرت گوتې په غاښ کړې
چې حميد سخن سازي کا په پښتوکې

(ديوان ۲۷۸)

مهمه خبره داده چې حميد لکه خوشال غونډې دکره کتنې په اهميت باندې د زړه له کومې پوهيږي او دهغې رسالت دزړه له کومې مني . دکره کتنې لپاره ليوال او تړی دي ، هغه شاعران چې په شعر کې يې نوښت او ابتکاري ، هغوی تل په خپلو آثارو باندې د قضاوت لپاره سترگې په لار وي ، خو له بده مرغه چې حميد په دغه دوره کې يوازنی څوک دی چې دخپل شعر لپاره يې په پښتنواو پښتو کې قدردان نه دي موندلی ، حميد ښه شاعردی ، دی په خپل وخت کې لومړني شاعر او هنرمند دي چې دشعر غلا (ادبي غلا) ته يې چې نن سبا يې په ادبي کره کتنه کې ځای ځانگړی دی اشاره کړی ، او په دغه اړه ځانگړي سپارښتنه لري لکه وايی :

دانسته مضمون دزدی له بله نه کا
دحميد ويل پخپله دي لذيد

(ديوان ۹۴)

داچې حمید لوی شاعر دی مانا داده چې لویه اوپراخه پوهه هم په دغه برخه کې لري ، په ستاینه هم پوهیږي ، په غندنه هم ، او په کره کتنه هم ، ځکه فریاد کوي :

دحمید دمیني گوت به کره ووزي

که پري پوه شي قدر دان صراف

(دیوان ۱۶۰ مخ)

پیرمحمد کاکړداحمدشاهي دورې نومیالي شاعر اولیکوال اوگرامر پوه هم دخپل وخت دنومیالی پوه اوشاعر په توگه د پښتو ژبې نومیالي شاعران ټول لوستي ، خپرلي او د دوی شعرونه یې ارزولي دي ، هغه ددغو شاعرانو آثار خپلې مخې ته اچولي اودهغوپه اړه یې خپل نظر څرگند کړی دی :

دمشهورو شاعرانو حال مې ووې
نه و ماته دنورو عیان شعر ،

چې انصاف زه پیرمحمد کرم لافې نه کړم

په هم عصرو کې مې خوښ دي دځان شعر

(دیوان ۴۲ مخ)

قلندر بل شاعر دی چې هغه ځان ستاینه کړې اوپه دغه پیر کې دشاعرانو په حال او استعداد باندې غږیدلی دی ، دهغه په دیوان کې هم دکره کتنې دغه ډول ته اشاره شوې او خپل نظر یې داسې بیان کړی دی :

دپښتو ژبې په شعر په داخپله زمانه کې
پرې دی نه ښود قلندر بهی حمید بل حریف

په پښتو منځني ادبي بهیر کې زما لپاره ددغې دورې تر ټولو مهم او دپاملرنې وړ شاعر نومیالی شاعر په ځانگړې ډول دپښتوکره کتنې په تاریخي بهیر کې دیادونې او ستاینې وړ دی ، دغه نومیالی شاعر او ادیب دخوشال دمکتب تر ټولو ځوان او ورستی خانزاده کاظم خان شیدا دی . کوم څه چې خانزاده کاظم

شیدا په منځني ادبي بهیر کې دکره کتنې اړوند ويلي اولیکلی هغه زما په اند ترخوشال خان هم دپشتوکره کتنې لپاره په علمی اومیتودیک لحاظ دپاملرنې وړ دي ، کاظم خان شیدا، هغه لوی شاعر اومفکړدی چې دهند په نیمه وچه کې یې وده کړې او دلته یې په ادبی هستونو باندې لاس پورې کړی دی ، دی دهند په بیلابیلو ژبو لکه اردو - هندي اوفارسی په ښه توګه پوهیده اوددغو ژبو له ادبي شهکارونو سره یې هراړخیزه آشنایي وه اود یادوشویو ژبو له ادبي بهیرونو سره په تمامه مانا بلدو، همداده چې دی هم په دغه ځانګړي ادبی بهیر کې یولړداسې خبرې لري چې هغه زموږ لپاره زموږ له موضوع سره اړوند خورا مهمې دي ، دکاظم شیدانظریاتي تمایل موږ ترهرڅه دمخه دده ددیوان په مقدمه کې له ځان سره لرو ، دی په دغه سريزه کې دکره کتنې یورنګینه تحلیل زموږ په واک کې راکوي ، دغه تحلیل دویم تحلیل دی چې موږ هغه ددغه نومیالي ادیب دفکړی ، ادبی اوانتقادی لید یو علمی او میتودیک تحلیل بولو ځکه نو دلته دا اړتیا محسوسوو چې دغه مقدمه لومړی له ځان سره ولرو ، بیا یې ولولو او په پای کې له لوستونکو څخه هیله وکړو چې ویې ارزوي . کاظم خان شیدا دخپل دیوان په پیل کې دخپلې دغې سريزې په ترڅ کې موږ ته دیوه نوښتګر او دهندی سبک دنومیالی سرلاري په توګه لیکي :

» راقم ددې صحیفې محمد کاظم ، شیدا تخلص ، خټک نسب ، حنفي مذهب، نقشبندی مشرب (غفرالله تعالی ذنوبه وسترعیوبه) په عرض دسخن شناس ، روشن قیاس رسوي . هرچند په نزد دخردمند ، شان دسخن رفیع وبلند دی.

بیت

آب بود معنی روشن غنی
 خوب اگر بسته شود گوهر است
 اواهل ددي فن عزیز وارجمند -

بیت

از سخن ما را دماغ دیگر است

چون صدف مغز سرما گوهر است

لیکن زه چې په دوکان کې د شاعری قلیل البضاعت یم او په ایوان د زبان
آوړی. زرنګار د صنعت نه لرم، و خپل مناسبت فطري له دې شیوې سره په
محل د قصور کې مومم اوموانست جېلی له دې وتیر په مراحل دورتر، با وجود
آن په عنفوان الشباب کې مې استراحت د حضر په محنت د سرفرمدل شه او
الی آن مې په شام د غربت صبح د وطن مالوفه طالع نه دی، انواع دمحن
دلشکن چې لازمه د سرفرومنافي د راحت و فراغت دی، لاحقه دخاطر فاطر.

بیت

مدتی شد چون قلم در مشق سرگردانیم

تاچه آرد بر سرم آخر خط پیشانیم

بالجمله په کلبه د جدایی او په ناوړه د تنهایی کې په مصداق ددې مضمون یم :

فرد

دل می تپد ونیست کسی را درس ما

از قافله دور است خروش جرس ما

به آنکه خواهش دهسې دولت لرم چې حلاوت دانزوا شم او حاصل ددې قیل
وقال، مطابق زما د حال دی.

فرد

آئینه ام از نور نظرمیکشد آزار

تا عاقبت کار من از هم نفسان چیست

بل مبرا له ځان اوجهانه وم او بهر مند له دې شان ونشانه،

په دغه دوره کې داډول تمايلات چې د کره کتنې په برخه کې د پاملرنې وړ دي،
دیوزیات شمیر شاعرانو له خوا وړاندې شوي دي او په آثارو کې یې ځای

مونډلي دی ، دغه بهیر په خپل وار تر هرڅه دمخه دغه ټکی په ډاگه کوي چې وایي: «دهرادیب په دننه کې یونقاد هم وي» .

موږ په منځني پیر کې دیوشمیر شاعرانوله دغه شان نظریاتو سره مخامخ کیږو چې په ټولیزه توګه دوه اړخه لري، یوداچې یوشمیر خو دقدماوو پړشعرونو باندې یوازې دارادت له مخې خبرې کړي دي ، خودویمه ډله بیا په انتقادي ډګر کې ولاړه ده اوپه جدي توګه یې انتقاد کړی دی . اودځانګړو شاعرانو په شعرونو باندې غږیدلي دي چې په دغه برخه کې اشرفخان هجري ، عبدالقادر خان څټک ، قاسم علي ، کاظم شیدا ، شمس الدین کاکړ ، عبدالعظیم رانیزی ، میرزاحنان ، میراحمد شاه رضواني ، عبدالله پوپلزی ، دولت لوانی ، قلندر اونور دي . ددې لپاره چې اصله موضوع موبڼه روښانه کړي وي ، دیوشمیر شاعرانو په شعرونو اوکره کتنو په ترڅ کې دهغوی تحلیل راواخلو :

شمس الدین :

که څوک ونیسي په لاس میزان دشر	په عروض کې سنجیده بیان دشر
وبه نه رسي په شعر له رحمانه	که هرڅو کوي هوس افغان دشر
په تحقیق سره رښتیا لسان الغیب دی	لیاقت یې درلوده لسان دشر
پس له دویه موشګاف عبدالحمید دی	باریکي یې دکلام ده ځان دشر
درست دیوان یې له نوخطوگفتګوی کا	هم یې واخیست له نوخطوشان دشر
ښه مربوط شعربیان عبدالقادر کړ	ځکه دی په پښتانه کې کان دشر
په غزل کې یې لږ پست ولند نشته	برابر یې دی تمام سامان دشر
علیخان په رنگین شعرکه خبرشې	هرغزل یې دی تنها دیوان دشر
نه رسیږي دچا لاس دده ترفکر	هسي شان یې کړ بلند ایوان دشر
دخوشال څټک په شعر نظر وکړه	چې ځکوي په یوه تار کاروان دشر
دفقیر میرزا په شعر ویل نشته	بل به نه وي هسي شان دکان دشر
په ردیف کې برابر دی ولې دریغه	بې معنی الفاظ یې کړه عیان دشر
قلندر و دمیرزا دیوان موجز دی	منتخب یې خو غزل بیان دشر

بل شاعر عبدالرحيم ديخارا دی چې يې نه لیده ردیف پایان دشعر
پیرمحمد کاکړ په شعر کې نامدارو یووړقبر لره ده ارمان دشعر
که د واپړو شاعرانو حال بیان کړې نه کړي څوک پرشمس الدین گمان دشعر
(دیوان ۴۱ مخ)

پیرمحمد کاکړ وایی :

جوړ په شعر کې رحمان غیب اللسان دی
په داخیرنشته هرگز د انسان شعر
ترمصرع یې څارشه لږ دمرغلرو
په څه تاريې اوپخته کړیکسان شعر
تل په شعر کې هم سیال د خوشال نشته
که څه درشت دی دا دده سخندان شعر
که څوک بحر مواج وایی ورته ښايي
په دیوان کې یې مونده شي هرشان شعر
هیڅ ترشعره د رحمان به ډیر کم نه وي
ومنصف ته دختک خوشال خان شعر
لکه شعر دی دده په پښتونخوا کې
بل به کم وي په داوخت دافغان شعر
بیا رنگین شعر بیان عبدالقادر کې
داشرف دی هم دده نه سوزان شعر
پس له دویو موشگاف عبدالحمید دی
چې یې ووي ښه نازک نکته دان شعر
دمیرزا شعر به جوړ و ولي دریغه
په وحشي الفاظ ده کړو ویران شعر

دمشهوروشاعرانو حال مـي ووې
نه و ما وتـه دنـور بيان شعـره
چي انصاف زه پيرمحمد كړم لافي نه كړم
په هم عصرو كي مې خوښ دى دځان شعر

(ديوان مخ)

كه وغواړو چې پردغو دواړو شعرونو باندې څه وليكو، په دغه اړه يوازې دومره
ويلای شو چې دشمس الدين كره كتنه هم دوه اړخه لري ، يوداچې
ديوشميرشاعرانو لكه رحمان بابا ، خوشال خان ، على خان حميد او نورو ته په
اهميت قايل دى ستايي خو دويمه ډله لكه ميرزاخان تركلك او قلندر
تركمزوري انتقاد لاندې راولي ، په داسې ډول چې په خپل انتقاد كې تعادل هم
نه شي ساتلى او داسې تصور له سړي سره پيداكوي چې گواكي انتقادى هم
پر تقليد باندې ولاړ دى ، شمس الدين شاعردى ، خو كه يې د كره كتنې په
دريځ كې دروو ، په هغه حال كې سړى ويلای شي چې كه ميزار دانتقاد وړ دى
، نو خوشال هم له آسمانه نه دى راغلى هغه هم ستونزه لري ، او په شعر كې يې
لكه دميرزاخان په شان زيات وحشي (ناآشنا او كله كله د نه ويلو) الفاظ
ترسترگو كيږي ، بله داچې خبره اوانتقاد يې نوى نه دى ، همدغه كت مټ خبره
پيرمحمد كاكړهم كړې ، هغه هم وايي :

دميرزا شعر به جوړ و ولي دريغه

په وحشى الفاظو ده كړ ويران شعر

په داسې حال كې چې ميرزا خان دپښتوادب په دغه ادبي پير كې له مخكښانو
څخه دى ، دوى ته دا خبره بايد معلومه واى او په دغه اړه يې بايد په پتو
سترگو قضاوت نه واى كړى ، دميرزا په اړه له دغې خبرې پرته بله خبره يوه
شاعر هم نه دي ويلي ، او كه يې ويلي نو هغه بيا داسې چا ويلي لكه دولت

لواني ، نوميالي شاعر او په پښتو شعر کې دشاعرانو سردار ، هغه دميرزا په اړه وايي :

ميرزا گنج راته خپل وښوده غني شوم
بیهوده صفت به ولې دبل چا کړم
هیڅ افغان ده غوندې شعر کې نه دی
دی په خپل عصر کې هرچانه بهترو
یادا چې میرزا حنان وایي :
یومیرزا میرخان دولت دعلم کان وو
دسلوک شعريې کې دی افضل
خوشال په خپله ټوله لویی سره په دغه اړه وایي :
له چا نه په پښتو کې ما میزان لیدلی نه دی
میرزا په دا لسان کې ویل کې دي تللي
که خبره لږ را لنډه کړو ، پیرمحمد کاکړانتقاد کې او شمس الدین دهغه
دمبلغ دنده سرته رسولې ده ، پیرمحمد کاکړ اشاره دمیرزا په شعر کې
عروضي باریکیو ته دی ، په دغه اړه باید ووايو چې له دولته پرته زیاتره پښتو
شاعران په خپلو شعرونو کې له عروضي پلوه نغوښیدلي دي ، دمصراعو انډول
او وزن یې نیمگری دی لکه دغه شعر :
هرسالک چې دسلوک په لار کې سم مري
چې دحقیقت دمینې پرصنم مری
(دیوان ۲۰۹ مخ)

یوغل بیا د کاظم خان شیدا نظریه ورگرزو دی چې شکه په شعرپوهیږي اودکره
کتنې ارزښت ورمعلوم دی، دی هم په دغه برخه کې ترنورو یوڅه زیات دمخه
شوی اوپه پښتو ژبه کې یې دشعراوشاعری په څرک پسې دخپل نظر نیلی

زین کړی او پر هغه ټوله نازک خیالي چې دی یې په شعر کې لري، پر هغه څه چې ده دهند پر فرهنگي چا پیريال کې د ځان کړی او پښتو ته یې د گل په شان رنگینه دیوان ډالې کړی وایي :

د پښتو ژبه تمامه	ده بې نظمه بې نظامه
چې اشعارو ته یې گوري	خود زما تر شعر پورې
جوړ د نثر عبارات دي	مسجع په فقرات دي
عندليب وایي وځان ته	راشي دي زیا بوستان ته
گل پریشان کا له آهنگه	بیا غنچه کاندې دلنگه
په دا هونره پښتنو کې	بیا په ژبه د پښتو کې
یومرزا ، دولت واصل هم	ښه کلام لري حاصل هم
چې قلم په لاس د ځان شو	مرتب یې لوی دیوان شو

کاظم خان شیدا خبره را سپینه کړې، او په پښتو کې پر هغه ستونزه غږیدلې دی چې هغه ترننه هم پښتو شعر ته ور دغاړې ده ، اوس په پښتو کې زیات شمیر شاعران له عادي پوهې برخمن نه دي ، اوس هم لکه چې کاظم خان په ډیر ادب سره ویلی (گل پریشان کا له آهنگه) په پښتو ژبه کې د کیفي شاعرۍ په مانا نه پوهیږي ، کاظم خان یوله هغو شاعرانو څخه دی چې په هندي او فارسي دواړو کې د استادۍ تر پورې رسیدلی دی ، ده ته موږ له شکه پرته د شعراو هنر استاد ویلی شو هغه وایي :

کړه یې وا لکه گره دتورو زلفو

باریکي لري تمام دیوان زما

اوداهغه خبره ده چې په ژورې پوهې ، هغه هم په ادبیاتو کې سپری درک کوي او پر هغې به دهنر په معامله کې ځان عیاروي . ځکه نو سپری ویلای شي چې

دده انتقادي نظریه دغه برخه کې ځانگړی دهاستاد بینوا دده دفن او فکر په اړه کاري :

« سره له دې چې سخن شناسان اودفن ماهرانو ته دا صلاح حق ورکوي . بلکی دهغوی اصلاح دځان په حق کې یوډول احسان گڼي . بیا هم دخپلو اشعارو له ویونکو څخه یوه بله هیله لري اوهغه داچې دوی باید د شیدا اشعارو ته په سرسري نظر ونه گوري اوڅه قدر یې په تامل او دقت سره ولولي . ځکه چې دده دځینو اشعارو مفهوم او ادبي خوند په سرسري نظر نه څرگندېږی ... » (۱)

دکاظم خان شیدا کره کتنه په پښتو منځني ادبي بهیر کې دپښتو شعر دغوریدو په برخه کې له یوې خوا دپاملرنې وړده او له بلې خوا ښه لارښونکې ، ځکه چې دی په دغه برخه کې ډیر ژور فکر کوي داسې چې داوسنیو شاعرانو له توانه هم نه دی پوره ، شعر ته پرهنري ارزښت برسیږه له ملي پلوه اهمیت ورکوي ، نوښت او نویوالی اوهنري وړتیاوې هغه څه دي چې دپښتو شعر په اړه یې هر هغه چا ته چې شعروا یې سپارښتنه کوي چې دا وړتیا دپښتو شعر دودې او پرمختیا یوازني لامل بولي .

رضواني په دغه کاروان له وروستیو کسانو څخه دی چې دپښتو منځني پیر دشاعرانو په اړه یې خپله ایده اونظریه ویلې ده، دی هم اته تنه شاعران چې هغه خوشال خان دپښتو شاعرانو پاچا ، عبدالقادر خان لکه چې دی یې دخوشال لومړني زوی بولي او یوه تیروتنه ده ، هجري ، کاظم خان شیدا ، رحمان بابا ، حمید ، علیخان ، بابوجان ته داستادی په سترگو گوري، دیوه اوږده شعر په دغه ترڅ کې ده هم هغه څه ویلي لکه چې له نورو مو ولوستل ، دی دخپل شعر په پای کې وایي :

وو په قدرو منزلت کې په خپل دور دا اته واړه په مثل د شاهان
نور د ډول اود سورني شاعران ډیر دي رضواني دغه شمیرلي استادان

پایله :

دانتقادي مطالعاتو له پلوه څه چې د پښتو منځني پیر په ادبیاتو او په تیره بیا په کره کتنه کې د پاملرنې وړ دي هغه دادي چې زیاتره شاعرانو چې څه دځانو او یا نورو دشعراو اوافکاروپه اړه ویلي ، دهغوی ډیری د (مفاخرې) بڼه لري ، مفاخره د زیاترو ادیبوهانو لکه ایراني

(۱) کاظم خان شیدا ، دیوان ، کابل ۱۳۳۱ کال سریزه

لیکوال لطفعلی صورتگر او افغان ادیبوه ارواښاد الهام په کره کتنه کې نه ده شمیرلي ، خو پښتو کلاسیکو شاعرانو په منځ کې داسې کسان هم شته چې په عین مفاخره کې یې شدید انتقادي

روحیه هم دځان کړې ده چې دغه تمایل زه فکر کوم له نقد څخه نه شي بیلیدای . بله خبره چې ددغه ادبي بهیر په اړه یې باید وکړو ، هغه داچې له کره کتنې سره دوه ډوله چلند شوې دی ،

یو داچې سم او دکره کتنې له اصولوسره برابر چلند او دویم ستایوال چلند دی ، په دې مانا چې لیکوالو شاعرانو ځان دنورو شاعران دافکار تراغیزلاندې راوستی ، هغوی ته یې دومره امتیاز ورکړی چې له ډیره درنښته یې کره کتنه له یاده وتلې ده او په دغه برخه کې یې نظر نیمگړی دی . دریمه خبره داده چې په دغه بهیر کې هرڅه چې ویل شوي هغه د(ذوقی) کره کتنې ترسیوري لاندې دي اودغه ډول په دغه برخه کې برلاس ډول دی ، ذوقی کره کتنه لکه چې له نامه څخه یې ښکاري د نړۍ په ادبیاتو کې دځاني ذوق بڼه او اصول له ځانه سره لري ، او څه ناڅه دغه ډول پردغه مهال په زیاترو شرقی ادبي بهیرونو کې لکه چینایي ، هندی ، فارسي اوان عربي کې ددغو ادبیاتو دکره کونې په لړ کې کارول شوی دی.

پردغو ټکو برسیره باید ووايو چې په دغه پیر کې دیوه مهم اثر چې هغه هم له کره کتنې سره تړاوري هم را منځ ته شوی چې هغه (پټه خړانه) دی، دغه اثر دمحمدبن داود له خوا په ۱۱۴۲هجري کال کې په کندهار کې لیکل شوی دی، دغه اثر یوه ادبي تذکره ده، په هغې کې د ادبی آثارو په ایجاد باندې خبرې لري او دهغې په ترڅ کې یې په ادبي پدیدو او ایجاداتو باندې قضاوت کړی دی. نومیالی لیکوال زلمی هیواد مل ددغه اثر په اړه لیکي:

«... د پخوانیو شاعرانو په باب دمحمد هوتک له دې ډول قضاوت څخه څرگندېږي چې ده دهغو شاعرانو دکلام په باب نظر څرگند کړی دی چې دیوانونه یې ورته لیدلي دي، یابې دکلام ډیرې ستونزې ورته په لاس کې وې، دمعاصلو شاعرانو په کلام ډاکټرو آثارو او دیوانونه یې لیدلي دي، او پرهغو آزادانه نقد کوي او حتی د پاچا دشعر په باب که ضعفونه او خامۍ ولري پرته له هېڅ ډول ملاحظې او ویرې خپلې خبرې کوي ...» (۱)

په علمي لحاظ دمحمد هوتک کره کتنه هم په خپل جوړښت کې ډیرنوي څه نه لري، څه چې ده په دغه باره کې ویلي هغه تردیره حده دشاعراولیکوال فزیکي اکر باندې ډکره کتنې پرځای غږیدلی دی، له بده مرغه چې همدغه ساده تشریح په راوړوسته کې هم یوشمیر لیکوالو ان زموږ په دري او پښتو کې په همدغې آسانۍ سره څارلې چې زیاتره د ادبي پدیدې پرځای دشاعر په څیره او جوله باندې بوخت شوي دي. محمد هوتک یوخل بیا هم هغه تیره خبره په ساده نثر کې داسې کښلې ده: «خوشال بیګ هم دغزلو دیوان لرینه، چې دده غزلونه ډیر ښه دي، او کله کله هزل په شعروایی ...» (۲)

اوداهم هغه خبره ده لکه چې پیرمحمد کاکړ ترهرچا دمخه په دغه اړه کړې ده، ځکه نوډاکومه نوې خبره نه شو بللای، خوله دې سره سره دا دویلو وږده چې په دغه اثر کې دپښتو ژبې او ادبیاتو، پښتو شعر او هنر په باب خبرې راغلې دي او یواځې بې ډکره کتنې له موضوع سره تړاوري، داچې دا دسلیمان ماکو له

تذکرې وروسته دویمه تذکره ده نویې دیوه مقدماتي اثر په توگه ونږه
دپاملرنې وړ ده. محمد هوتک په اثر کې دمحمد یونس په اړه لیکي: « محمد
یونس په پېښور کې علمونه او کتابونه ولوستل او په هغه وقت کې عبدالرحمان
بابا ژوندی و دهغه شاگرد شو. اود شعر دیوان یې جوړ کا، چې ډیر غزل لري ،
محمد هوتک حکایت کا، چې محمد یونس په خپله دیره کې ډیر پاتې کړم
اوهره ورځ یې ماته ویل چې یوه نن شپه لا وکړه بیا نو ولاړسه . یوه میاشتي
یې زما عزت وکا اوهره ورځ به یې اشعار ابدار ویل ... (۳)

(۱) دمحمد هوتک ژوند او مزار ، کابل ۱۳۶۲ (۷۸) مخ

(۲) پټه خزانه ، کابل ۱۳۵۷ (۳۸) مخ.

(۳) همدغه اثر (۶۲) مخ .

دویم څپرکی

د پښتو اوسنۍ کره کتنې پیلامه

(د شلمې پېړۍ لومړۍ نمايي)

د پښتو هنري ادبیاتو د ودې او ایجاد د پیل په برخه کې د نولسمې پېړۍ وروستي کلونه په ځانگړې توگه دیادونې وړ دي ځکه چې په دغو کلونو کې چې د منځني او معاصر پېر ترمنځ پوله بلل کېدای شي، د پښتو ادبیاتو د ایجاد په برخه کې دنوي ادبي خوځون نښې نښانې را وټوکیدې . په دې مانا چې نور نوکلاسیک ادب خپله شکلي اومانوای وړتیا په نوي رنگ او نویو فورمو کې چې دنوي عصر ایجادیات ورته وایي رامنځ ته شول، په دغه برخه کې تر هرڅه دمخه په پښتو کې دمنشیانو(منشي احمد جان ، مولوي احمد انور) هلې ځلې او یو لړ ادبي کارونه دیوې پیلامې په توگه دیادولو وړ دي. برسیره پردې یوڅه راوړوسته استاد راحت زاخيلي په دغه بهیر کې د هنري ستوري په شان په نوي ډول او نوې روحیې سره د پښتو ادب پر آسمان باندې راوړ کید. اونثربې له شکه پرته په نوي بڼه هغه څه زموږ په واک کې راکړل چې په تمامه مانایې د عصر له نړیوال بهیر سره هم سیالي کوله او هم یې ورته والی ورسره درلود ، ده یوشمیر داسې آثار لکه (شلیدلې پڼه) (کونډه نجلۍ) او تر دغو هم اوچت (ناول دمارڅي) اونور ایجادیات پر دغه مهال پښتو ادب ته ور ډالۍ کړل چې دغو ټولو

په خپل ذات کې د نوي انداز او نوي طرز اوعصر کې پیغام په شکلي او معنوي لحاظ له ځان سره درلود. هرڅوک چې دغه آثار په لومړي نظرگوري نو داپوښتنې ورسره رامنځ ته کېږي چې ولې په پښتو ادب کې د منشیانواو راحت په آثارو سره دپاملرنې وړ توپیر رامنځ ته شو؟ ولې د راحت آثارو په خپل عصر کې دنوي ادب ځانگړتیاوې دځان کړې؟ او یا ولې د راحت په ادبي جاج اوتفکر کې دادب په تیره بیا دمعاصریت او معاصرو ادبي ژانرو خبرې دیوې اړتیا بڼه ومونده؟ دغو ټولو خبرو ته ځواب کیدای شي دا وي چې راحت پردغه ځانگړي مهال دیوه داسې لیکوال په حیث را وپړکید چې دخپل عصر ادبي روح یې په عامه اود پښتو ادبي بهیر اړتیا یې په خاصه توگه درک کړه اوپه دغه ادبي بهیر کې یې په نویو او نوښتني هستونو باندې لاس پورې کړ ځکه نو دده په باب داخبره سمه ده چې وایي: «پښتو په موجوده ترقی یافته ستایل کې اچول د راحت صاحب ایجاد دی. په دې لحاظ که ورته دنوي پښتو موجد وویلای شو نو بې ځایه به نه وي (۱). که موږ راحت اوددغه ادبي افکار لږ په غورسره وگورو او ویي لولو، زه په دغه اړه داخبره په پوره باورسره کولای شم چې د اوسنۍ کره کتنې نظري طرحه په کوزه پښتو نخواکې د راحت له افکارو سره تړلې ده اوده ته منسوبیدای شي داځکه چې دادب په اړه داسې فکر کول په خپل ذات کې دیوه دقیق او علمي درک پایله بلل کیدای شي او آثاری په خپل ذات کې دمعصر ځانگړنې په خورا دقت دځان کړې دي، دی د ناول دمارخې یا نتیجه عشق په مقدمه کې لیکي: «ناظرینو دا کتاب فی الواقع صحیح قصه ده، مگردیوې وجهی اصلی نوم پری ایښی دی، امید دی چې ناظرین به دې قصی لره په نظر درغبت وگوري ځکه چې دحال زمانې سرگذشت دی او زما دچشم دید واقعه ده چې په سنه ۱۹۰۶، سنه ۱۹۰۷، ۱۹۰۸ او ۱۹۰۹ کې تیره شوې ده ... (۲)

داخبره په خپله دا په گوته کوي چې ، دی که ایجاد گرو ، نو څیړونکی هم و ، او د تخلیقي او تحقیقي ادب په رمزونو باندې د زړه له کومی پوهیده ، ځکه دده په اړه هم هغه عموي وینه په ښه توگه صدق کوي چې : « دهرشاعر او هنرمن په دننه کې یوکره کتونکی رمزه پټ دی » ځکه نو د راحت له شخصیت سره که څه هم دی شاعر دی او کیسه لیکونکی خوله دغو ځانگړنوسره یې په آثارو کې انتقادي خبرې هم شته چې دهغو له مخې یې یوکره کتونکي هم بللای شو. دا سمه ده چې موږ هغه ته یو مسلکي کره کتونکی نه شو ویلای ځکه چې دی تل ایجاد کوي او دغه اړخ یې ترانتقادی هغه پیاوړی دی ، ده په (سترې مه شي) کی د ټولنیزانتقاد یوه برخه زموږ په واک کې راکړې ده.

په افغانستان کې محمود طرزی لومړنی لیکوال و چې د پخوانی زمانې شعری بهیر او پخوانی شعر ، شعري سمبولونه او تشبیه گانې ، چې په هغه شعري بهیر کې یې هنري انځورونه جوړول د خندا وړ او یا په بله وینا دانتقاد وړ وبلل ، محمود طرزی د اوسنی نوی شعر پلوی شاعر او منتقدو چې له ده وروسته دغه تگلاره دسراج الاخبار زیاترو لیکوالو او شاعرانو د ځان تگلاره کړه ، دوی ټولو بیا پر پخواني شعراو دهغه په شعري جوړښت باندې کلک انتقادونه وکړل. په افغانستان کې د پښتو ژبې گوټي په شمار لیکوال هم په دغه برخه کې د محمود طرزي پر لار روان شول ، اوهماغه انتقادی بهیر یې د پښتو شعريه برخه کې وڅاره . دسراج اخبار په پاڼو کې چې څه موږ د کره کتنې د ډولونو په نامه څه وینو هغه زیاتره د کتاب معرفي ، د شاعرانو ژوند لیکونه ، په پخواني شعر باندې گوټ نیوي دي چې دتقریظ او مقالو بڼه لري. دبیلگې په توگه دمولوي غلام محي الدین افغان دسراج الاخبار د پنځم کال په (۴) گڼه کې د (حالات خوشال خټک) ترسرلیک لاندې مقاله خپره کړه ، په دغه مقاله ده د خوشال خان دشعريه څرنگوالي باندې په بشپړه توگه خبرې او انتقادي کتنه کړې ده ، ترکومه ځایه چې د لیکنې شکلي جوړښت دی ، هغه په هراړخیزه توگه دیوې

لومړنۍ انتقادی اوادبي مقالې بڼه لري او لیکنه یې د یوې انتقادي لیکنې ډیرې ځانگړنې لري ، افغان دغه مقاله په فارسي ژبه لیکلې ده چې په یوه برخه کې د خوشال په اړه وایي : « ... دیوان خوشال خان که بحر زخار پندونصایح و ضرب الامثال وجواهرنا یاب است درحجم از کتاب دیوان حافظ (رح) بزرگ می باشد، دیگر درعلوم وفنون مختلفه این شخص زاید از یک صد کتاب تصنیف کرده است. اما الحال از تصنیف او همین دیوان و فضل نامه و فرخنامه و ریاض الحقیقه و عیار دانش(*) ترجمه انوارسپیلی به مشکل میسر می شود. این بدیع افغان در اکثر معقولات و منقولات علامه

(*) وروستیو غیر نووښوده چې دغه ژباړه دخوشال خان نه بلکې دهغه د نومیالی اوادیب زوی ده .

دهر گذشته است. علاوه ازین خان موصوف در شجاعت وجوانمردی وسخاوت رستم وقت وحاتم دوران خود بود... اشعار افغانی او بی مثل واشعار فارسی خوشال خان بدرجه اعلی می باشد...» (۱)

انتقادي اوادبي مقاله دکره کتنې یومهم ژانردی چې په هغه کې دادبیاتو مهمې ځانگړنې ، بهیرونه او سبکونه خپل کيږي ، د سراج الاخبار لیکوالو هم له دغه ادبي ژانرخه کاراخیستی او یولړ ادبي او ټولنیز مسایل یې په دغه ژانر کې توضیح کړي دی ، تر کومه ځایه چې څرگنده ده، دسراج الاخبار د لیکوالو انتقادي ژبه په نثراونظم کې یوډول نه ښکاري اونه هم په دغه برخه کې خپل انډول ساتلی شي ، دوی ادبی کره کتنې ته پاملرنه کړې ، خو زیاتره هغه څه چې په نثراو انتقادی مقاله کې لیکي ، هغه گرده دهغو له شعروینې اوکره کتنې سره په تمامه مانا توپیر لري ، په دې مانا چې د دوی شعری ژبه ترنثري هغې دادبیاتواو شعري تحلیل په اړه ډیره تیزه ده. دمثال په توگه که چیرې دافغان

له مقالې سره دهغه شعرپر تله کړو ، نو دهغه له شعره موږ ته دهغه وړتيا
اوانتقادي ژبه له هره پلوه سمه ښکاری شعري دادی :

بياچې مخ د دلبرشمس وقمربولې په تخمين به دا سودا کوي تر کومه
لمرپه دوو گوتو هيچا نه دی پټ کړی ته به داد حق اخفا کوي تر کومه
نه رسيږي دچا لاس به وکاځل ته ته د زلفو به سودا کوي تر کومه
دلبران ټول بي وفادي وفا نه کا ته يې طمع د وفا کوي تر کومه
معشوقان دعاشقانو قاتلان دي ته دترکو تمنا کوي تر کومه
دفرنکو په تيغ زړه زما سوری شو دجرمن به نمنا کوي تر کومه
ديورپ و حال ته گوره حال يې څه شو خوشالي به په ايشيا کوي تر کومه
راشه راشه سترگي وموره بيدار شه دنگس به تما شا کوي تر کومه
دغنم په شان خاموش شه خوله که پټه ته به گل غونډې خندا کوي تر کومه
حميد څه شو چې بيدل دپښتنو وو ته رحمان غونډې وينا کوي تر کومه
نه څوک غوږ باسي نه پند اخلي افغانه
چپ شه ته به دا وينا کوي تر کومه

زه فکر کوم چې دمعاصر شعراو شعری بهير په برخه کې ددغه شعرا انتقادي اړخ
ډير پياوړی اودپاملرنې وړ دی ، کله چې پردغه شعر باندې دکره کتنې په پلمه
خبرې کوو، نو تر هر څه دمخه مو دغه پوښتنه تر سترگو کيږي چې دا انتقاد دی
که نه ؟ هو، انتقاد دی خود شکل له مخې دمعاصرې کره کتنې بڼه نه لري ،
داسمه ده چې په دغه انتقاد سره زموږ د ادبي بهير تگلوری ديوه نوي پرمختگ
په لور پرانيستل شو، دشعرد بدلون طرحه له همدغه ځايه را پيل شوه، خو
بياهم دشکل له مخې دغه انتقاد هماغه بڼه لري لکه چې په تير څپرکي کې
موديوشمير پخوانيو شاعرانو د نظر ياتو په ترڅ کې ولوسته، کيدای شي داسې

طرحو ته هم په معاصر مفهوم (ذوقي) کره کتنه ووايو. دکره کتنې په اړه دا خبره دیوزیات شمیر پوهانو له خوا منل شوې چې په دغې پوهه کې دمسایلو

(۱) سراج الاخبار، پنځم کال، ۴۰ گڼه، ۱۳۳۳ هجري کال.

دښې تشریح په موخه یومهم اصل چې په پام کې نیول کیږي، هغه دنوي او زاړه ترمنځ د دیالکتیکي اړیکوداندول په نظر کې نیول او خوندي کول دي چې دغه ځانګړتیا د کرکتنې د روزنیزارځ د پیاوړتیا لامل دی. سره له دې چې په دغه شعر کې دیوې نیمګړتیا نښه له ورايه داده چې له پخواني شعري بهیر سره ډیر سرسري چلند شوی دی، خو دلته باید دا ټکي په ګوته کړو چې کله ذوقی کره کتنه یادوو، هدف دلته هغه نومونه ده چې ادب پوهانو له اوږدې مودې را په دې خوا په تیره په ختیزو ادبیاتو کې ددغه ډول انتقاد لپاره غوره کړې ده، که چیرې (ذوق) دښکلا ییز مفهوم په توګه په عام ډول په پام کې ونیسو، کیدای شي دامفهوم بیا دادبي څیړنو په نورو برخو کې مطالعه او وڅیړو. دافغان ددغه شعر په ترڅ کې زموږ لپاره دکره کتنې په برخه کې یو څرک ترسترګو کیږي چې دهغه له مخې دغه کره کتنه دنوښت په لحاظ هم زیات اهمیت لري، لکه چې مخکې هم اشاره وشوه، په دغه کره کتنه زموږ په شعري بهیر کې یو ټاکونکی بدلون رامنځ ته شو دا چې مثبت باید وارزول شي او که منفی داپه خپله یوه فردي ذهني مساله ده، شعراو ژوند، ژوند او شعر یو بډای شو چې په نوي ډول یې په معاصر ادبي بهیر کې دیوه فکري بدلون ساه ننه ایستله او په افغاني ادب کې دغه پوله د تحول او بدلون پوله ده، که چیرې دا خبره هم وکړو چې دغه پیر او دا ډول نظریات په علمي او عملي توګه، ددې لامل شول چې په شعر کې باید زاړه انځورونه، سمبولونه او ان تخیلونه له یوه بدلون سره مخامخ شي او له یونواخته موضوعګانو څخه دي په نوښتي ادب کې

دېده وشى ، دافغان اودده دعصر له يارانوسره ادبى بدلون يوه اړتيا شوه اودغه اړتيا په خپل وار كره كتنه اودهغې واک اوځواک و. چې دغه شعر په دغه برخه كې ديوې بيلگې په توگه ځان په ځانگړې وړتيا سره زموږ په وړاندې طرحه كوي اودكره كتنې يوه ښه اوعلمي بيلگه بلل كيداى شي لكه چې يو ليكوال ليكي :

« كره كتنه د ادبي آثارو بهير بدلوي، د ادبي اثر په ميتود او كړنلاره باندې ژورې اغيزې كوي كه ادبي كره كتنه نه وي ، نو په نوښتي آثارو كې زياتې بې لارۍ او گډوډۍ رامنځ ته كيږي... » (۱)

لنډه دا چې كه نوې شعر زموږ د زمانې حتمي غوښتنه وي ، كه نوې شعر د ټولنې دنوي برخليک په بدلون كې څرگند رسالت لري ، كه له شاعر سره دنوي ادب او فرهنگ د بډايې پوښتنه وي ، نو دا ځانگړتياوې هم ددغه شعر په انتقادي ژبه كې څرگنده ، مثبته ، روزونكې او علمي كره كتنه ده.

(۱) لکچره‌ای آموزشی ، (گستت‌نر) دکابل پوهنتون چاپ ۱۳۶۲ (۱۴۵) مخ

د شلمې پېړۍ د پرشم کلونه

۱- پښتونخوا:

د پښتو کره کتنې په پیل کې د روانې پېړۍ د پرشم کلونه په ځانگړې توگه دیادونې وړ دي، هغه علم چې په راتلونکې کې باید د اوسنۍ کره کتنې په نامه یاد شي دهغه د پیل کلونه اود ودي پړاو له همدغو کلونو را په دخوا پیل شوی دی، په دغوشپو ورځو کې یوشمیر خپرونې له کوزې پښتونخوا خپرې شوې چې هغو په ادبي او هنري لحاظ د پراهمیت او ځانگړی دریغ درلود اود کره کتنې نوي بحثونه یې را پیل کړل.

په دغوخپرونو کې یو شمیر داسې لیکنې زموږ ترسترگو کیږي چې هغوته په هراړخیزه توگه په پښتو کې د اوسنۍ علمي کره کتنې په برخه کې لومړني علمي بیلگې ویلای شو. دلته دوه ډوله لیکنې زموږ ترسترگو کیږي یا په بله وینا دانتقادي ژانرونو دوه ډوله دلته وینو چې یوه یې انتقادي مقاله او بله یې کتاب پیژندنه یا پیژندگلوي ده، په دغو لیکنو کې پښتو ادبي بهیر ته په انتقادي نظر کتل شوي خو دغه انتقادي کتنه بیا هم تر ډیره حده د پښتو ادبیاتو دغه پیرته دیوې بشپړې او سالمې لارښوونې دنده نه شي ترسره کولای چې لامل یې یوازې او یوازې دمسلمې کره کتونکونشته والی بللای شو، یوشمیر لیکوالو او کره کتونکو په دغه وخت کې په ځانگړې توگه د پښتو دهغو شعرونو لپاره چې په مشاعرو کې ویل شوي دي یولړ لارښوونې په گوته کړې دي، دا ډول لیکنې پردغه مهال په (پښتون) اخبار کې خپرې شوې دي. د ۱۹۳۸ کال په هغې مشاعره کې چې د کوهات په پولیتکل مشاعره باندي نامتوده نامتو ادیب، شاعر او لیکوال عبدالاکبر خان وویل:

« ... ځما روڼو! د شعر خاوندانو! د قام جوړول او تباڅه کيدل تر ډيره حده پورې ستا سې لاس کې دی ، تاسو قوم له يونوۍ تخيل وړکونکي خلق يې ، تاسې د قامي جذباتو احساساتود آينو خاوندان يې ، تاسې د قام اود جذباتو بيدارونکي يې . تاسې د قام په احساساتو جذباتو لويي کونکي يې ، هغه ! يو عرض کوم چې هميشه دخپل فن د ترقۍ خيال ساتي . هميشه شعروسخن خپل تخيل د قامي ستاينې تمدن تعمير په لار کې د صرف کولو کوشش وکړئ . دنيا ځان پسې روانه کړئ او تاسې دنيا سره ځئ . زه دامنم چې د بدقسمتۍ نه زموږ پښتون قام د ادب طرفته توجه په داسې وقت کې وکړه ، چې هغه ډيره د بي ارزي زمانه ده ، تمامي دنيا په بلا اخته ده ، د سياسي کشمکشۍ زمانه ده ، پښتون هم په سخته ابتلا کې دی ، لوږه ، بې آرامي د سياسي ابتکار شوق موږ کوټلی کارته نه وزگاروي په داسې وخت صحيح لټريچر پيدا کول گرانه خبره ده ولی بيا هم که چيرې هغه خلق چې د سياستپوهنه جدا دي او وخت ورسره شته ، هغوی دا کار په لاس کې واخلي . دی طرفته توجه وکړي اودا قومي خدمت او کړي نو دابه يولوی جهاد وي ، زه دخپل قوم په خدمت کې عرض کوم چې د داسې خلقو قدر وکړئ ، دهغوی حوصله زياته کړئ ، ولي چې صحيح لټريچر دخلکو دخيالاتو عکس د قوم حال او مستقبل ښه کولی شي ... » (۱)

په همدغه اړه په (پښتون) کې يوبل ځای لولو:

« د يوقوم د لټريچر نه مراد دهغه تحريري کارنامه ده ، چې دهغې نه موږ دهغې قوم دعروج او زوال حال معلومولی شوو . په دې ريکارډ کې د تاريخ لويه حصه ده . دويمه درجه د فلسفې ده ، ددې نه ديوه قام د ذهني قوت حال معلومېږي . دې ته کوټلي يا وزني لټريچر ويلی شوو . دريمه حصه د ادب ده چې هغې ته ادب لطيف وايي يا لايت لټريچر په دې لحاظ سره يوازې ضروري نه ده چې هغه قوم د يوقوم جمالياتي ضرورت پوره کوي ، روح يې تازه کوي ، لکه

(۱) پښتون اخبار، ۱۹۳۸ کال د نوامبر میاشت (۲۹) مخ .

ددې لحاظ نه هم ډیر ضروري دی چې دهغې نه دیوه قام تخلیقي روپ صحیح انداز لگي. د ادب لطیف شوق ذوق چې په هغې کې شاعري، افسانه نویسي او تمثیل نگاري داخل ده، په یوه قوم کې هغه وخت پوخوالي ته رسي او ترقي کوي چې د روزی دگټلو، دکشمکش دمنزل نه تیرشوی وي او د ذهني اوجسماني ستروالي دلرې کولو دپاره، د آرام اودسکون طلب گاروي. چونکه دقومونو د ژوند دا دور صرف نزاکت خیال سره تعلق لري ددې دپاره دیوقوم د ادب لطیف نه موږ دهغې قوم دحالت دا انداز لگولي شو چې ده په دنیا کې دکشمکش حیات څومره درجي تیرې کړې دي او دڅومره مصیبتونو - سختیونه پس یې آرام موندلي دی. اود جذباتو او احساساتو د نزاکت دلحاظ نه دڅومره ذهني ریگمالي اوصفايي ورته ضررت پېښ شوی دی.

حضرات! اوس راحی چې په دې رڼاکې موږ دپښتو ژبي په ادب نظروکړو او وگورو چې موږ څه کړي دي، څه راته پاتې دي، او موږ له څه په کار دي اوڅه رڼګ به موږ خپله ژبه ددې تقریرقابلة کړو، دابه موږ په دوه طریقو گورو، یودهغې وخت ادب چې دنیا کې دعلم دومره چرچه نه وه. او یوددې وخت یعنی د موجوده دور حال چې هر قام د ژبې علم وفن دلحاظه په توپونو روان دی، دجمالیاتي لحاظه نه هم او دغیرجمالیاتي لحاظه هم. « (۱)

دادول فکري تگلاره دکوزې پښتونخوا په زیاتروخپرونو(*) کې لیدله کیږي، خو دایوبوښتنه داوسنیوعلمي پرمختګونو له مخې ورسره مطرح کیږي چې آیا موږ دادول طرحې په ادبي کره کتنه کې وشمیرو اوکه په ادبي تیوري کې؟ نن سباد ادبیاتواو ادب پوهنې ساحه په بیلابیلو علمی څانګو باندې ویشله شوې ځکه نوپه دغه برخه کې خبره په یوه څانګه باندې نه خلاصه کیږي.

له بله پلوه زه فکر کوم دغه لنډه تبصره به بې ځايه نه وي چې با ید وویل شي هغه داچې: په دغو لیکنو هم د ادبی کره کتنه اوهم ادبي تیوري دواړه سره گډ شوي او اوډل شوي دي. کله چې د پورتنۍ لیکنې پیل لولو، هلته په ډاگه یوشمیر خبرې یادې شوې چې هغه د ادبي تیوري په میتودولوژۍ باندې برابرې دي، خو کله یې چې د پای ټکي ته راځو، هلته بیا داسې څه لولو

(۱) پښتون اخبار ، ۱۹۳۸ سپتمبر د لومړۍ نېټې گڼه ، (۴۱) مخ .
(*) په دغو خبرونو کې نوميالې مجلې : لار ، رهبر ، پښتون ، خېلواک اونورې راځي.

چې هغه له کره کتنې سره سرلگوي همداده چې موږ دا ډول لیکنې او طرحې هم ادبي تیوري بللای شو او هم ادبي کره کتنه ، په دې چې علمی بیس یې خورا پیاوړی دی ، په مستقیمه او غیر مستقیمه توگه د ادبي ودې له کاروان سره په زړه پورې مرسته ، لارښونه او پر یوه سمت باندې دهغه لارښونه خپله رسالت او دنده بولي ، وگورئ دا چې اکبر خان وایي : لطیف ادب په یوه مقام کې هغه وخت د پوخوالي مرحلې ته رسیږي چې د « روزۍ گټلو دکشمکش دمنزل نه تیر شوی وي » دا هغه علمی نظریه ده چې نن سبا یې مارکسستي پوهان حواله په مارکس او مارکسیسم ورکوي او د ادب په اړه یې دهغه په نبوغ کې شمیري . کیدای شي موږ هم د پښتون مفکر دا خبره په ادبي تیوري کې راوړو ، خو یوڅه چې باید په ډیر دقت سره زموږ په پام کې وي هغه داده چې د پورتنۍ لیکنې ترمهاله په ختیز کې پوهان لاهم په دې نه پوهیدل چې ادبي تیوري او یانور ادبی علوم به له یوه او بله دومره سره بیل وي لکه ادبی کره کتنه او ادبي تیوري ، زه اوس هم په دې باوري یم چې د ادبي تیوري ، کره کتنې او ادب تاریخ د څیړنو د ډولو خبره لاهم په ډیرو برخو کې گونگه ده ، لاهم ناز که ده او پوره بیلته ته لاهم وخت پاتې دی . د پښتو ادب په علمی وده کې دکوزې پښتونخوا ونډه په دې دپام وړ ده چې هغوی ترموږ مخکې دنړۍ له ادبیاتو او

دهغوی له ادبي بهیرونو سره آشنا شول او هغه ځانگړنې چې لویدیزادب ته په تحقیقي او تخلیقي برخو کې وربرخه وې دهغو له مخې دلته (په پښتو ژبه کې) ډیر څه دهغو په شان اولویدیز بهیرونو تراغیزلاندې ترسره شوي دي. خو له دغو ځانگړنو سره سره ختیزادب په ټولیزه توگه لاهم له دودیز پوښ څخه چې تردغه وخته په ختیز کې دود و نه دی راوتلی چې پښتو یې هم یوبرخه وه، دلته هم کره کتنه لا دخپور دور وهي او پرمخ ځینه...

په دغه اړه یوڅه دکره کتنې عملي برخې ته را ستنیږو چې هغه دکره کتنې د ژانرونو برخه ده، موږ دپورتنيو نظرياتو په څنګ کې دکره کتنې د ژانرونو یوشمیر بیلګې له ځان سره لرو چې دهغو له مخې هم کولای شو دکره کتنې یوه برخه په ډیره ښه توګه وڅیړو او ویې پیژنو، دکره کتنې دبیلابیلو ژانرو په ترڅ کې یوهم اعلانامه ده، دا یو ژانردی چې نن سبا یې پوهان دکره کتنې په برخه کې دپاملرنې وړ بولي، په کوزه پښتونخوا کې ددغه ژانریاتې بیلګې دکتابونو پر پښتوباندې گورو چې په ځانگړې ډول سره یې لیکي چې دوی بیلګې یې دادی:

شهیده سکینه:

« دا هغه مشهوره اوزړه غوڅونکې ډرامه ده، چې په لوستويې دسړي دسترگونه بې اختیاره د اوبکو سیلاب روانیږي، په دې کې د پښتو زاننه وو مظلومي په داسې طریقه بیان کړې شوې ده چې یو سنگدل نه سنگدل سړی هم بې اثره نه شي پاتې کیدی ». (۱)

خوږ ژوندون:

« دایوه نوې ډرامه ده چې په (پښتون) کې مسلسل شایع شوې ده او اوس په کتابي شکل کې میدان ته راووته. ددې متعلق به داقدر ویل بس وي چې په پښتو ژبه کې ددې مثال نشته، په دې کې زموږ هغه عیبونه ښکاره کړه کړې

شوي دي چې د کومو په سبب پښتون قام په غاردتباهي کي پروت دی ، قیمت صرف څلوراني « (۲)

(۱) پښتون اخبار، (۱۹۳۸) د سپتمبر د گڼې پښتۍ .

(۲) همدغه اثر د دسامبر گڼه .

۲- افغانستان :

په افغانستان کې دا ډول لیکنې چې د شکل اومحتوا په لحاظ زموږ له بحث سره تړاوموندلای شی زموږ لپاره ځانگړي اهمیت لري ، یوه خبره چې باید په دغه برخه کې مخکې له مخکې وشي داده چې په افغانستان کې د پښتونخوا په انډول د تحقیقي ادب لمنه ترزیاتې اندازې پراخه اود پاملرنې وړده، همداده چې دلته دادبي کره کتنې په اړه هم ډیر څه چې ددغې پوهې له طبیعت سره نږدې ترسره شوي دي . همداده چې به پښتونخوا له کوزې هغې

په ډیروبرخو کې توپیر لري ، په افغانستان تر ټولو مخکني خپرونه (طلوع افغان) ده چې یوشمیر مقالې یې د کره کتنې په اړه دیادونې وړ دي ، دادبي آثارو مطالعه ، څېړنه او تحقیق په دغه خپرونه کې ترسره شوی اود ادبي جریانونو پرتلیز جاج هم په ډیروبرخو کې دلته ترسترگو کیږي. د طلوع افغان اونورو خپرونو په ترڅ کې پر کره کتنه باندې دیوې عصري او ادبي اړتیا په توگه خبرې شوې دي ، اوداهغه د پاملرنې وړ خبره ده چې په راتلونکې کې زیات شمیر لیکوالو هغې ته دیوه شعوري حرکت په توگه پراختیا ورکړه اودایې د پښتوادب دودې او ترقۍ تر ټولو ښه او علمي لاره وبلله اود داسې یوه حرکت ښیي په دغه برخه کې رامنځ ته شوې لکه چې یو لیکوال په دغه برخه کې اشاره ورته کړې ده : « که څه هم خلک اوتاریخ تر ټولو باخبره قضاوت کونکي دي او خپل وروستي قضاوت دادبي او هنري پدیدو په باب ترسره کوي ، کره

کوونکی دي چې ټاکلې پولې په ګوتو کوي او په خپله څپر نه باندې ديوي
ابداعي پدیدې په دننه کې دې نتیجې ته رسیږي چې کومه یوه یې ارزښتناکه
او کومه یوه مبتدله بې پيامه تکراري او تعقیدي ده ... »

هغه وخت چې استاد حبيبي د طلوع افغان چلونکی و په دغه وخت کې یو
لږ آثار له پورتنۍ میتودلوژۍ سره سم رامنځ ته شول ، د مثال په توګه د (۱۳۱۷
) لمریز کال په (۱۷) ګڼه کې « د کابل د پښتو ټولنې اقتراح ته یوه کتنه »
یوسرلیک خپور شوی دی ، هلته دنوموړې اقتراح پر بنسټ دوی پوښتنې
طرحه شوې :

۱- پښتو به څه ډول لوړه شي ؟

۲- پښتو به په څه ډول خپره شي ؟

دغه دوه اصله هغه موضوع وه چې پر هغې باندې یوزیات شمیر لیکوالو لکه
سیدقاسم رشتیا اونورو په خپل وار وار خپلې نظریې ولیکلې ، دغه لړۍ په
څو ګڼو کې اوږده شوه ، رښتیا په خپل نظر کې په دغه اړه لیکلي دي او علامه
حبيبي هغه بیا انتقاد کړی دی په لاندې ډول :

« ... په څلورمه فقره کې فاضل لیکونکي د پښتو د الفبا اصلاح ته توجه کړې ده ،
دا فقره زما په عقیده تر وخت دمخه ده د ژبو د رسم الخط اصلاحات یا ترمیم یا
تبدیل هغه وخت کیږي چې په یو وار ژبه په صحیح ډول مخ ته راووزي ، اود
ژوندون ساه ومومي ، بیا نو په دې خبرو کې څپر نه کیږي . تراوسه لازموږ ژبه
عامو خلکو زده کړې نه ده . په رسمیا توأولیک کې یې پل نه دي ایښی ، آثار
او کتب یې ورک دي ، اوس که موږ د ریم الخط په سمون بوخت شوو ، یو ادبي
عام فوضویت به جوړ شي ، چې بیا یې علاج هم ګران دی ، په دې باب کې موږ
ته دنور وملتو تجربه هم پرته ده ، دوی هغه وخت د رسم الخط په اصلاح
کامیاب شول چې یو وار یې خپلې ژبې ته وجود ورکړی . اوس که موږ په دي
ګران کار بوخت شو اولکه چی جناب رښتیا لیکي مثلاً : د مرکباتو پر ځای

مفردات غوره کوو او دحرکاتو پرځای لکه لاتین حروف مخصوص حروف ولیکو
داکار علاوه پردې چې اوس زموږ له لاسه نه دی پوره ذاتآبه هم مسلم او مفید
نه وي ... (۱)

(۱) عبدالحی حبیبی « د کابل د پښتو ټولنې اقتراح ته یوه کتنه » طلوع افغان ۱۷۰ گڼه (۱۳۱۷) کال ، (۱۳) مخ .

ددغې اقتراح په ترڅ کې چې زموږ په خپرونو کې یې دغه لومړني بیلگه ده،
دیرې او په انتقادي لحاظ دپاملرنې وړ خبرې دعلامه استاد حبیبی له خوا ویل
شوې او وړاندیز شوې دي. هغه د ښاغلي رښتیا ځواب په ادبي لحاظ ورکړی
دی. مانا دا چې نقد یې کړی ، خو رښتیا بیا پر نقد باندې نقد کړی ، زه فکر کوم
چې دا په افغاني ادب کې د نقد پر نقد لومړنۍ بیلگه هم وي ، نقد پر نقد په
اوسني علمي کره کتنه کې د آثارو او ادبي بهیرونو د پیژندنې او تشریح په برخه
کې په علمي او انتقادي لحاظ یومهم او دپاملرنې وړ انتقادي اصل دی. ښاغلی
رښتیا هم خپله لیکنه د (ځواب توضیح نه دی) بیاځلې خپل ځواب د نقد
پر نقد په بڼه وړاندې کړی دی.

په هر ډول، په افغاني ادب کې ددې ډول لیکنولرۍ چې دکره کتنې په لومړنیو
بیلگو کې راځي یوه جالبه لړۍ ده، که چېرې موږ وغواړو چې پردواړو لیکنو
باندې یوه پرتلیزه کتنه وکړو، نو بیا هم دعلمي کره کتنې له عینکوورتو وگورو
اودا ویلای شو چې دغه دواړې لیکنې پر هغو عواملو باندې نه راڅرخي ، هغه
چې دپورتنیو دوو پوښتنو په اړه طرح شوې دي، که موږ د دواړو لیکوالو
طرحې لږ په غور سره ولولو، دیوه دریم گړي نظر له مخې سړی دا ویلای شو
چې دواړه لوري په دغه اړه حق په جانب دي ، دواړو دیوې مفکورې له دریځه
موضوع ته کتنه کړې ، او په یوه شان یې له مسالې سره تحلیلی او انتقادي
چلند کړی دی. د دوی تحلیل او دلایل دپوښتنې وړ نه دي ، یوازني څه چې

لوستونکي او څيړونکي ته د پوښتنې وړدي هغه دادي چې دوی بيا هم دوروستي ټکي يا په بله وينا پايلې په توگه څه نه دي په گوته کړی اوداددغې کره کتنې نيمگړتيا بللای شو.

په هر ډول د ابايد ووايو چې په طلوع افغان کې خپرې شوې کره کتنې په خپل عصر کې يو دپاملرنې وړ ټکي موږ ته راپه گوته کوي او هغه دا چې ددغو انتقادي ليکنو بڼه ځانگړې ده ځکه نو دا په گوته کوي چې ددغو کره کتنو پر بنسټ موږ کولای شو په راتلونکي کې د يوشمير جالبو او دپاملرنې وړ کره کتنو شاهدان وو. د طلوع افغان د ليکنو لړۍ مخ په لوړده ، د پښتونخوا له هغو سره په يوه توپير کې تر سترگو کيږي. دلته د طلوع افغان او پښتون اخبار د اعلان نامو يولنډ پر تليز جاج اخلو، د پښتون هغه مو مخکې ولوستی ، داهم د طلوع افغان څخه دخوشال دکلياتو د چاپ اعلانامه :

« وپښتنوته د علمي او ادبي سوغات دی ، چې په (۱۱۲۸) مخ او (۸۴) مخه کې دخوشال خان سوانح او دده پراشعارو او تبصره چې ټوله (۱۲۱۲) مخه ضخيم ادبي اثر دی . دا کتاب فقط څوسوه جلد له ډيرو قلمي نسخو څخه چاپ شوی دی، شايقين دی تر تماميدو دمخه په کندهار کې د طلوع افغان ادارې څخه جلد په (۱۰) افغانی رانيسی ...» (۱)

(۱) طلوع افغان . (۱۹) گڼه ، ۱۳۱۷ کال (۴) مخ .

په هر ډول د يوې نتيجې په توگه :

د کره کتنې بهير په بره اولره پښتونخوا څه ناڅه له يوه او بل سره هم رنگي لري ، لاهم دخپل پيل په لومړني پړاو کې دی ، په پښتونخوا دغه بهير له نړيوال ادبي بهير سره په ارتباط کې په نوي ډول او نويواصولو سره روان دی ، خو په افغانستان کې دننه دغه عصره دغې برخې ته د يوې ځانگړې پوهې او ځانگړي

مسلك په توگه يوڅه لاره پردغه مهال لاهم په مخ کې وه خو له دې سره سره بايد ووايو پرکوم شي چې سړی ډاډمن کيدای شي هغه دادی چې عمومي ليوالتيا ددې لپاره شته چې کره کتنې ته بايد په اهميت سره وکتل شي. کوم ليکوال چې په دغه برخه کې په دغه دوره کې کار کوي ، دوی مسلکي کره کتونکي نه دي ، دوی هغه ليکوال او ايجادگري ، چې په دواړو خواو کې قلم چلوي ، دکره کتنې ډول يې هم ددغه علم داصولوهراړخيزه ځانگړنه نه په گوته کوي ، يوازې دکره کتنې په يوه اړخ چې هغه هم تاريخي اړخ دی هرڅه راڅرخوي ، د ډولونو خبره يې هم يوازې د تقریظونه بڼه لري چې ان هغه هم د بشپړو تقریظونو ځانگړنې په ځينو وختو کې نه لري ، خوله دي سره سره هم داستاد حبيبي کارونه او تقریظونه او څرگندونې چې خوشال اوعبدالقادرخان پردیوانو يې ليکلې تر ټولو مهمې اومخکنۍ بيلگې دي چې په علمي لحاظ حساب پرې کيدای شی . ځکه نو ويلای شو چې دی لومړنی څوک و چې دلومړۍ پښتو کره کتنې له پيل سره دده نوم په لومړيتوب کې راځي. ترده وروسته بينوا په دغه برخه کې رغننده گامونه پورته کړي دده کوم تقریظونه چې دپيرمحمد کاکړاو کاظم خان شيدا پردیوانو باندې راغلي دي په انتقادي لحاظ ځانگړي دي ، داستاد الفت او پوهاند رښتين کارونه (دحميد پردیوان) لومړۍ انتقادي هڅې دي چې دکره کتنې په برخه کې يې ترسره کړې دي. همداسې په پښتونخوا د استادکامل ، هميش خليل او په لسگونو نورو انتقادي کارونه څه دمعاصلو ادبياتو په اړه اوياهم د کلاسيکو ادبياتو په اړه په علمي او ادبي لحاظ دپاملرنې او يادونې وړ دي. کابل مجلې په خپل وار په دغه موده (لومړۍ نيمايي) دانقادي ليکنو په خپرولو کې ډيره مهمه دنده ترسره کړه ، په دغه موده کې له دغې لارې په سلگونو انتقادي ليکنې خپرې شوې چې دهغو له لارې موږ ديو لړ انتقادونو او جوړونکو آثارو دخپرولو شاهدان يو ، لکه : دپښتوبڼه شاعرڅوک دی ؟ (۱۳۱۹) . ملي ادیب کوم يودی ؟

(۱۳۱۹) . دهندوستان نوميالی شاعر ټاگور (۱۳۱۸) . فضلت او انتقاد (۱۳۱۷) او
په لسگونو نور هغه سرليکونه دي چې دکره کتنې پورتنۍ ځانگړنې سره له دې
چې لومړۍ بيلگې ورته ويلای شو زموږ ددغه پير دنومياليو ليکوالو له خوا
ليکل شوي دي.

=====

« ... او هغه آثار چې له انتقاد څخه پاتې شي
د خلکو په نظر ارزښت نه لري ... »
روهې .

درېم څپرکی

پښتو معاصره کره کتنه د ودې پر لور

د روانې میلادي پېړۍ په دویمه نیمايي کې هسې چې پښتو ژبه او ادب د ودې او پرمختګ لاره نیسې همداسې کره کتنه هم په دغه ترڅ کې وده کوي او د زیات شمیر لیکوالو په وړاندې دهغې داهمیت خبره هم رامنځ ته کیږي. زیاتره لیکوال او شاعران د ادبي تیروتنو او غلطیو دمخني په موخه کره کتنې ته په کلکه اړتیا محسوسوي ځکه چې د زده کړې کچه لوړه ځي هغوا فغان ځوانانو چې په خارج کې د ادبیاتو او فرهنګي څانګو په برخه کې زده کړې وکړې، هغوی په دغه برخه کې له یو عالم تجربو سره هیواد ته راستنېږي او دخپلو تجربو په رڼا کې پښتو ادب او په خاصه توګه کره کتنې ته نوې ساه ورکوي چې یوه بیلګه یې هم په پښتو ژبه کې دکره کتنې وده او پرمختګ دی چې خبره یې د مسلکي کره کتنې تر پولې پورې رسیږي. داسې چې دوی د ادبي آثارو او ادبي بهیرونو دودې لپاره دکره کتنې جهاد ته ملاتړي او دخپلومرتقي څېړنو په ترڅ کې دوی په دقیقه توګه دکره کتنې په برخه کې په علمي لحاظ لاس په کار کیږي. خو په څنګ کې یې یوشمیر داسې لیکوال او څیړونکي هم شته چې هغوی لاهم له عصري پرمختګو څخه ناخبره او یوازې پرهم هغه دودیز ډول لیکنې او څیړنې کوي، چې ګټورتیا یې له موادو را

ټولولو پرته په نورو برخو کې ډیره محسوسه نه ده ، خو له دې سره سره داهم باید ووايو چې ددغې ډلې دا ډول کارونه (د موادو راټولول) داسې هم نه دي چې سړی یې په هیڅ وشمیري برعکس زه په دې باور یم چې کارونه یې په خپله برخه اوان دموادو د راټولو په برخه کې د ستاینې قدرداني وړدی. دهنري موادو او آثارو یا په بله وینا دمعتبرونسخو کشف او پیژندنه چې دغو لیکوالو هغوی چې زموږ یوشمیر ورته د دودیزو څیړنو پلویان او پیروان وایي دعصر د ادب په تاریخ کې دپاملرنې وړ څپرکی او برخه جوړوي. دوی سره له دې چې لوی کار یې کړی دی ، دوی په کره کتنه کې له خورا ساده ډولونو او تگلارو څخه کار اخیستی دی (*) دهغوی دلیکنولمنه دکره کتنې دعلم له

(*) په دغه برخه کې هدف ټول هغه کسان دي چې پر آثارو باندې تقریظونه دکره کتنې په نامه لیکي دي ، په داسې حال کې چې دوی په هغو کې دکره کتنې پر ځای په نورو مسایلو لکه ادبي تیوري او ادب تاریخ باندې رغیدلي دي اود تقریظ ځانګړنې یې په پام کې نه دي نیولي .

مخې ډیره وړه او تنګه ده. ځکه دوی پر هغو میتودونو او اصولو لکه چی موږ ورباندې پوهیږو نه پوهیدل او یاداچې کله کله یې ان په لوی لاس نه دي غوښتي چې کره کتنه وکړي ، دوی برعکس له کره کتنې څخه دقدما وو د آثارو دکره کولو په برخه کې کرکه کړې ده او په دغه کار سره یې دخپل عصر له ادبي بهیر څخه یو مصنوعی ادبي بهیر جوړ کړی دی. په دغه برخه کې یوشمیر لیکوال چې ددغو نویو او پخوانیو ترمنځ یې دوصل کړی جوړه کړې هم شته چې ددوی نظریاتو له موږ سره د معاصرې اوعلمي کره کتنې په برخه کې ډیره مرسته کړې ده ، په دغه ډله کې یوهم علامه حبیبی دي چې نظریې دادی :

« مادمخه وويل چې په پښتو شعر کې د فکري تحول نوې دوره له (۱۳۱۰ ش) کاله څخه شروع شوې ده. اوداد يوه قرن څلورمه برخه تر ۱۳۳۵ پورې زه دمنځگړو دوره گڼم ځکه چې دغه دوره د پښتود کلاسيک شعراونوې غورځنگ ترمنځ د يوې منځني دورې حيثيت لري ... په دې دوره کې د پښتو شعرفورم اوقالب هغه دخوشال خان او رحمان او ددوی دملگرو په څيرو خو فکري نوي و دشعرمحتوي او بنسټې وه ... » (۱)

له همدغه شعري بهير سره سم زموږ کره کتنه هم په تيره په افغانستان کې څنگ په څنگ روانه ده. زياتره هغه شاعران او ليکوال چې پردغه مهال په دغه منځگړي دور پورې اړه لري د څيړنواو هستونو په کار باندې لاس پورې کوي. چې دوی تر ډيره حده په دغه برخه کې له يوشمير برياوو سره مل وو. دوی پښتو ته نثر په نوې بڼه ور ډالۍ کړ، داسې چې تردوی دمخه پښتو نثر په افغانستان کې دلوستلو نه و. ځکه نودا بايد په ډاگه کړو چې په دغه دوره کې دمنځگړو ليکوالو آثار او ايجاديات په ځانگړې توگه د يادونې وړ دي.

اوس که چيرې ، په ځانگړې توگه په همدغه هنري چاپيريال کې د کره کتنې حالت څيرو ، دلته د پخوا په انډول ډير کوچنی تحرک زموږ ترسترگو کيږي. داځکه چې دغه پيل دي اوهرڅه په پيل کې له يولړستونزو سره مله وي ، خو له دې سره سره هم دکره کتنې په برخه کې هم دلته په افغانستان کې اوهم په پښتونخوا کې کوتلي کار پيل شوی، مانا داچې کره کتنه په يوډول نه يو ډول د ادب او هنر زړه ته لاره ور مومي او يوشمير داسې بيلگي يې زموږ ترسترگو کيږي چې دهغو پرستونو باندې موږ کولای شو د راتلونکې په لور کوتلي گامونه پورته کړو او کره کتنه په يوه نوې او جوړونکي بڼې سره ووينو. چې دلته ورته يوه لنډه کتنه کوو:

(۱) عبدالحی حبيبي ، په اوسني پښتو شعر کې د ژوند څپې ، ۱۳۶۰ کال (۲۷) مخ .

الف: په پښتونخوا کې:

په پښتونخوا کې د کره کتنې دغه ستر جهاد تر ډیره حده، یوشمیر خپرونو لکه (خپلواک) (رهبر) (دوران) اوداسې نورو اخبارو په غاړه واخیست، هغه آثار چې په دغو خپرونو کې د کره کتنې په بڼه خپاره شوي دي، هغه تر ډیره حده هغه لارښونې دي، چې هغو له شکه پرته د پښتو ادبیاتو دودې او پرمختګ په ترڅ کې خپله لاره پرانیسته، دوی یوشمیر داسې څه دخپلو خپرونو له لارې په دغه برخه کې خپاره کړل چې په هغو کې په رښتیا هم په فاکتونو او حقایقو باندې خبرې شوې دي چې د هنري ادب او هنر دودې او پرمختګ په برخه کې په نړیواله کچه منل شوي علمي بهیر دی، یوله هغو لیکوالو څیړونکو څخه چې په دغه برخه کې په لومړي قدم لاس ورباندې ایښودای شو، هغه نومیالی لیکوال ایاز داودزی دی چې لیکنې او څیړنې په دغه برخه کې دنوی غلمی کره کتنې په برخه کې لارښونکې اود پاملرنې وړ دي. ایاز داودزی په دغو شپوور څوکې د کره کتنې په برخه کې ډیر ځلیدلی دی، ده چې څه په دغه وخت کې لیکلي، پر هغو باندې هغه خالیکاوې ډکې شوې، هغه چې ددغه وخت هنري ادبیاتو د هغو لپاره اړتیا درلوده، دبیلګې په توګه هغه په خپلواک خپرونه کې د (پښتوانثر) تر سرلیک لاندې یواوړده مقاله لیکلې ده، دایوه په رښتیني مانا انتقادي مقاله ده، ددغې مقالې په سر کې داخبار مدیر یولنډیز لیکلي چې په هغه کې لولو:

«ایاز داودزی هر څوک پیژني، ځکه چې ایاز یوښه فنکار دی، یوښه شاعر دی، او ډیر اوچت نقاد دی، ایاز چې په پښتو شاعرۍ کې د فن او ښکلا کومې مرغلرې پیلې دي، نو هغو د پښتو شاعرۍ سینګار او ښایست یو په دوه کړی دی، ولې بل خوا یې چې دنثر په میدان کې د ژوند په هراړخ کې قدم راپورته کړی نود قلم د زور یې ډیره ستاینه شوې ده...»

دایاز داودزی دغه کره کونکې مقاله ډیره اوږده ده ځکه نو ددې اړتیا شته چې دهغه دکره کتنې وړ موضوعات باید دلته راپه گوته کړل شي په لاندې ډول : دمقالې په پیل کې یوه مهمه موضوع چې (پښتو پښتو غواړي) رامنځ ته شوې ده ، په دغه اړه دده ځانگړې رایه چې یوانتقادي لید دی ، داسې لیکل شوي ده :

« پښتو ، پښتو ځکه غواړي چې پښتنو ورسره چیرې هم پښتو نه ده کړې ، نه یې چرې دځان سره دلیکنې مانې ته بوتلې ده ، او نه یې دعلم اوزده کړې په مسند دځان سره کینولې ده ، چې پاچایی به یې کوله ، خیته به یې مړه وه نو پارسي به یې ویله ، شاید دایې گڼله چې گني هم دادوړو تړو ، بر بندو او لغړو ژبه ده ، اوړې خیته به پښتو وایی او مړه خیته به پارسي... دلوستلو پښتنوهمدغه کاردی چې دپښتونه اول په فارسي ، عربي اونن اردو اوانگریزي زیات مین دي ، دا مینتوب څه بدنه دی ، باید بنده ډیرې ژبې زده کړي خو پکار داده چې کومې ژبې زده کړي نو چې دهغې علمي او ادبي ننگه دتوان مطابق په خپله ژبه کې واوړې او دخپلې ژبې لمن د رنگ رنگ ملغلرو نه ډکه کړي ... »

په دغه مقاله کې دویمه موضوع « په پښتوکې نثرولې نشته ؟ » ایاز داود زي په دغه برخه کې پردغه ټکي باندې لاس کلک نیولی چې ولي موږ شعرویلو ته هڅه کوو ، ولې په پښتو کې نثر نه لیکل کیږي . هغه په دغه مقاله کې دمسالې بیلابیل اړخونو څیړلې دي اوموڅه یې داده چې باید پښتو نثر په هرډول چې کیږي باید وده وکړي ، عام شي اودهنري هڅو په ترڅ کې باید وغوړېږي ، ده په دغه اړه دخپل زړه پراس ډیر ښه ایستلی ځکه نو دیوشمیر لیکوالو او شاعرانو په اړه لیکي :

« په خیبرکې خدای پاک حمزه پیداکړو چې پښتوادب به ورباندې تل فخرکوي ، هغه شاعر دی ، ښه شاعر دی ، ځکه چې دهغه ټول ژوند هډو یوشعردی . هغه

خپل ژوند په خپل فن قربان کړی دی، خو ددغه سترې هستۍ اثر په خيبر داوشو چې دخیبرهره گټه پورته کوي نو شاعر ترینه دلاندې نه راوځي او نثر... ؟ دکابل دپښتو ټولنې دایرکټر ښاغلی گل پاچا الفت (غوره اشعار) نوم کتاب چې په لاس راغلو نوهم مې اوخندل اوهم مې وژړل ، خندامې ځکه کوله چې داسې ښکلی چاپ شوی کتاب اوپه پښتوکې . ژړا مې په دې خبره راغله چې دکابل دټولنې دایرکټر چې هم شاعر شو ، نو دچا نه به څوک څه گيله کوي منم چې هغه به نثر لیکي ، ښه به یې لیکي ، علمی څیزونه یې هم لیکلی دی ، خو دهغه دشعراثر به دهغه په چاپیرچل کې هم هغه وي کوم چې دخوشال دی یاد حمزه دی ، هسې خو رښتین هم شاعر دی ، مجروح ، بینوا، قیام الدین خادم اوداسې نور ټول شاعران دي ، خو چې دټولنې مشر شاعر دی نو نور به ارمرو شاعري کوي، دلته هم زموږ ټول مشران شاعران دی ، گران کامل صیب که مورخ اومحقق دی نو شاعر هم دی ، عن چې هغه کاکاجی هم شاعر دی ... »

(۱)

که چیرې دایاز داودزي دغې کره کتنې ته لږ ځیرشو او دیوې ادبي مقالې په توگه یې تحلیل کړو ، تردیره حده په کې دیوې جامع ، روزنیزې کره کتنې ځانگړنې په هراړخیزه توگه ومومو، داځکه چې هغه په دغه ځانگړې زمانې شیبه کې زموږ دلیکوالو پاملرنه په ادبیاتو کې هغه مهم اصل ته ور اړولې چې هغه نه یوازې دپښتو ژبې لپاره حیاتي ده بلکې له دغې لارې موږ خپله لاره دنړیوال ادبي بهیر په لور ورباسو. ده نثر دیوې اړتیا په توگه، دیوې طرحې په توگه مطرح کړی دی ، اوداېې په گوته کړې چې ولې باید ټول ددې لپاره هڅه وکړو چې باید شاعران شو ، دایاز داودزي د نثر لویوالی اواهمیت په دې کې دی چې ده په خپله دغه مقاله کې دهنري نثر خبره او اړتیا رامنځ ته کړې چې دغه نوي ټکي یې کره کتنې ته لوی اهمیت ورپه برخه کړی دی. کیدای شي چې ددغې کره کتنې لوی اغیز به داهم شوی وي چې موږ په راورسته کې لوی

نثر لیکونکي وموندل لکه بینوا او الفت او لسگونو نور رامنځ ته کړل ، ځکه نودا خبره بې ځایه نه ده چې اوس یوشمیر لیکوال او کره کتونکي دالفت نثر ته هم دهنریت له امله شعروایی . لنډه دا چې د ایاز داود زی کره کتنه په هراړخیزه توګه یوه روزنیزه کره کتنه ده چې موږ د روښانه لرلیدونو په لور هڅوي.

همدارنگه مقالې په (رهبر) خپرونه کې هم ترسترګو کيږي چې یادونه یې اړینه بریښي ، په دغه خپرونه کې چې موږ کومې انتقادي لیکنې لولو، دهغو یوشمیر په زړه پورې دي او یوشمیر نه ، دلته موږ یوازې پر هغو لیکنو باندې رڼا اچوو چې هغه هم د پښتونخوا په یوشمیر نومیالیو پورې اړه لري، د رهبر په ډیرو کره کتنو کې یوه هم هغه کره کتنه دیادولو وړ ده ، چې دکامل صاحب پر (رحمان بابا) نومي اثر باندې د تقویم الحق له خوا لیکل شوې ده ، په دغه مقاله کې دانتقاد ټکی دادی چې کامل صاحب د رحمان بابا د ژوند نېټه غلطه ښودلې ده ، دمیا تقویم الحق په ځواب کې کامل صاحب لیکي چې :

« گرانه میا صاحبه : وعلیکم السلام و رحمہ الله وبرکاه ، رومی به ددې خبرې معافی وغواړم چې کتاب مې په خپله خپل لیک سره درونه لیرلو په هر حال خلیق صاحب سره دخدای ښه وکړي چې ځما پر ځای یې دافرض ادا کړو. هغه بله ورځ مې په (رهبر) کې په (رحمان بابا) ستا سو قیمتي اود قدروړ خیالات چې ځما په نامه مو دخط په شکل لیکل وو ولوستل، په کتاب کې د دومره ژورې دلچسپې اخیستلو او ما له مو په خپلو خیالاتو دوباره غوراو فکر دموقعی راکولو دپاره ډیره ډیره مننه کوم. په خپل فاضلانه تنقید کې تاسو ځینې خبرې خوداسې لیکلې دي ، دهغودځواب دپاره خو شاید چې ځما دغه عریضه کافي ده. خو ځینې داسې بحثونه مو هم خپرلي دي چې دهغو دحل کولو دپاره به ځما تر پوهې دامعروضات هیڅ کله کافي نه وي، په هر حال

ترخپله استعدادده د (رهبر) ځای سره سم به دخپل موقف د وضاحت کونښن وکړم.

ستاسو وړومبۍ اعتراض دادی چې ما درحمان بابا د زیږېدو کال دلوستونکو عرض ته د (۱۰۶۰ او ۱۰۷۸ هجري) منځ کې پریښی دی. حال دادی چې دهغه په دیوان کې یوشعردی چې په دې باب زموږ ښه رهنمایي کوي، په دې باب ما دومره اوږد بحث کړی دی چې دهغه خلاصه هم دلته راوړل هم راته گران ښکاري ...» (۱)

دغه کره کتنه یو اوږد بحث او انتقاد دی، خو د کیفیت له مخې دومره زیاته خوځونکې او ژوندۍ یا په بله مانه ډیره اغیزناکه نه ده، داسمه ده چې کامل یو عالم لیکوال دی، خو که یې کره کتنه د ایازداود زی له هغې سره پرتله کوو، دایازداودزي کره کتنه پرې اوچته ده اوپه

(۱) دوست محمد کامل مومند، رحمان بابا، رهبر ۱۷ گڼه، ۱۹۵۸ کال (۷) گڼه.

علمي لحاظ یې ارزښت خورا لوړدی. خوله دې سره سره هم کامل صاحب ددغه عصرپه کره کتونکو کې ځانگړی ځای او مقام لري په تیره د متنپوهنې په برخه کې، دده ځای ځانگړی دی، ده د زیاتو پښتو آثارو سمونه کړي اود زیاتو آثارو سريزې یې دخپل وخت دکره کتنې په برخه کې دیادونې وړدي. دپښتونخوا ددغو شپوورځو په کره کتنوکې زیاتره دکره کتنې یوشمیرژانرونه لکه انتقادي مقالې، تقریظونه، کتاب پیژندنه دي، چې دیولړ یې یوشمیر بیلگې لکه پورتنې دوې موږ په دقیقه توگه ولوستې چې د کره کتنې علمي بیلگې ورته ویلای شو. پورتنۍ دوې مقالې په دغومجلوکې ډیرې جالبې اود پاملرنې وړ مقالې وې چې دعلمي کره کتنې په اړه جامع بیلگې زموږ په واک کې راکولای شي. همدغه بهیرپه یوشمیرنورو مجلو او اخبارو لکه (پښتو)

جمهوريت) (اولس) (سیلاب) (لار) او داسې نورو کې هم لیدای او لوستای شو، خوداتېکی باید ووايو چې تردې ټولو خپرونو د (پښتو) مجلې لړۍ دکره کتنې په بهیر کې یوڅه پرله پسې والی ښیي چې کیدای شي دغه لړۍ دکره کتنې په برخه کې نوره هم په دوامداره توگه وڅیړل شي ځکه چې په دغه مجله کې دنوې کره کتنې له اصولو سره سمې کره کتنې دیوزیات شمیر هغو پښتنولیکوالو له خوا چې دوی ددغې زمانې اړتیا پر ضرورت باندې پوهیدل لیکل شوې او خپرې شوې دي. په دغو کره کتنو کې یوشمیر داسې کره کتنې هم شته چې که په دقیقه توگه وڅیړل شي اوولیدل شي ، کیدای شي چې دهغوله مخې دپښتو ژبې په یولړمهمو آثارو او تذکرو باندې چې ددغې ژبې لرغونتوب دویمې هجري پېړۍ ته رسوي ډیرو یارانو ته شکونه پیداشي ، له بلې خوا یولړ داسې کره کتنې هم شته چې په هیڅ ډول راتلونکې او د نویو پدیدو دودې لپاره دښه نیټه موخه له ځان سره نه لري ، لکه دغه انتقادي لیک چې د آزاد نظم دغندنې په خاطر په (دوران) کې خپور شوی دی : « ... زه دهرنوي څیز خلاف نه یم، خو موږ ته داهم کتل په کاردې چې موږ دکوم څیز چې ابتدا کوو دهغه انجام به څه وي ، آزاد نظم د اردو او انگریزې ادب کې اوس ځان ته بیل مقام جوړ کړی دی ، خو پښتو کې د آزاد نظم رواج لانشته او زما یقین دی چې که آزاد نظم پښتو کې راغی نودابه ډیر یاران به لارې کړي . آزاد نظم دپاره تجربه ، دعروضوعلم ، د اوزانو پیژندگلوی سره سره دموسیقی قدرتې حس پکاردی اودا څیزونه د ډیرو کمو خلکو په نصیب دی . پښتو کې زاړه دومره صنعتونه شته دي ، اوهغو صنعتونو کې نورې دومره زیاتې تجربې شوې دي او کیدای شي ، چې د آزاد نظم ضرورت هم موږ ته نشته او که هر دپښتو شاعر آزاد نظم لیکل شروع کړي (ځکه چې نن آساني هر چا ته مزه ورکوي) نودا به دپښتو دننزل په لوري کې اولي قدم وي اردو کې ما په خپله

آزاد نظمونه ليکلی دي ، خو پښتو سره زما قدرتي مينه ماته اجازه نه راکوي چې زه پښتو آزاد نظم وليکم ... » (۱)

کيدای شي چې له پورتنی ليکوال سره دده دا خبره ومنو؟ نه ، ځکه زه فکر کوم چې ترده بې مينې او بدبين ليکوال په دغه پير کې ډير لږ ليدل کېږي ، دی په دې نه پوهیږي چې آزاد نظم يا آزاد شعر دنوي عصر ډالۍ ده ، داکه څوک غواړي اوکه نه ، دشعر دغه ډول به خپل تگلوری دپرمختيا په لور پرمخ بيايي اودخپل عصر ټاپه به خامخا پر خپله ټنډه باندې وهي، هيڅوک به

(۱) دوران دويم ټوک ، (۳۲-۳۱) گڼه ، (۱۹۵۸) کال (۵۰) مخ .

داورسره ونه مني چې ده غوندې له دغې اړينې پديدې سره دې دښمني وښيي اودهغې په مخ کې دې ډب شي. داکوم منطق دی چې اردو او انگریزي دې آزاد نظم ځانگړی مقام ولري او په پښتو کې دې بيا ډير ياران بې لارې کړي ؟ که شعريه رښتيا هم شعروي ، نو دا به بیشکه په نوي فورم کې ښکلي او په زړه پورې وي ، آیا دا سمه ده چې پښتو ژبه او ددغې ژبې شعري بهیر دې له دغه پرمختگه وروسته پاتې شي او يابه دا انصاف وي چې پښتو بايد په لوی لاس دپرمختگ له دغه کاروان څخه پر يوه خوا وساتو، آيادا انصاف دی چې زموږ پښتون شاعريه نورو ژبو کې آزاد نظم وایی او په خپله ژبه کې بيا له هغه څخه ډده کوي ؟

دغې ستونزې ته ځواب له هره پلوه منفي دی ځکه نودا ويلای شو چې ددغې کره کتنې علمي بنسټ اواستدلالي منطق له يوې خوا لوستونکي ته ډير کمزوری ښکاري اوله بلې خوا يې خبره له تشو احساساتو پرته بل څه نه ده .

په دغه بهير کې داسې کره کتنې هم شته چې ديوې ادبي پيښې ، يوه ادبي اثر او يو شاعر خو لاڅه کوي چې گړدسره يې ديوه ادبي بهيراو يوې رسالتمې ادبي

پدیدې اوبهیر په مخ کې هم دچا خبره دښکوبندونه درولي دي ، سره له دې چې دغه بندونه به دومره مهم اوعلمي بنسټ ونه لري خوبياهم ديو شمير په وړاندې تريوه وخته کولای شي يودهنيت رامنځ ته او مدلل کړي .

دپښتونخوا په ادبي بهير کې دکتاب داعلان ژانر هم له پخوانيو ډولونوسره ډيرلر توپير لري ، دبيلگې په توگه د ۱۹۵۸ کال د (رهبر) په (۱۷) گڼه کې داجمل خټک دغيرته چيغې په اړه ليکل شوي : "دغيرت چغه دپښتونخوا دمشهور اديب اوشاعر اجمل خټک دپښتني غيرت نه د ډکو او دزمانې ناترسو خپرو دلاسه دسولو نظمونو مجموعه ده اوريدو سره مږغيرت را ژوندی کوي او اوده غيرته را بيداروي په چا پ شوو مجموعو کې په هرلحاظ مثالي مجموعه ده " (۱)

که چيرې پورتنی اعلان دتيرو پنځوسو پخوانيو کلونو له هغو سره پرتله کړو ، له هغو سره دجولې او منځپانگې له مخې ډيرلر توپير لري ، په دغه اړه کولای شو چې له دغه اعلان سره د (شهيد سکينه) اعلان دخپلې دغې ادعا دثبوت په خاطر سره پرتله کړو. که څه توپير هم په کې وي نو هغه به يوازې يو کوچنی لفظي توپيروي او بس.

دتقريظ په برخه کې هم د پښتونخوا دادبياتو په اړه داخبره کولای شو چې له يو لړ محدودو تقريظونو پرته چې دکره کتنې له مخې په وړو اصولو سمبال دي ، په نورو کې ديوه انتقادي تقريظ وړتيا وې خورا لږ ليدل کيږي. په دې چې زياتره تقريظونه يوازې نگه ستاينې دي او پرمهغه موخه باندې ليکل شوې دي ، ځکه نو په هغوی کې داثرله محتوا سره اړوند څه په کې نشته په دی مانا چې په اثر کې خبره پريو څه ده اوپرتقريظ کې ليکوال داثر له موضوع څخه دباندې په نورو موضوعاتودي . خو په عين وخت کې يوشمير تقريظونه داسې هم شته چې هغوته په کره کتنې برابر تقريظ ويلای شو ، اوهغه ټولې ځانگړنې له ځان سره لري ، هغه چې ديوه انتقادی تقريظ ځانگړنه بايد وي . ددې لپاره

چې د یوه ښه تقریظ ځانگړنې مو دلته په گوته کړې وي ، په دغه برخه کې د (تربور) د ډرامې تقریظ را اخلو ، دهغه له مخې چې موږ کولای شو ددغې ډرامې په ټولو ځانگړنو باندې په ښه توگه پوه شو دغه تقریظ دحافظ محمد ادریس له خوا داسې لیکل شوی دی :

" ... په تربور کې دمال ، دولت دبربادۍ ، دخراب مجلس ، دجواری دشرابو دتعلیم اودقتل وغیره مسئلې بحث شوی دی ، خودا بحثونه قابل مصنف په داسې انداز کې کړي دي چې نه یی دځانه واعظ جوړ کړی دی اونه تنها دیندار ، خپل ځان یی شاته ساتلی دی اوڅنگه چې واقعات په خپله ښویدل دغسې ورسره دقلم سیاهی هم په کاغذ خوریدله ... دتربور ترتیب دلوستو سره تعلق لري ماورته د رقابت په سترگه کتلي دي ، خوداول نه ترآخره پورې دهرکردار خصوصیتونه دهغې په بره ختل ، بیاد هغې راکوزیدل ټول په ځای شوي دي هرکردار هغه قسم کارونه کوي او په هغه لهجه کې خبرې کوي کومه چې دهغه دپاره مقرر ده " (۲)

دایوه ښه بیلگه ده ، چې دپښتونخوا په معاصر ادب کې داډول بیلگې خورا زیاتې

(۱) رهبر (۱۷) گڼه (۱۹۵۸) کال د کتاب وروستی پښتۍ

(۲) حافظ محمد ادریس ، تربور (۱۹۶۱) کال ، سریزه

ترسترگوکیري ، ځکه چې ټولو لیکوالو یوازې دې خوا ته پاملرنه نه ده کړې چې باید یوازې د کتاب دساده پیژندگلوی په موخه څه ولیکي ، دوی برعکس په دغه برخه کې هڅه کړې چې داثرپرمنځپانگه باندې دهغه له پیژندگلوی سره یوځای یوڅه دلوستونکي په واک کې ورکړي اوداثرهغه ځانگړي را برسیره کړي ، هغه چې داثرادانه جوړوي. په دغه برخه کې داهم دیادولو وړده چې دلته هم زیاترو لیکوالو دکره کتنې ځای په خپلو تقریظونو کې د ادبي

تيورۍ مسايلو ته ور پريښۍ دۍ او دلندکي تفریظ پر ځای یی تیوريکي بحثونه کښلي دي.

د پښتونخوا دکره کتنو په لړ کې یوبل ځلاند مشال هم زموږ ترسترگو کیږي چې هغه قلندر مومند دۍ ، ددغه نامتو لیکوال زیاتره کرکتنې زموږ په پښتوکره کتنه کې هغه څه دي چې د پښتو ادب په وده او وړتیا پیژندنه کې زموږ لارښونه کولای شي . کله چې موږ دده زیاتره لیکنې لولو او یایي د تحلیل منگولو ته سپارو ، قلندر مومند یولړ داسې لیکنې هم لري چې په ټولیزه توگه کولای شي دهغو تیروتنو سمونه په کې وشي چې هغه دیو شمیر لیکوالو او پوهانو له خوا دهغوی احساس په لمنه کې پر پښتو ادب باندې وراړول شوې دي. د قلندر مومند د ډیرو نامتو کره کتنو په ترڅ کې چې لوړ ادبي ارزښت لري ، یوه هم هغه کره کتنه ده چې د ۱۹۷۹ کال په (پښتو) مجله کې خپره شوې ده ، ددغې کره کتنې سرلیک داسې دی : **(پټه خزانه فی المیزان ، دیونس د دیوان شهادت)**

په دغه کره کتنه یا انتقادي لیکنه کې دیونس پردیوان او هغه بحث باندې پوره رڼا اچول شوې چې دیونس په باب په پټه خزانه کې راغلی دۍ ، ډیرښه استدلال په کې شوی اود یوه معاصر نقاد په توگه یې موضوع په مستنده توگه دعصر له ټولو ځانگړتیاوو سره اړونده څیړلي او تحلیل کړې ده . مخکې تردې چې ددغې کره کتنې یوه برخه دلته راواخلم باید ووايم چې دکره کتنې موضوع یی ډیره جالبه ، واقعاً ادبی کره کتنه یا کره کونه باید دکره اوناکره آثا رو کره توب ته ځان وقف کړي ، دهغو مانا، مفهوم او ارزښت باید لومړی خپله کره کتونکی درک کړي اوله هغه وروسته یی باید نورو ته ولیږدوي. لکه چې اشاره وشوه دغه کره کتنه ډیره جالبه ده ، خوداچې له دغه ډول لیکنې څخه پښتنو ضد کسانو زیاته گټه پورته کړې ، زما په نظر داموضوع باید اوس په دغه خاصه زماني شیبه کې بیا هم دیوې پوښتنې په حال کې پریږدو ځکه که

اسناد او رښتيني واقعيتونه څو کاله نور هم زموږ لاس ته رانه شي ، فکر کوم چي بيا به موږ خپله په ډاگ پاتې شو ، زما ددغه اثر لارښود استاد په خپل يوه يادښت کې زما د لارښوونې په موخه يوه ډيره په زړه پوره خبره ليکلې ده داسي چې :

"که زموږ نيکونوموږ ته غني ادبي ميراث نه دی پريښي ، دا ستا يا زما قصور نه دی ، په زوره بايد امتياز ور نه کړو "

که دا ډول پرمخ پرمخ پر نسيپ ولاړې خبرې په ټوليزه توگه د پښتو کره کتنې په اړه په پام کې ونيسو نو رښتيا ده چې فرهنگ او فرهنگي پديدې په احساساتو باندې وده نه شي کولای ، ممکن تريو وخته او يوه حده په دغه ترڅ کې يو څه پرمختگ ترسترگوشي ، خو علم ، هغه هم کره کتنه ډير بې رحمه علم دی ، ډير زړه دخپلو علمي څيړنو په ترڅ کې په علمي منطق سره دهرې ادبي او نا ادبي ليکنې کره توب اوسمون زموږ په واک کې را کولای شي ، علمي پرمختگونه د عصر له شونتياوو سره په تماس ډير په بيره روان دي اوقضاوتونه لکه آزادې فرښتني زموږ پرسر حاضر او ناظر دي . قلندر هم ځان په واقعيت سمبال بولي اوليکي :

" ... د يونس او رحمان بابا ترمنځ داستادي او شاگردۍ رشته هم درحمت هوتک دافسانې يوه حصه ده ، چې د يونس ديوان پرې هيڅ شهادت نه ورکوي ، صرف په دي بنياد چې د يونس په ديوان کې يونظم داسې دی چې د رحمان بابا مرگ ته په کې اشاره شوې ده دا دعوی کول چي يونس دهغه شاگردو صحيح نه ښکاري په خپله دغه نظم کې چې يونس شعرونه لري ، پنځه شعرونه د رحمان بابا په حقله دي او شپږ شعروکې د (ښويارانو دجدايي) فرياد شوی دی ، په دې لحاظ دانظم د رحمان بابا او يونس ترمنځ دشاگردۍ په ځای د دواړو ترمنځ د دوستۍ په ثبوت کې پيش کيدی شي اوداهم هله چې موږ دچا مړثيه ليکل صرف دهغه دمعاصر ذمه واري وکړو او که داسي وشي نو بيا محتوا کاشی

او میرانیس چې دامام حسین علیه السلام مرتبې لیکلي دي هم دحضرت امام معاصروگنړلي شی ... " (۱)

په دغه اثر باندې دهمدغې مجلې په ترڅ کې نور لیکنې هم شوې دي چې دکره کتنې په برخه کې د یادولو وړ دي ، . دقلندر مومند په مقالو برسیره یولړ خپلواک ایجادي او ترجمه شوي آثار هم دپاملرنې وړ دي چې یوې هغه چې تراوسه دوه ځله چاپ شوی هم دي د (تنقید) په نامه یادېږي چې دکره کتنې په برخه کې له موږ سره په علمي او تیوريکي لحاظ ډیره مرسته کولای شي.

دغه اثر (تنقید، تلخیص او تنقیح) لکه څنګه چې له نامه یې ښکاري اوخپله قلندر خپله هم وایي چې دهدسن (متوفی ۱۹۲۰) دمشهوراومعروف کتاب

دیوه باب لنډیز او خلاصه ده . (introduction to the study of literature)

که چیرې دنوموړي اثر محتویات په عمومي لحاظ دکره کتنې اوپه ځانګړې توګه په پښتو ژبه کې ددغه علم دمیینه والو لپاره په پام کې نیسو ، زه فکر کوم چې په دغه ځانګړي وخت کې دځانګړې پاملرنې وړو. دا لومړني خارجي اثر دی چې په دغه اړه په دغه وخت کې دیوه ځانګړي اثر په توګه چاپېږي ، قلندر لکه چې دکره کتنې په برخه کې ما دده علمي دریځ اومقام ته اشاره وکړه ، په پښتونخوا کې بی له شکه یو سترګور، عالم اوبوه کره کتونکی دی ، ماته ددغه اثر په خپرولو سره دیوه ځانګړې لید خاوند ښکاري ، ده په دغه اثر کې له یوې خوا دکره کتنې په اړه هغه مهم نظریات را اخیستي چې ددغې پوهې دتګلوري په ټاکلو کې مهم دي ، خومهم تردې لاداچې ده له یوې خوا داکار دلیکوال دنظریاتو ترڅنګ ترسره کړی خو له بلې خوا یی ددغو نظریاتو او اصولو په اړه خپل نظریات ور زیات کړي دي ، دده خپل نظریات په دغه اړه دکره کتنې په اړه دده د نظر څرګندونه هم زموږ په واک کې راکوي . دوېلیم همدسن دائردتلخیص شویو مطالبو په پایله کې قلندر هم ځای ځای یوڅه ور

زیات کړي دي اویایی دلیکوال په نظریاتو باندې خپله تبصره هم کړې ده . زه باور لرم چې دا په پښتو ژبه کې لومړني اثر دي چې دسلمې پېړۍ په اوږدو کې دکره کتنې په اړه تیوریکي نظریات او اصول موږ ته ددغه تلخیص په ترڅ کې راپېژني او قلندر په دغه برخه کې لومړنی لیکوال

(۱) قلندر مومند (دیونس دیوان شهادت) پښتو مجله (۱۱) گڼه ، (۱۹۷۹) کال پېښور (۲۴) مخ .

دی چې داپول نظریات په پښتو ژبه زموږ په واک کې راكوي. دغه کوچني اثر ټول په پنځو برخو کې خلاصه شوې ، چې په لومړۍ برخه کې یی تنقید څه ته وایي ؟ دتنقید عام تعریف ، په تنقید عام اعتراضونه ، ولتر او مورلي ، تنقید یو تخلیقي عمل دی ، دتنقید غلط استعمال ، دتنقید صحیح استعمال ، په دویمه برخه کې یی : استقرایي تنقید ، نقاد دشرح او مفسر په توگه ، دحکمی اواستقرایي تنقید توپیر ، تاریخي تنقید، دحکمی تنقید مثالونه ، جدیدنقاد ، په دریمه برخه کې : تنقیدی ادب د ادب یوقسم، د نقاد لپاره ضروری څیزونه ، بصیرت ، غیرجانبداري ، په څلورمه برخه کې : دنقادی تقابلي مطالعه ، دتنقید تاریخ د ادبي تاریخ حصه ده ، تنقید او تخلیق ، اوپه پنځمه برخه کې : ذاتی او انفرادي تنقید ، دلسنگ او انا ټول فرانس نظریات ، دنقادانو اجتماع، دکلاسیک مفهوم په ادب کې ، دبقا بهترین اصول ، دهم عصر ادب څپر نه ، کلاسیک دمعیار په حیث . اونور انتقادي اوتیوریکي معلومات راغلی دي .

دقلندر بل اثر (نظمیات) دی، ایوب صابر په خپل اثر (جدید پښتو ادب) کې په دغه ټکي معترف دی اودایي په گوته کړې چې قلندر دنوي تنقید په کره کتونکو کې هغه څوک دی ، چې په دغه برخه کې ځانگړې مقام لري .

دپښتونخوا په ادبیاتو کې دیوې ټولنې نوم چې هغه (ادبي تنقیدی ټولنه بنو) وه داټولنه تر ډیره حده لکه چې نوم یې سړي ته ورڅرگندوي ، سړی فکر کوي

، دلته به هم دکره کتنې په اړه څه ترسره شوي وي ، خوداسې نه ده ، ځکه چې دغه ټولنه بیا د اولسي تنقيدي ټولنې په نامه هم ياده شوې ده اومرام يې داو چې : « ... مختصر آ بايد ووايم چې اولسي تنقيدي ټولنه ددې مقصد اونسب العین دپاره جوړه شوې وه ، چې په دې کې به دليکوالو په داسې ډول تربيت کيږي ، چې هغه انساني مسایل د ادب په نسخه کې شامل کړي اوعام ولس ته يې د ور کړي يعنی زموږ مطلب د داسې ليکوالو وجود و چې زموږ د ژوند حقيقي کشالې هم د رمان په ژبه بيان کولی شي . او دداسې ادب تخليق کول وو چې هغه نه يوازې ديوې شيبې ذهني سرور پيداکوي ، بلکه هغه زموږ شعور دغفلت او دلاپوهۍ دخوب نه بيداروي » (۱)

ترکومه ځايه چې د (بنون ادب) له سريزې څخه ښکاري ، ددغې ټولنې ليکوالو او شاعرانو ددې پرځای چې ځانونه په ادبي دنده باندې بوخت کړي . برعکس په ځانگړو اختلافاتو چې هغه هم ځانگړي او کله کله مفکوروي دي اخته پاتې شوي دي ، چې څرگنده بيلگه يې همدغه اثر (بنو ادب) هم بلای شو. په دغه اثر کې هم ددغه ليکوال په وينا دمترقی ليکوالودمعرفی لپاره يومعيار اودشاته راښکونکولپاره بل معيار په نښه کړی دي. په داسې حال کې چې دادبي آثارو دتحليل اومعرفی لپاره بايد يوازې يو معيار ، هغه هم ادبی انتقادي معيار په پام کې وي.

په هرډول ، دابايد ووايو چې دپښتونخوا په ليکوالوکې دکره کتنې په برخه کې يوشمير ليکوالو لکه هميش خليل ، کامل صاحب ، رسا (دادبي تنقيد ليکوال چې اثري په نسبي توگه دکره کتنې په باب ښه اثرگنل کيږي ، اوشايد چې دکره کتنې په برخه کې لومړی چاپ شوي اثر هم وي) مولانا عبدالقادر ، قلندر مومند ، محمد اعظم اعظم د (پښتوافسانه) ليکوال اوداسې نور

(۱) مجبور سورانی ، دنبوادب ، پېښور ۱۹۷۱ کال (۱۱) مخ

يادولای شو . دوی په رښتیا هم دکره کتنې په برخه کې په علمي لحاظ ډیر مهم کارونه ترسره کړي او په دغه برخه کې یې د نړیوالو آثارو په پام کې نیولوسره علمي آثار لیکلي او خپاره کړي دي. په دغه برخه کې پر پورتنيو لیکوالو برسیره د ددغو لیکوالو آثار اونومونه په ځانگړي ډول دیادونې وړ دي لکه ، سمندر خان سمندر (دقرآن ژباړه) سحر یوسفزی د (ادب څه دی) لیکوال ، ایوب صابر، افضل رضا چې دوه اثره (تحقیق اوتنقید) (تخلیق اوتنقید) یې دمعاصرې کره کتنې په برخه کې په ځانگړې توگه دیادونې وړ دي.

ب : بره پښتونخوا (افغانستان) :

په افغانستان کې هم په دې وروستیو کلونو کې دکره کتنې په برخه کې دلرو کره کتنو په شان یواوچت گام پورته شوی هغه داچې دلته په پښتوادبي بهیر کې دتحقیق برخه دپښتونخوا په اندول تر یوه حده پیاوړې ښکاري ، په دغه اړه تراوسه دپوهانوداخبره بی له شکه منلای شو چې پښتونخوا اودهغې ادبی بهیر په تخلیقي برخه کې ترافغانستان مخکي دی، زه دا نه وایم چې په افغانستان کې به تحقیق تر پښتونخوا دعلمي دلایلو له مخې ډیرمخکې وي ، ښایي نه وي ، یوازې یوڅه چې په دغه برخه کې څرگند دي ،هغه هڅې دي چې په تیره نیمه پېړۍ کې په افغانستان د پښتوادب او ژبی لپاره په پرله پسې ډول راپیل شوې دي. ددې په څنگ کې داخبره هم ده لکه چې زیاتره پوهان په دي باور دي او وایي چې تحقیق په بره پښتونخوا یا افغانستان کې او تخلیق په کوزه پښتونخوا (اوسنی پښتونخوا) کې بی ساری دی، ځکه دتحقیق په برخه کې چې کوم بهیر په پورتني زمانی پیر کې روان و او کومو

پوهانو چې په برخه کې د پاملرنې وړ کار پیل کړي و ، هغه د دې لامل دی چې افغانستان په تحقیقي لحاظ اوچت او برلاسی وښيي ، زه خپله دا خبره د کاني کرښه نه بولم ، ځکه باور لرم چې دغه بهیر به یومهل یا ډیر ښه شي او یا به هم کمزوری ، همداده چې زه په خپل عصر کې په دغه باره کې خبرې کوم اوبس . که چیرې موږ اوس همدغه خبره دیوې پوښتنې په توگه مطرح کړو چې دا ډیر کار او ډیر څه چې په دغه اړه ترسره شوي هغه څه او کوم کارونه دي ؟ په دغه اړه لکه چې ما مخکې هم یادونه وکړه یوه د تسلسل موضوع ده ، چې په دغه برخه کې په ځانگړې توگه باید له علمي پلوه په پام کې ونیول شي ، په دغه دوره کې یو شمیرنخبه لیکوال او څیړونکي که څه هم دوی (د علوم ادبیې) د مکتب شاگردان وو لکه علامه حبیبی ، الفت ، بینوا ، خادم ، رښتین او رشاد ، دوی په خپل وخت کې د ادبیاتو او په تیره بیا د کره شعور او کره کتنې په برخه کې په علمي اوانظري توگه د پاملرنې وړ کارونه ترسره کړل ، دوی په دغه تاریخي مقطع کې هغه څوک وو چې له یوې خوا یې د ادبي آثارو په موندلو پسې پښې را لوڅې کړې وې او له بلې پلوه یې باید هغه خام مواد پاڅه او معرفی کړي وای ، همداده چې دوی دوه گونې دندې ترسره کړې دي چې په هراړخیزه توگه په علمی لحاظ په دغه زماني برخه کې د پاملرنې او ستاینې وړ دي . داڅو د قضیې یو اړخ شو ، بله خبره چې په دغه اړه پردغه مهال په ځانگړې توگه د یادونې وړ ده هغه داده چې یو شمیر علمي هڅې چې د پورتنیو لیکوالو د مطالعاتو پر تگلوري یې وده وکړه ، هغه دادي چې موږ په دغه زماني پیر کې د کره کتنې په برخه کې د مسلکي څیرو او نقادانو سره چې اصلی دنده یې تر ډیره حده کره کتنه ده له علمي کارو سره هم مخامخ کیږو ، په دی مانا چې دلته یو شمیر کره کتونکي داسې هم رامنځ ته شول چې تر پخوانیو لیکوالو او څیړونکو یې لیکنې او څیړنې ژوندۍ او د معاصرې کره کتنې له اصولو سره برابرې ښکاریدې . دوي په خپلو کره کونو کې د علمي

قضاوت خبره جدي نیولې وه او په دغه برخه کې یې په پښتو ادبي بهیر کې د کره کتنې په نامه یونوی میتودیک څپرکی پرانیست.

دغه ډله او د دوی نظریات د روانې پېړۍ په څلویښتمو کالونو کې په کابل مجله کې تر سترگو کېږي او دا په ډاگه کوي چې په نسبي توگه د کره کتنې پر علمي متیود لوژی برابر څه را منځ ته کېږي همداده چې دلته دوه جریانې مور لیدای شو ، یو هغه چې دنورو لیکوالو د نظریاتو پر بنسټ رامنځ ته شوی او بل هغه چې د پښتو لیکوالو پر نظریاتو رامنځ ته شوی او یایې وده ورکړې ده . مانا دا چې په دغه وخت کې کره کتنه د وروستیو علمي پرمختگونو له علمي روح سره خپله لاره زموږ تر پښتو ادبي بهیر پورې هم راباسي او سړي په دي ډاډه کوي چې دغه انتقادی هلي ځلې کولای شي دادبي مطالعاتو د یوې روښانه راتلونکې په لور خپله لاره ور وباسي . د باندنیو لیکوالو په ډله کې یوهم روسي پښتو پوه گ . ف . گیرس دی چې په دغه مهال کې د کره کتنې په اړه لیکي : « په افغانی مطبوعاتو کې انتقادونه اود ادب مسایل شته ، خو عمومي جنبه لري ، او په خصوصي ډول سره ددغه انکشاف جریان د تجزیې لاندې نه دی نیول شوی . د پښتنو فلالو جستانو ډیر مقالې داسې دي چې یوازې توصیفی رنگ لري نه واقعي ... » (۱)

د گیرس خبره هم هغه د (علوم ادبیې) دپلویانو ده چې دوی دهرڅه په باره کې لیکل اودهرڅه په باره کې یې خپلې خبرې درلودې ، دده مراد له واقعیتوبه زه فکر کوم هماغه علمي انتقادي لیکنه ده چې دادبی آثارو د شکل اومحتوی په باره کې باید خپل تحلیل، تجزیه او نتیجه گرې وړاندې کړي . گیرس په دغه برخه کې یوڅه علمی هم مخکې تللي دی اویولر علمی لیکنې یې هم کړې دي چې یوه یې هم داستاد رښتین پر (پښتو ادب تاریخ) باندې تبصره ده چې لیکي :

«... ددې کتاب لیکل د پښتو ادبیاتو د تاریخ په موضوع کې لومړۍ کاردۍ او همداروڅه ده چې له نیمګړتیاوو څخه یې برخې نه دي، د پښتو د ادب د دورو ویش چې د کتاب له خوا پیشنهاد شوي دي صحیح نه دي، ځکه دا دورې د پاچهانو او امیرانو د تغیر او تبدیل پر بنسټ ټاکل شوې دي، باید د ادب د دورو ویش په خپله د ادبي پېښو دوختو له مخې ټاکل شوې وي. ایديالوژیک مسایل او دیوه لیکوال داستادی فن په کې تشریح شوي نه دي، ددې پرځای چې د اوسنیو نثرلیکونکو آثار تجزیه کړي، مولف یوازې د دوی نومونه په فهرست کې درج کړي دي» (۲)

(۱) گ. ف. گیرس، پښتو ادب ته یوه عمومي کتنه، کابل مجله، (۱) گڼه، ۱۳۴۱ کال ۱۳ مخ.

(۲) همدغه اثر (۱۴) مخ

د گیرس کوم آثار چې ارواښاد معتمد شینواري په دغو کلونو کې له روسي ژبې پښتو ته راژباړلي، هغو زموږ ددغه عصر د انتقادی بهیر له ودې سره د علمي لارښود په توګه مرسته کړې ده، مانا دا چې دغو آثارو لږترلږه دا خبره موږ ته را په ګوته کړې چې پښتو کره کتنه کار غواړي چې باید دهغې د عاملولو او ودې ورکولو په کار کې رغنده کار ته ملاوتل شي ځکه نوزه فکر کوم چې ددغو لیکنو روزنیز اړخ زموږ د راتلونکو لپاره په علمی لحاظ د پاملرنې وړو.

دهمدغې لړۍ (د کابل مجلې په څلویښتم کالونه) په ترڅ کې د پوهاند رښتین، الفت، خادم، استاد روحي او شپون یولر لیکنې ځانګړې تګلاره وهي چې دلته یې په یوشمیر لیکنو باندې لنډې خبرې کوو:

د پوهاند رښتین له خوا په دغه دوره کې یو لړ لیکنې په کابل مجله کې خپرې شوې، چې په علمي لحاظ د پخوا په انډول د پاملرنې او یادونې وړ دي، مانا دا چې له کره کتنو یې یو څه علمي تومنه تر لاسه کیدای شي، او په خپلو لیکنو کې کولای شي دښه اونیځګړي اثر، کره او ناکره ترمنځ خپل قضاوت او

انتقاد په سمه ژبه اوادبي انداز سره وکړي، دده ددغه مهال په لیکنو کې یوه هغه لیکنه دپاملرنې وړ ده چې ده د رحمان بابا دمشاعري د ارزونې په باب کړې ده ، ددغې لیکنې یوه برخه دلته په ګډه دیوه نسبتاً ښه عملي انتقاد په توګه دلته را اخلو :

« بختانی هم ښه شعري طبعه لري ،مګر دلته ده د پخوانیوشاعرانو یادونه په ساده او روانه ژبه کړې ده ، او کوم نوي شی په لاس نه دي ورغلی . د ملګرو یاد عنوان هم سم نه دي ، ولې چې لرغوني شاعران هیڅکله د ملګرو په نامه نه یادېږي . په ملګرتیا کې هم عصري ، او هم فکري شرط دی ، یوازې کیدای شی چې همیش ، ساقی ، ساغر د ملګرو په نامه وبولي » (۱)

داستاد رښتین دلیکنې دغه لړۍ تقریباً په همدغه شان ترپایه پورې رسیدلي ده ، ترکومه چې ښکاري اوما دده دغه کره کتنه په غور سره ولوسته ، نو دا ټکی په کې له شکه پرته ښکاري چې د کره کتنې یوه ښه او په منطقی لحاظ یوه کره روزنیزه لیکنه او کره کتنه ده .

استاد الفت په دغه لړ کې بل لیکوال دی چې لیکنې یې له تخلیقي مزاج سره په رابطه کې رامنځ ته شوي ، دی لکه څنګه چې په خپلو لیکنو کې یو انتقادی لیکوال بلل شوی ، همداسې په خپلو کره کتنو کې یې هم دځانګړې ډول کره کتنې په پام کې نیونکي کره کتونکي لیکوال دی ، دده کره کتنې هم یوډول تخلیقي اړخ لري ، چې موږ ته د یوې معیاري کره کتنې حال او قال دواړه راپه ګوته کوي . دلته دده دهغې کره کتنې یو بیلګه را اخلو هغه چې د نامتو لیکوال

(۱) صدیق الله رښتین (درحمان بابا دمشاعري ته یوه کتنه) . کابل مجله ، (۲) ګڼه ۱۳۴۱ کال ، (۱۴) مخ .

او شاعر بینوا په (اوسني لیکوال) باندې یې کښلې ده. الفت په داسې یو مهال او چاپیریال پورې اړه لري چې هغه د کره کتنې لپاره په ټولیزه توګه

دهضمیدو حوصله نه لري ، خو داچې دلته يې جرأت کړي دهغه لامل دادی چې دي پربینوا باندې باور لري او پوهیږي چې بینوا دیوه لیکوال په توگه ددې زغم لري چې دده خبره هم واورې او هم يې وزغمي ځکه نو لیکي :

« گرانه بینوا په عمر او په قلم دې برکت !

ستا په اجازه ستا په کتاب (اوسني لیکوال) څه لیکم ، یوازې ستاینه نه کوم ، په تاباندې اعتراض هم کوم ، ځکه چې ته هغومره تریو او تریخ سړی نه یې چې څوک درنه لا په خوب کې هم وډارشي . ستا یو خصوصیت دادی چې ته محبوب کیدای شي او مهیب کیدای نه شي ... په هرصورت داویلی شو ، چې ته په خپلو قضاوتونو او ادبي تبصره کې آزاد نه یې او انتقادي جنبه په دغه کتاب کې نیمگړې ده . زه هم دغه نیمگړتیا دمجبوریت او معذورت اغیزه گنم او تا نه ملامتوم ، مگر نورو خبرو ته دې توجه را اړم ، چې که زما نظریه درته ښکاره شي په نورو جلدو کې به ورته اعتنا وکړې او هغه دادی : زما په فکر په دي کتاب کې دتالیف او تصنیف په لحاظ یو مشخص او معین پروگرام نه ی تعقیب شوی ، یعني دا توازن او تناسب په کې نه دی ساتل شوي چې په یوه لیکوال باندې باید څومره بحث وشي اود بحث اساسي ټکي او مهمې برخې باید کومې وي ... په دې کتاب کې د لیکوالو او شاعرانو په جمله کې یو نیم سړي داسې هم راغلي دی چې په مسلکي او اجتماعي لحاظ دانتقاد وړدی مگر بینوا دا ونه شوکړای چې دهغه اصلي څیره وښيي ، اما بالعکس مجبور شوی چې په ښه رنگ او بڼه یې معرفي کړي . دا کتاب اساساً دتخلص په اعتبار الفبا په ترتیب سره تدوین شوي او چا چې تخلص نه درلود نو بیایې نوم په هماغه ترتیب راغلي دی ، یعني د نامه او تخلص گډوډي په کې ده ، نو که چیرې کتاب دنامه په لحاظ مرتب شوی وای دغه اختلاط نه پېښیده ، ځکه چې نوم هر څوک لري او تخلص ټولو ته نه دی رسیدلی ، او بیا لا داسې هم شوي دي چې ځینې کسان چې تخلص هم لري تخلص ته یې اعتبار نه دی

ورکړشوي بلکي نوم يې تخلص گڼل شوی دی ... دا و زما دیوه سطحی او سرسر نظر محصول چې په دغه کتاب څرگند شو ، مگر زه دامنم چې زما دغه کتنه نیمگړې ده ځکه چې ما ټول کتاب د کره کتنې په اساس نه دی کتلي او یوازې د کتاب په ځینو برخو کې مې دغه څه ولیدل چې ښاغلي بینوا دښه سړیتوب او لویي سینې په اعتماد او زما اودده د ټینګې دوستۍ او ملګرتیا په مرسته یې اظهار جایز وگڼل شو، زه ښاغلي بینوا ته سربیره ددغه مهم او درانه کتاب په تبرک داتبریک هم وایم چې ده په خپل دغه کتاب باندې د ادبي انتقاد وړ پرانیست اوله هرچا څخه یې دکره کتنې غوښتنه وکړه ، یعنې دا افتخار هم دده په نصیب شو چې له انتقاد نه ونه ویریده او لیکوال یې دخپل کتاب دنقص اوعیب پلټلوته راولبل ، مبارک دې شه ، بختوره وروره دغه کامیابي « (۱)

له دغې لیکنې څخه وروسته له ما او له هرچا سره داپوښتنه را منځ کیږي چې که چیرې

(۱) گل پاچا الفت ، (اوسني لیکوال) ، کابل مجله (۱) گڼه ۱۳۴۱ کال (۲۶ - ۲۷) مخونه

استاد بینوا او استاد الفت له یوبل سره دوستان نه وای ، او دوستي یې نه درلودای ، څه فکر باید وکړو چې د الفت به دغه انتقاد په دومره صراحت سره پر بینوا غونډې لیکوال ، سیاستمدار او ښه شاعر باندې هغه هم پردغه مهال کیدای شو ؟ زه خو وایم چې که دوی دواړه دوستان نه وای دا ډول انتقاد به هم کله هم پر یو ادبي اثر (اوسني لیکوال) باندې موږ نه درلود ، ځکه چې پردغه مهال خو کره کتنې ته زموږ لیکوال اوشاعر په علمی نظر نه کتل اونه پرې پوهیدل ، استاد الفت په ډاگه وایي چې دې داسې نقاد نه دي چې څوک یې نقد ونه زغمي نقد به ورباندې ونه کړي ، په داسې حال کې چې دا ډول بې

پلوي ، پرداسې لوی ليکوال او شاعر لکه الفت باندې هم په خپله يو انتقاد دی

له استاد الفته را وروسته په دغه بهير کې اوس يوه بل پړاو ته ورمخه کوو ، هغه پړاو ته چې دهغه په ترڅ کې پښتو کره کتنه دخپلې ودې له هره پلوه نوي پړاو ته وړداخليږي ، په دغه پړاو کې کره کتنه په يوه مسلکي تگلوري وړ مخه کوي ، په پښتوادبي بهير کې دلومړي ځل لپاره موږ ته ديوه مسلکي کره کتونکي پته لگيږي لکه استاد صديق روحي ، روحي سره له دې چې په ښوونه او روزنه او فلسفه کې يې زده کړې وکړې خو د عملي کار او تحقيق ساحه يې بيا هم کره کتنه شوه ، په شرقي ادبياتو کې تراوسه پورې په دغه برخه کې ديوه مسلکي ليکوال پته ان په نورو ګاونډيو ژبو کې هم نه ليدل کيدل ، خو روحي په دغه بهير کې په يوه ځانګړي جرات سره را څرګندشو او دلومړي ځل لپاره يې د عالم کره کتونکي په توګه په ليکنو لاس پورې کړ. دده دليکنو لړۍ په تيره بيا د کره کتنې په اړه د کابل مجلې په ترڅ کې ترسترګوشوې ، د روحي په اړه به په راتلونکې ډيرې خبرې ولرو ، ځکه چې هغه موږ د ادبياتو په مادي او معنوي اړخ دخپلو مطالعاتو او څيړنو په ترڅ کې آشنا کړو ، ده د روانې ميلادي پيړۍ په دويمه نمايي کې وکولای شول چې د معاصرې مترقي او علمي کره کتنې اصول پښتو معاصر ادبي بهير ته ورمعرفي کړي او دا يې د معاصرو ادبي بهيرونو د اغيز په اړه تر ټولو مهم راز او رمز وباله ، روحي په دغه ترڅ کې هغه مهال عملي ګامونه پورته کړل چې دی دکابل مجلې مدير وټاکل شو ، دده په دوره کې کابل مجله د يوې نګه ادبي او تيوريکې مجلې په توګه خپله دنده پيل کړه . کومې ليکنې چې دده له خوا په دغو څيړنو (کابل مجله ، زيري او نورو کې) خپرې شوې ، هغه له يوې خوا زموږ د پښتو علمي کره کتنې په ځانګړې اوله بلي خوا د عمومي ادبي ودې په برخه کې د لارښوونو په توګه را پرکيږي چې په خپل دريځ سره يې په خپل وخت کې ډير لږزانک پلونه ونړول

، اودکابل مجلې په پانوکې يې ستره پانگه خپره کړه ، ده د روانې پيړۍ په دويمه نمايي کې دده په نغوته يوه کره کتنه لکه څرنگه چې د کتاب ليکوال يې له ده انگيري دهغه د (دنبوغ او عبقریت کتاب ته يوه کتنه) په نامه خپره شوې ده ، په دغه مقاله کې دخادم صاحب پورتنی اثر په علمي او دقيقه توگه لوستل شوي او دنبوغ موضوع چې دخپل فلسفي ماهيت له مخې په ډيرو کمزورو دلايلو توضيح شوې دلته دمقالي دليکوال له خوا په معقولو دلايلو سره چې پرنوموړي کتاب باندې ليکل شوي انتقادشوي ده چې يوه برخه يې دلته را اخلو : « ۴- دنبوع اقسام ، تر عنوان لاندې (په يوديرشم مخ کې) ملنگ جان ، شيرزاد آهنګراو خليفه سکندر آهنګر دنوابغو له جملې شميرل شوي دي . ملنگ جان ته نابغه نه شو ويلای - البته ملنگ جان يو ملي شاعر دی ، دده له اشعارو ملي احساسات اودپښتونولي جذبه څرګندېږي په ساده اوعامه فهمه ژبه يې خپل مطالب بيان کړي او شاعرانه تخيل يې درلود. شعري فکر يې دعوامو له فکر سره برابر دي نو ځکه ځينی عوام خلک ورته خوشبين دی اوکه دهغوی په نظر نابغه ورشي هم د تعجب ځای نه دی اما که په علمي اجتماعي اودبي اساس ورته ګورو نو دده شعر کوم ابتکاري شعر نه دی ، اوداسې مطالب يې ذکرکړي چې ترنه مخ کې ځينې نور شاعران پرې غږيدلي دي اوپه دغه عصر کې خو هر سړی په دومره جزیی خبرو پوهيږي نن ورځ په افغانستان کې ښه شاعران شته چې د اجتماعي ، فلسفي ادبي افکارو خاوندان دي چې ملنگ جان ته داحق نه ورکول کيږي چې دهغوسره دي مقایسه هم شي ځکه دملنگ جان او د دوی ترمنځ ډيرزيات فرق شته .

مګر دابه ومنم چې دعوامو شاعرانوپه ډله کې راتلای شي نو که څوک ملنگ جان ته دنابغه خطاب وکړي دامعني به ولري چې تقريباً هر شاعر نابغه دی »

(۱)

که څه هم دغه کره کتنه داستاد روحي په نامه نه ده خپره شوې ، خو داچې دی دکابل مجلې چلوونکی دی استاد خادم خپله ځوابیه کره کتنه چې خدای شته علماً خواره ده روحي صاحب ته په گواښ سره داسې پیل کوي : « کابل مجله د دښتو ټولنې میاشتنې نشریه ده ، چې مسوول چلونکي یې ښاغلي محمد صدیق روحي دی ، زه هم په پښتو ټولنه کې کارکوم ، نو زه او دی دواړه همکاران یو. روحي صاحب دکابل مجلې دسر کال په (۵۱۳) گڼه کې یوه مقاله خپره کړې ده چې عنوان یې دی (دښوځ او عبقریت کتاب ته یوه کتنه » دامقاله دعبدالحکیم هلالی په نامه خپره شوې ده ، لیکونکي دادبیاتو دپوهنځي محصل ښودل شوی دی خو په تیرو څو کالو کې چې زه دادبیاتو دفاکولتې استادوم ، دغه محصل ما هیڅ لیدلی کتلی نه دی او هیڅ پیژندگوي ورسره نه لرم خو زما اریانیتیا په دي کې ده چې دوستي او دښمني خو دواړه دپیژندگلوي څخه پیداکېږي. » (۲)

خادم صاحب دخپلې لیکنې په ترڅ کې په دغه اړه دوام ورکوي : « ... له دغه پورته عبارتو ، طرز اسلوب ، سیاق او سباق څخه هر چا ته معلومیدای شي چې مقاله انتقادي نه ده ، انتقامي ده ، په دې خبره باندې نور دلایل او شواهد هم شته ، یو له هغو څخه دادی زه چې دپښتو ټولنې سابقه دار غړی یم ، روحي صاحب زما مقالې دري څلور میاشتې ځنډوي او په کابل مجله کې یې نه نشروي او په مقابل کې یې دغسې مقالې پیداکوي او بې دپښتو ټولنې له مشورې یې په خپل مسوولیت نشروي. که نه وي نو دیو محصل څه سرخوږېږي چې دحسادات او انتقاد له احساسه ډکه مقاله دپښتو ټولنې دیورکن پرعلیه هغه هم دکابل په مجله کې خپره کړي. دا خبرې که د فاکولتې دکوم استاد په خوله شوې وای خو یوه خبره وه ، مگر یو شاگرد څنگه کولای شي دېي موجبې قهر دسړولو دپاره دفاکولتې پراستادانو اس وځغوي ... » (۳)

مخکې تردې چې د پورتنۍ لیکنې سره اړوند د روحي یادگیرنه د یوې ښې کره کتنې په توګه

(۱) عبدالحکیم هلاکي ، (دښووغ او عبقریت کتاب ته یوه کتنه) ، کابل (۴) ګڼه ۱۳۴۱ (۵۳) مخ .

(۲) قیام الدین خادم ، (دښووغ او عبقریت کتاب) کابل مجله ، (۸) ګڼه ، ۱۳۴۱ (۳۱) مخ .

(۳) همدغه ګڼه (۳۴) مخ .

کټ مټ رانقل کړو ، باید یوه خبره په پام کې ونیسو چې په پورتنۍ کره کتنې کې دوه ټکي دخادم صاحب کمزورتیا ډیره اوچته راڅرګندوي یو داچې وايي دښمني او دوستۍ دپیژندګلوی له مخې کیږي ، داګومه ادبي خبره نه ده ، دخادم صاحب په ځواب کې دانتقاد پرځای یوازې فردي ګیلې او اداري اړیکي په ګوته شوي دي ، چې داکار دادبی انتقاد په فرعي څنډه کې دبحث وړکیدای شي. بله مهمه خبره داده چې داډول دریځ نه شي کولای دیوشاعراو لیکوال ادبی مهارت او ماهیت په ګوته کړي ، برعکس خبره له اصلي مسیره پربله خوا بیایي همداده چې ترننه پورې موږ ځاني ګیلې او انډیوالي له ادبی مسایلو څخه نه شو بیلولای .

ددغې مشاجرې په پای کې استاد روحي دکره کتنې پر میتود لوژی باندې ولاړه نتیجه ګیري کړې اوخپله کره کتنه یې چې د کره کتنې ځانګړنې په کې ښکاري زموږ په واک کې راکوي لکه چې لیکي : « کابل مجلې پښتوادب ته دخدمت په غرض همیشہ تخلیقي اوتحقیقي موضوعات خپاره کړي دي اوزیار یې ایستلی دي چې په پښتوادب کې دانتقاد (Criticism) لار پرانیزي ، همدارنګه دپښتو ژبې ، پښتنې کلتور او دپښتني ادبي رجالو دمعرفۍ دپاره یې موثر ګامونه او چټ کړي دي اودخپلو هیواد والوداستفادې دپاره یې علمي او اجتماعي مضامین نشرکړي دي. مخصوصاً په دي وروستیو وختو کې یې د

ادبي انتقاد خواته زياته توجه کړې ده . خوله بده مرغه زموږ اکثره ليکوال دانتقاد له فن سره لکه څنگه چې بنيای آشنا نه دي ، زه دامنم چې تراوسه پورې زموږ په ليکنو کې په سلو کې سل خالص او صادقانه انتقاد ډير کم ليدل کيږي او همدارنگه کوم ليکوال چې د انتقاد په معرض کې واقع شي ، دهغه په دښمني او شخصي اغراضو يې تعبيروي ، البته ددې خبرې علت واضح او ښکاره دي او هغه داچې موږ په دې برخه کې ابتدایي گامونه پورته کوو ، او ابتدایي گامونه کلک او مضبوط نه وي ، کابل مجلې د پښتو مشهورو ليکوالو دمعرفی په سلسله کې د هېواد د پياوړو اديبانو لکه ښاغلي رښتين ، بينوا ، ښاغلي خادم او ښاغلي الفت پر آثارو او ليکنو باندې انتقادي تبصرې او مضامين خپاره کړي دي ، موږ ته دا معلومه ده چې په مترقي هيوادونو کې پر ټولو مهمو آثارو او علمي شخصيتونو انتقادي مقالې ليکل کيږي او هغه آثار چې له انتقاد څخه پاتې شي ، دخلکو په نظر ارزښت نه لري . دهمدې اصل پر بنا موږ په مجله کې دعلمی او ادبي انتقاد دپاره دروازه خلاصه کړه او علمي او ادبي انتقادونه مو خپاره کړل ، خو ددې انتقادونو دځينو په مقابل کې عکس العملونه را پيدا شول او په دې وسيله يې موږ خپلوني مگر تياووته ملتفت کړو ، هيله کوو چې په راتلونکې به دخپلو همکارانو او پوهو ليکوالو په مرسته او لارښونه دمجلې انتقادي برخه ډيره ښکلې او سپيڅلې شي . موږ هروخت انتقاد اوريدو ته حاضر يو ځکه چې بې له انتقاد څخه پرمختگ او ترقي منځ ته نه شي راتلای . دعلمي او ادبي کره کتنې دروازه چې دمجلې له خوا پرانستل شوې ده دعلمی او ادبي کره کتونکو پرمخ خلاصه وي او دانتقاد دفن دتعميم او ترويج دپاره به مقدماتي خدمت وکړي . دمجلې اداره پښتو ليکوالو ته بلنه ورکوي چې تر ټولو دمخه پرموږ انتقاد وکړي اودعلم او ادب خدمت دپاره له موږ نه خپله مرسته اوهمکاري ونه سپموي » (۱)

(۱) محمد صدیق روهی ، (یاد گیرنه) کابل ۱۳۴۱کال (۸) گڼه ، (۴۸) مخ .

داستاد روهي ددغه پير په کره کتنو کې دالاندې کره کتنې د یادونې وړ دي : «
دکره کتنې تاریخي پس منظر او معیارونه ، دادبي کره کتنې ادب (ایتکیت) ،
دروښانیانودننهضت څرنگوالی دتاریخ اوفلسفي په رڼاکې ، له روښانیانوسره
داخوند درویزه او اخوند پنجو دمخالفت اصلي علتونه ، داخوند درویزه په
لیکنو کې دپښتنو دکلتور او اجتماعي سایکالوجي انعکاس ، دمیافقیرالله جلال
آبادي دپښتو شعرونو سبک ، دمیافقیرالله په (طریق الارشاد) کې دشریعت
اوطریقت موضوع ته کتنه ، دخوشال دښوونې اورونې فلسفه ، دخوشال خټک
سواتنامه (دټولنیزو اصلاحاتو هینداره) دخوشال اخلاقي ایدیال دخوشال
داخلاقی ایدیال په حیث ، دخوشال په آثاروکې دمضمون اوشکل تنوع ،
رحمان بابا اود اشراق فلسفه ، دپښتو لومړني درسي کتاب ته یوه کتنه ،
دپښتو یوه قلمي نسخه ، په پښتو کیسوکې ریالستیک تمایلات ، دکابل مجلې
دپنځوس کلنۍ نشراتی دورې عمومی خصوصیات او نور... » (۱)

په دغه دوره کې بل زموږ دنظروږ بل کره کتونکي حبیب الله تږی نیازی دی (ما
دخپل تیز دلیکلو پرمهال دیو شمیرسیاسي ملحوظاتواو بندیزونو له امله یو
ازې نیازی لیکلي و) نیازی دخپل وخت او دکره کتنې په برخه کې علمي او
مترقي تگلاره پرمخ بیايي ، او په خپل عصر کې دکلکو علمي اصولو اومیتودونو
پلوی و ، ده هڅه کوله چې ادبي کره کونه باید دخپلو جدی اصولوپه رڼاکې
پښتو ادبیاتوته لاره ورپیداکړي . دتږي نیازی په اړه یو ټکي دویلو وړدی اوهغه
داچې ده دخپل ادبی ژوند په ترڅ کې هراړخیزې هڅې کړې دي ، په لومړیو
کې یې ادبي لیکنې زیاتې کولې ، پرپښتو معاصر ادب باندې یې لیکنې جالبې
لیکنې دي همداده چې استاد روهي دده په اړه لیکي : « په ۱۳۳۷کې حبیب

الله ترې د مجلې (کابل) مدیر شو، دده دلیکنې لهجه تونده وه نو ځکه د درو گڼو له خپرولو وروسته دمجلې له مدیریت نه موقوف شو...» (۲)

دده دتوندي ژبې اوتوند گوزار اغیزدده په آثارو کې هم څرگنددی، دادبي آثارو دکره کتنې په برخه کې یې تل په بي زړه سوي گوزار کړی او یوشمیرداسې کره کتنې ترې پاتې دي چې زموږ په معاصر کې ادب، او کره کتنه کې په علمي لحاظ ځانگړی اهمیت لري. دده په دغو لیکنو کې ده یوه لیکنه (معاصر افغاني ادب) ده چې په ۱۳۳۹ کال کې په کابل مجله کې چاپ شوې ده، ترې په دغه مقاله کې دپښتومعاصر ادبي بهیر پروده، او وروسته پاتې باندې خبرې کوي او ورسره سره پریو شمیر لیکوالو او شاعرانو لکه خادم، رښتین، تره کې، الفت، مجروح، زمریالي، بینوا او جلالی باندې یې هم خپله تبصره کړې ده. په دغه ترڅ کې دی دبینوا په اړه لیکي: «بینواکه له نورهرڅه بینوا دی، نود شعراو ادب په نړۍ کې خو یې برخه په خپل وخت کې ترهیچا کمه نه ده، دی هم په نظم او نثر کې ډیره ستره برخه لري، آثاریې په مستقل او متفرق ډول د وطن په مطبوعاتو کې خپاره شوي دي. دبینوا یو ډیرستر امتیاز دخپلې دورې په لیکوالو کې دادی چې د ډرامې په لیکلو کې هم ماهر او (زورگنېکار) یې ددې لړلیکنویوه نمونه ده، که دښاغلي بینوا په نثر کې دابرڅه نه وي، نو سپری ویلای شي چې دده دنظم خوا له نثرڅخه ډیره قوي ده... بینوا په هر حال بینوا دی اودعیش او عشرت باده یې له بینویانو څخه نه شي بیلولي، ځکه دی هغه څوک دي چی په اخرونو کې دیتیمانو په حال ځورېږي، او دپرديسان په هدیره اونیکی توپوي ...» (۳)

(۱) محمد صدیق روهی، ادبي څېړنې، کابل ۱۳۶۰ کال (۸) گڼه، (۲۹۹) مخ.

(۲) همدغه اثر (۳۰۰) مخ.

(۳) حبیب الله نیازي، معاصر افغاني ادب، کابل مجله (۷) گڼه، ۱۳۳۹ کال (۴۹) مخ

تېري د خپلې مقالې په پای کې بياهم د (نوي ميلان) تر کوچني سرليک لاندې يونتيجه گيري لري چې دهغې له مخې دده د کره کتنې او کره کونې مهارت او جرأت ډير اوچت ښکاري او ليکي چې: «دپورته خبرو په پای کې بايد داهم وويلي شي، چې په معاصر افغاني ادب کې يو نوی ميلان د ورايه څرگنداوهغه دادی چې (ادب دژوند لپاره) همدا ميلان و چې له يوې خوا په افغاني ادب کې ولسي فکرغښتلی او له بلې خوا ادبي ليکنې ولسي ژبې او ژوند ته رتې ورنږدې شوې، ځکه چې دامهال افغانی ليکوالو هم له دې ستر حقيقت څخه ډډه ونه شوه کړای چې ادب بايد يو هدف ولري، اودا هدف بايد ولس وي، البته په دې کې شک نشته چې د کيسو ځينې مثالونه په افغاني ادب کې دڅه پخوا مهال څخه هم ښودل کيدای شي، اما په واضيح او ريالستي بڼه دا برخه هلته څرگنده ده چې په غربي ژبو پوه افغانی ليکوال هم ميدان ته راوځي او په دې لاره کې څوک چې سره له يوې لفظي کمزورتيا د اوليت حق لري هغه نورمحمد تره کې دی، ځکه دی نه يوازې دوخت او مهال په لحاظ دمخه دی بلکي په افغاني ليکوالو کې يواځنی ليکوال دی چې ادبي لاره يې يوازې همدا لاره ده، اوبس ... کوم ليکوال چې وروسته تر تره کي په دې لاره خوځيدلی او آثاري په متفرق ډول سره په مطبوعاتو کې خپاره شوي دی، دهغوی آينده روښانه او دپوره ډاډ وړ برېښي اميد دی چې د راتلونکي لپاره په افغاني ادب کې د آسمان ځلانده ستوري وي.» (۱)

لنډه داچې تېري نيازی زموږ په معاصرې کره کتنې کې په علمي لحاظ يواوچت او عالم ليکوال اومنتقيد دی، هسې چې ده دخپلو ادبياتو راتلونکي ته روښانه خوبونه ليدل او ددغو ادبياتو لپار يې روښانه لارښونې کولې، همداسې دی زموږ دمعاصرې کره کتنې په روښانه تاريخ کې دقدر وړ روزونکي او لارښونکی دريځ او ځای لري.

زموږ په انتقادي بهير کې بل دپاملرنه وړ څيره سعدالدين شپون دی ، دغه نوميالي ليکوال هم دخپل ادبي خدمت په ترڅ کې دپښتو ژبې ، پښتو ادب، پښتو کره کتنې اوادبي تيورۍ په برخه دپاملرنه وړ ادبي مرغلي زموږ په واک کې راکړې دي. شپون په ليکوالۍ کې ډير حساس ، خيرک اودپښتو ادب پرراتلونکې باندې ډاډمن ليکوال دی، مخکې تردې چې زه په دغه برخه څه ووايم ښه به داوي چې دبيناو ليکنه په دغه اړه دلته راواخلو : « ... که څه هم ما دښاغلي شپون ډير آثار نه دي لوستي خو څه مې چې ليدلي هغه ډير خوندور اودنوي زمانې دليکنو په څير با کيفه دی ، نو يقين دی چې دا زلمی ليکوال به ډير ژر دپښتو ژبې ښه يوخ عصري ليکوال او نامتو شاعر شي. » (۱)

(۱) پورتني مقاله (۷۵) مخ

(۲) عبدالروف بينوا ، اوسني ليکوال ، دويم ټوک ، ۱۳۴۱، (۷۵) مخ

شپون په پښتومعاصر په تيره بيا د کره کتنې په برخه کې د درناوي وړنامتوليکوال ځای او دريځ لري ، که څه هم ده په دغه برخه کې زياتې تيوريکي ليکنې نه دي کړې ، خو هغه لږ څه چې ده په دغه برخه کې ترسره کړي هغه ډير مهم او دپاملرنې وړ دي. دده تخليق هم په خپل ذات کې يو ډول ټولنيز نقد بلل کيږي ، خو څه چې ده د کره کتنې په برخه کې ترسره کړي، هغه په را وروسته کې د يوشميرلپاره نه يوازې د لارښود ښه لري بلکه (يو شمير) تراوسه دده پر آثارو شخوند وهي ، اوان چې د غلا ترپولې يې دده له ليکنوکاراخيستی دی ، شپون لومړنی ليکوال و چې يو مهال يې داخبره کړې وه چې (ادبي ټوټه مه ليکي ، دهغه پرځای شعر ته پاملرنه وکړئ) خو وروسته يو شمير نورو داخبره پرته له دې چې دده نوم ياد کړی په خپلو ليکنو کې ځانونه پرې خانتما کړاوهماغه ناره چې ده پورته کوله دهغوی له خولو پورته کيده ،همداده چې دده يادونه زما ددغه تحقيق په برخه کې زما لپاره مهمه وه

. شپون صاحب د کابل مجلې له لارې یو شمیر مقالې د معمولي کره کتنې یو لړ بیلگې خپرې کړي دي ، دکره کتنې په برخه کې دده لیکنې لکه (داستایفسکي) (هنرمندان معاصر) په باب یوه لنډه تبصره (دپښتو معاصر شعر ته یوه کتنه) (پښتو ادبي نثر) او داسې نورې دي . په پښتو معاصر شعر ته یوه کتنه کې دپښتو معاصر شعر بهیر په بشپړه توګه څیړل شوی دی . تر کومه ځایه چې ما ته ښکاري ، ده دغه کره کتنه د نیازی دکره کتنې پرمختللی شکل دی ، خو په یوه توپیر هغه داچې په دغه کره کتنه کې دسراج الاخبار په شاعرانو باندې د شکل په لحاظ کلک انتقاد شوی دی . او وروسته یې دمعاصر شعراو شاعرانو پر آثارو باندې هم خپلې لیکنې ته دوام ورکړی دی ، کله چې د الفت ، خادم او بینوا د شعرونو بیلگې راوړي نو بیا دهغو د تحلیل په پای کې لیکي : « په پورتنیو نمونو کې مې فقط د دریو شاعرانو آثار وړاندې کړي دي چې اول قیام الدین خادم ، دویم گل پاچا الفت او دریم عبدالروف بینوا دی ، دغه دری شاعران چې زما دلیکنې په وخت کې ژوندي دي اولاهم د پښتولومړۍ درجه شاعران ګڼل کېږي . ما ددې دپاره غوره وګڼل چې یوهم مقلد نه دي ، او تر یوه حده ځانله بیل بیل سبکونه لري ... له هغې وروسته الفت هم د وینې زلمیانو په ډله کې ورګډېږي او داسې اشعار لکه د » اعلحضرت حضور ته « او » زما ګناه « دنازمیرمنې « له ۳۰ کال څخه راوړوسته دی او تر وروسته یې « دمونشن دسفر یوه خاطره » ده چې وایي : د هغواشعارو په ډله کې دی ، چې موږ ورته دویمه برخه وایو او صلح کل ، ښکلاو هنراو دصلح نړۍ په کې راځي ، دا هغه مرحله ده چې دالفت په جهانبینۍ کې ښکاره وسعت راځي ... تردغو دواړو پاس یادشو شاعرانو بینوا زموږ عصر ته دیرانږدي دی ، دبینوا په اشعارو کې مذهبي فکر ما ونه لید بلکه یو ډول وطني او په عین حال شرقي انقلابي فکر دده په هر شعر کې تجلا کوي . دی هم د وینېو زلمیانو په نهضت کې شامل و... » (۱)

شپون همدازار داجمل خټک، غني خان او لایق ایجادیات یې مطالعه کړي اوددغې کره کتنې په نتیجه کې یې ددغو شاعرانو په افکارو کې ښه نوښتي افکار هم موندلي اود هریوه په باب خپله نظریه وړاندې کړې ده ځکه نو یو ځای د لایق او اجمل دشعرونو او افکارو په باب لیکي: « داجمل او لایق دشعرونو په منځ کې یو فرق دادی چې اجمل یوازې پښتانه یادوي، اودخاص پښتونخوا سره سروکار لري او لایق له بله پلوه داسې یوې ټولنې ته شعروايي چې په هغو کې پارسي وان، هزاره ازبک اوترکمن پراته دي، یعنې د لایق مخاطب داسې ټولنه ده چې په هغې کې له یوه نه زیات کلتوري واحدونه ژوند کوي، سالنگ، چونغر، بدخشان او داسې نور شعرونه د لایق کلام ته یو وسیع شکل ورکوي اوداسې بریښي چې لایق تراجمله د ډیرو سره غږیږي ... » (۱)

(۱) س.ش. پښتو معاصر شعر ته یوه کتنه، کابل مجله (۷) گڼه، ۱۳۴۱ کال (۳۵) مخ.

(۲) همدغه مقاله (۱) گڼه ۱۳۴۱ کال، (۱۸) مخ

لنډه داچې پر شپون صاحب برسیره یو شمیر نور لیکوال هم وو چې یو شمیر مقالې یې دکره کتنې په برخه کې دپاملرنې وړ وو، ددغو لیکوالو مقالې زیاتره په زیري، کابل، کابل کلنۍ، وږمه مجله، ننگرهار مجله، کندهار مجله، پکتیا مجله (په دغو ټولو کې خپرونو کې یوازې کابل مجله ژوندۍ ده دانور ټولې یومهمال خپريدې او له منځه لاړې) اونورو خپرونو کې خپرې شوې دي. د دویمې نمایی په کره کتنو کې یو شمیر لیکنې لکه د (چونغر) سریزه دیوه ښه تقریظ بیلگه بلله کېږي.

دادبي کره کتنې دژانرو په پراختیا کې هم یو لږ پرمختاوې ترسترگو کېږي، مانا داچې دکره کتنې یو شمیر ژانرونو پردغه وخت کې وده کړې او یو شمیر خو نوي هم رامنځ ته شوي دي لکه انتقادی مرکه چې دزیرې او یو شمیر نورو خپرونو له لارې په دغه برخه کې ترسترگو کیږي. د ۱۹۷۵ او ۱۹۷۶

کلونو په موده کې د زیرې جریدې اقتراحګانې چې پر هغه مهال دځوان کره کتونکي زلمي هیوادل (*) په هلوځلو رامنځ ته شوې زموږ دکره کتنې په تاریخ کې د یادولو وړ دي ، دا یو جالب بحث و چې نامتو لیکوالو لکه علامه حبیبی ، علامه رشاد ، پوهاند رشتین او نورو برخه په کې واخیسته اود یو شمیر ادبي مسایلو په اړه که څه هم په ځینو برخو کې خورا توند هم وو انتقادي مقالې ولیکلې. په دغه بهیر کې دحبیب الله رفیع او هیواد مل نومونه په ځانګړې توګه د یادونې وړ دي. رفیع صاحب په دغه زماني پیر کې د یو شمیر آثارو او دیوانو په خپرولو باندې کار وکړ او پر هغو باندې یې لیکنې او هڅې د متني کره کتنې په برخه کې د یادونې وړ دي. همداسې دڅه کم دریو لسیزو په اوږدو کې دهیوادل هلې ځلې د پښتو ادب د بډایۍ په برخه له یاده نه شي وتلای ، دده یوشمیر لیکنې د وږمې مجلې او زیرې له لارې ډیرې مهمې او جالبې وې ، دده تر ټولو فعاله برخه اخیستنه د زیرې دمسوویت پرمهال وه چې د پښتو کره کتنې په کیفی او کمی وړتیا کې نه هیرودونکې دي.

په همدغو کالونو کې دوږمې مجلې کره کتنې په تیره بیا د پوهاند زیار دمدیریت پرمهال ځانګړی انتقادي ارزښت درلود. زیار پر دغه مهال په وږمه کې د کتاب پېژندنې یو جالب بحث تر لاس لاندې ونيو چې دهغه په ترڅ کې به پښتو خپاره شوي آثار په ادبي او ژبنۍ دواړو لحاظو معرفي اوارزول کیدل. استاد زیار په دغه دوره کې د همیش خلیل پر (چارگل) باندې کره کتنه کړې چې یوه برخه یې دلته را اخلو :

« لیکونکی ، همیش خلیل ، دخپروونکي دارالتصنيف چاپخانه ، منظور عام پېښور (پریس)

دخپريدو نيټه ۱۹۷۳ کال ، فبرورۍ ، مخونه (۱۱۶) کچه ۱۲. ۱۸ سم.

دهميش دامثليکۍ دخلورونه ، چې دنهوهميشه گلونو(افسانو) يو ښکلی جونگ دپښتونولۍ پتنگ اودخپلواکۍ ليوال ليکوال په دي لنډکو انځورونو کې

دخپلوملي څارځيلو هلو ځلو مندو تړو ، دردونو، سوزونو، اوامرانو څو سپرغی رانغاړلې چې د ډيرو ډبرينو زړونو څخه لمبې پورته کوي ، او له ډيرو ليموڅخه دسرامنو اوښکوجينې بهوي، په دی توگه دغه لپاند انځور گر څنگه ښه نور خپلې سوځندۍ نړۍ ته بيايي به غرو رغونو ، کودلو او بنگلو او بيا جيل په جيل له ځان سره گرزوي . له (اخي بس) نه پرته چې له پرانسي نه پښتو شوی اود پښتنو غوندې په کلتوري ښکيلاک اخته « الزاسيانو» پورې اړه لري نورې اته واړه افسانې د پښتنې خپلې چاپيريال زيربنده او انگازه ده چې ليکونکي په کې سترگې پرانيستې ، څارپوڅي کړي او بيا يې د آزادۍ په مينه کې پرې سور اورگرځيدلی دی . ښاغلي هميش دخپلو افسانو په ليکنه کې تر ډير ځايه بريالي ښکاري ، په تيره بيا دپايې په برخه کې چې په ډيرو نيمکښو خو په ډيره زړه را ښونکي توگه يې ځای پر ځای پرېږدي ، مگر په نورو انځورونو کې يې لنډون او سپما له اندازې نه يو څخه زياتي کوي ، اوداسې بريښي چې د څرگندونې پوره بډايه ژبه نه لري ، او غواړي تشه يې په هسې بيا پيښو اشعارو او تشبهاو ډکه کړي ، که نه په افسانه کې تر ادبي فنکار يو ديوې نيمې څرمه پيښې او ماجرا را تومبل زيات راښکون پيدا کوي ، دهمدې خبرې له مخې بيلگې په هر ډول مگر د (مور) او (پښيماني) دا خو تشې ادبي ټوټې دي . که څه هم ليکونکي زيار ايستلی دی چې گړدودي او ورځ چلند ژبه په کارواچوي ، مگر بياهم دمعياري ژبې تراغيز لاندې راغلی ، او ان تردې چې د اروپايي ليکلار (سبک) پيښې يې کړې دي. لکه دنيغې وينا په لينديو کې نيول او ورپسې يې ويونکي ښوول « درخو په درخو ... دهغې مور ددې » ... دليک دود په برخه کې که څه هم ښاغلي هميش يو څه له ځانځاني ليارې راوځي مگر بياهم پکې زړغې زړغې کيږي او ترگډوډيږي . دساري په توگه څانگه ، سانگه ، پاخيدل ، پاسيدل ، نا څاپه ، نا سابه ... بياهم که له دغو پاسنيو گو تينونو تيرشو، نور نو دگران هميش (چارگل) چاندې زر دی اود پښتنې ښکلا يو

قيمتي پسرول ، څرنگه چې دا ليکنه يې ددغه ډول مرغلرو لومړۍ بيلگه ده ، نو هيله ده چې په همدې بسيا پاتې نه شي ، او له دې لارې د پښتنې شعور په را وپښولو کې لا زياته برخه واخلي . » (۱)

د افراد او اشخاصو پر کارونو برسیره د لمريزې پيړۍ د څلويښتمو کالونو له نيمايي را په ديخوا د افغانستان راډيو د هنر او ادبياتو برخې هم د کره کتنې په برخه کې د پاملرنې وړ پروگرامونه درلودل ، د کلاسيکو او معاصرو شاعرانو پر شعرونو او ددغو بهيرونو د پيژندگلو په برخه کې ډير کار هم پيل شو او هم يې دوام وموند. ددغو پروگرامونو په ترڅ کې نه يوازې زموږ ادبيات معرفي کيدل بلکه دنړۍ په ادبي شهکارونو باندې خبرې کيدې او د نظر خاوندانو نظريات به په کې ارزول کيدل. مانا ددغې برخې يادونه ځکه اړينه وه چې دلته د يوې اوږدې مودې لپاره يو شمير ليکوالو او شاعرانو لکه بينوا ، لايق ، افغانپور ، ژواک ،

(۱) زيار ، وږمه . (۱-۲) گڼه ، ۱۳۵۲ کال (۱۷۸) مخ

سيلاب ، ننگ يوسفري ، حافظ ، خيبري ، ملگري په راوړوسته کې ، لطيف بهاند ، کاتب پاڅون ، سنگروال ، زرین انځور ، نور مراد ، خيرک ، هيواد دوست او نورو هڅې او کره وړه د يادونې وړ وو.

او وروستي ادبي مرکز چې په دغه زماني پير کې يې کارونه دننډې يوې پيړۍ په اوږدو کې د يادولو وړ دي ، هغه دکابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو په جوړښت کې د پښتو څانگه ده ، چې له دغې لارې په زرگونو زده کونکي وروزل شول ، دغه څانگه په لمريز حساب له دير شمو کالو را په ديخوا د يوه فعال ادبي او روزنيز مرکز په توگه چې نومياليو پوهانو او ليکوالو يې هم داستادي او هم د شاگردۍ وياړ درلود خپل ملي او فرهنگي رسالت په خورا درنښت سره.

ترسره کړ. ددغې څانگې په درسي پروگرام کې له (۱۳۵۴) کال څخه راپدېخوا دکره کتنې څانگې مضمون دتدريس ډگر ته راووت چې دهغه له لارې به زده کونکي له انتقاد، انتقادي نظرياتو او عملي نقدونو څخه خبريدل او هغه به يې زده کول، دغه موضوع هغه مهال ډيره مهمه او دپاملرنې وړ شوه چې په نويو او عصري ادبي مطالعاتو سمبال استادان چې لوړې زده کړې يې له هيواده دباندې ترسره کړې وې په تدريس پيل وکړ، په دغه برخه کې دپوشمير استادانولکه علامه رشاد، پوهاند رښتين، ډاکتر تربې، ډاکتر گل محمد نورزي، پښتون زوی، ډاکتر زيار او ډاکتر زيور، ډاکترې زرغونې او نورو کارونه اوهلې ځلې د يادونې وړ دي. په هر ډول زه فکر کوم چې دابه سمه وي چې دغه اوږد بحث بياهم د شپون صاحب چې زموږ په معاصري کره کتنې کې يې ژبه او قلم بې سارې دي او ډيرو دده له دغه سبک څخه فيض موندلي دي، دلته يې «د پښتو ادبي نثر» دکره کتنې وروستۍ برخه د بيلگې په توگه را واخلو چې له ښه مرغه په راوړسته کې زموږ نورو يارانو هم ترې تقليد وکړ:

«... س، ستاسو توصيه دنثر ليکوالو ته څه ده؟

۱- د ادبي ټوټې په ځای کيسه وليکۍ.

(۲) کيسه دلومړۍ لاس له تجربو څخه وليکۍ نه دبل چا په تجربو.

(۳) واقعي تجربې که درنولي نه شئ، نو لږ تر لږه يې تحريف مه کوئ، په ماشوم دلويانو خبرې په بزگر د فيلسوف نظريې او بيان، په اوبښ دلارې بارۍ مه تپۍ (تحميلوئ).

(۴) کيسه په تيره زمانه کې وليکۍ (د احمد کور ناست دی) پر ځای (احمد کور کې ناست و) راوړل تاسو ته نوي نظر درکوي. او بيا نو مجبور يږئ چې دواقفيت خيال وساتئ.

(۵) له رنگینو الفاظو څخه د صحیح انځور او تجسم په ګټه تیر شئ ، که ستاسو د کیسې عمومي هډونه یو خیال افاده کړې هماغه هنر دی، البته د سم انځور د پاره په الفاظو کې دقت په کار دی .

(۶) د صفاتو په ځای سم استعمال ته هڅه وکړئ د (ښه سړي) پر ځای دده طبیعي ښه

سړیتوب ښکاره کړئ ، ښه سړی خو ستاسو حکم دی ، سړیتوب په واقعیت کې ونښئ ، چې لوستونکي ته حق ورکړي چې په خپله آفاقي قضاوت وکړي .
(۷) د کیسې په پای کې نتیجه په الفاظو کې مه اخلئ، بلکې کیسه داسې راوړئ چې لوستونکي به له دې چې هماغه یوه نتیجه ترې واخلي بله لار ونه لري.

د ملګري په استدلال کې د بحث وړ ټکي ډیر شته ، خودده اخره خبره مې ډیره خوښه شوه ، چې ویل یې، داسې فکر مه کوئ چې زموږ محیط به خونده دی ، او په زړه پورې پېښې په لیکلو وارزي نه لري ، زه په زغرده وایم چې زموږ په ټولنه کې پرله پسې په زړه پورې کیسې پېښېږي ، هغه تجربې چې زموږ خلک ورسره په اخ و ډب دي دهومر او شکسپیر د کیسو اتلواله شرموي. زموږ زخمونه زموږ د ژورو دردو په شان ژور ، زموږ همت زموږ د غرو په شان لوړ ، زموږ طبعه زموږ د کانو او زوزانو په شان زموږ د شپې په شان زیږه دي. تش یو شي چې کمبود دی لیکوال دی چې له همدې خښتود ادبي شهکاری مانۍ جوړه کړي ، بیانو هیڅ دلیل نشته ، چې زموږ لیکوال دې په ادب کې د نوبل د جایزې تمه ونه لري . « (۱)

(۱) شریفه ، شریف ، (ټولونکې) ، د ژوند انځور ، پښتو ټولنه کابل ، ۱۳۵۷ ، (۱۱۷) مخ .

« یولوستونکی کولای شي ، دلیکوال کمزوری اثر په نظر کې ونه نیسې ،
خوددغه مضر اثر هیڅکله نه شي زغمای » بیلنسکي

خلورم خپرکی

د انقلابي کره کتنې پیل

انقلاب په هره ټولنه کې د بنسټیزو اقتصادي، فرهنگي او سیاسي بدلونو پیلامه دی. زه په دې باور یم چې انقلاب او بدلون به زموږ د ټولنیز شعور ودې ته پاملرنه وکړي. ددغه بدلون اغیز په افغانستان له ۱۳۵۷ کال څخه راپدېخوا د ادبیاتو په برخه کې محسوس دی. له دغې نیتې را په دیخوا د ادبي کره کتنې نوې تگلاره دهغو هڅو لکه چې تردغه دمه مو په تیرو فصلو کې یادې کړې، مخ په وده شوه. همداده چې کره کتنې د ادبیاتو په سمت ورکولو او پوهونې په برخه کې ځانگړې دریځ غوره کړی دی. زموږ د هیواد د ادبیاتو په تاریخي وده کې ددغه پیر کره کتنه د یوې ملي پدیدې په توگه څیرل کیدای او توضیح کیدای شي. د تعهد او پیغام مسالې په دغه عصر کې د کره کتنې شمله په پښتو ادبي بهیر کې نوره هم جگه کړه. د لیکوالو اتحادیې د کره کتنې برخې داوښتیا پیر د کره کتنې د سازمان وړکونکي ارگان په توگه کره کتنې ته د ملي ادبیاتو د ودې او پرمختگ په څنګ کې د مختلفو ډولونو په څیره کې په سازمان ورکولو باندې لاس پورې کړاو د همدې اوبښتې یا انقلابي کره کتنې په لور نوې هڅې پیل شوې.

په تیرو څپرکو کې موږ دکره کتنې پر بهیرباندې رڼا واچوله ، هغه آثار او کره کتنې چې په دغه بهیر کې رامنځته شوې، بیا هم په مجموع کې هغه آثار او افکار دي چې د تیرو کره کتنو تراغیزو لاندې رامنځ ته شوې او دهغو تیروکره کونو تاثیرات او لړۍ له ورايه په کې څرگندیږي. نوځکه یې کره کتنه هم یوازې د یوه نیم لیکوال له آثارو پرته ډیره لږ په زړه پورې بریښي . داځکه چې له یوې خوا عمومي بدلون ډیربطی دی او له بلې خوا دآثارو دتبادلې اصل دنړۍ اوهمداشان دکوزې او برې پښتونخوا ترمنځ ډیر کمزوری دی ، چې طبعاً دغه کمزورتیا په خپل وار دادبي ایجاداتو په بهیرونو کې ډیر مهم او آن داچې کله کله ټاکونکي هم وي . دلر او بر پښتو ادبي بهیر ترمنځ اړیکي دپښتو معاصر ادبي بهیر د ودې ټاکونکی اصل گڼل کیږي. نن سبا په لرو ادبیاتو کې بل ډول روح هنري خلا کوي اود ادب پوهنې دمختلفو څانگو د ودې په لاره کې رغنده او اوچت گام پورته کوي. چې دا گام اخیستل زموږ له اوسني پیرسره په یوه وخت کې تر ډیره حده سبکي او زماني ورته والی لري او په یوه ډول وده ورسره کوي. ځکه نو دلرو ادبیاتو په بهیر کې هم ژوندی کره کتنې ځای نیولي دي چې علت یې هم دمعاصلروهنري ادبیاتو په څپاند ماناوي اوجولیز جوړښت کې لټولای شو.

هو، پرپورتنیو څانگرو برسیره باید داهم ووايو چې له اوسنون څخه راوروسته هم په لرو او هم برو کره کتنو کې دغه بهیر دنویو نړیوالومطالعاتو په رڼاکې دنویو څیړنو اونویو ژباړو له لارې دودتیا او وړتیا مومي ، په دغه انتقادي بهیر کې یو نوی حرکت دنوې ادبی تیورې او نویو ادبي مطالعاتو په پایله کې رامنځ ته کیږي ، په دغه باره کې په علمي او عملي توگه یو شمیر لیکوال اودیبان لاس په کارشوي او د کره ناکره آثارو په پیژندلو او تشخیص کولو کې یې خپلې هڅې روانې ساتلې دي ، په دغه دوره کې دنړیوالو ادبي مکتبونواو تیوریوپه رڼاکې گامونه پورته شوي ، دیوه ادبي اثر په پیژندنه کې دښه او بد له پولې

ورهغه خوا هم د منطق او دليل له عمليې څخه کاراخيستل شوي او کره کتنې ته هم له پراگماتستۍ دريځې څخه زيات کتل شوي دي . ددغه پير دکره کتنې يو ځوان ليکوال ديونقاد او کره کتونکي په اړه ليکي چې : « خورا ښه منتقد هغه څوک دی چې ليکوال او دهغه اثر په مينه اوښه نظر گوري او په هرډول له هغه اثر سره مينه لري . مخکښ منتقيد له دوو پلوه نه بايد دليکوال ښوونکی او لارښود واوسي . لومړی هغه بايد ځوانو ليکوالو په تيره بيا هغو ليکوالو ته چې احتمالاً د تيروتنې سبب کيږي لارښونه وکړي ، ډيرکسان وايي او په دې عقیده دي چې ديبلنسکي په شان وگړو ته اړتيا نه لرو ... دويم مخکښ منتقد بايد په خپل ټولنيز مفهوم سره دليکوال په وړاندې دښوونکي نقش ولري . غيرپرولتري ليکوال چې دټولنيز برداشت له خوا لا خام وي ، دخپل دوران او ټولنيز ژوند په باب دناسمو عقايدو په سبب دځينو تيروتونو سبب کيږي ، اما داتيروتنې يوازې او يوازې دوی نه کوي او د کارگري طبقې ليکوال هم کيدای شي دا تيروتنې وکړي ، داخبرې دليکوال غندنه نه ده ، بلکي په اصل کې يوډول ستاينه ده . هنرمندان دټولنې حساس وگړي دي اودټولنيزو واقعيتونو داغيزې لپاره تل چمتو دي ، داخبره هم بايد وکړو چې ليکوال اکثر آ علمي تفکر او مجدودو مفاهيمو سره په دي برخه کې مينه نه لري ، اونه په دي برخه کې کوم خاص استعداد لري . » (۱) د پورتنۍ ميتود لوژۍ په رڼاکې کولای شو هغه توکونه په خپلو آثارو کې ومومو چې دپورتني اصل سره برابر وي ، ددغه اصل د لاخرگندونې په خاطر لازمه ده په دغه پير کې دلرو ليکوالو په تقريظ باندې چې بيلگې يې له موږ سره شته ، دلته په لنډه توگه رڼا واچوو .

دکره کتنې د خصلت او طبيعت له مخې دغه علم ځانگړي اصول ، اوځانگړي ژانرونه لري ، چې يو هم په کې تقريظ دی . تقريظ په ادبي کره کتنه کې دهنراو ادبي آثارو دلنډې پيژندگلوی په زړه پورې ډول يا ژانردی ، زموږ په

ادبیاتو کې دغه کره کونکي ژانر زیاتره د ادبي آثارو او ایجادي پدیدو د ستاینې لمنې ته لویډلي دی، په تیره بیا له دغه علمي او اهرم ډول څخه په دې وروستیو کلونو کې حتی د علمي ترفیعاتو په ترڅ کې (هغه هم په علمي موسسوکې) ډیره ناوړه گټه اخیستل شوې، په دې مانا چې له دغه ژانره یوازې د ستاینې لپاره کار اخیستل شوي، په دغو تقریظونو کې داثر د جوهر او ارزښت په باره کې څه نه لیدل کیږي، همداده چې دغو ستاینو د معاصرې کره کتنې پر دغه ژانر باندې منفي اغیزه کړې ده. داسمه ده چې یولړ په زړه پورې کره کتنې په دغه برخه کې هم د پاملرنې وړ دي او هم په دغه برخه کې ترسترگو کیږي، چې هغه هم په لږو کې راځي. په پښتونخوا کې دغه ژانر ډیره ښه وده کړې ده، مانا دا چې د تقریظ لیکوال په دې پوهیږي چې له دغه ژانر څخه د یوې ادبي پدیدې د پیژندلو په برخه کې په هغه شان چې وړده کارواخلي او یوشمیر تقریظونه په علمي اصولو برابر لیکل شوي دي، موږ دلته دوه تقریظونه چې یو د سائل پر شعري جونگ (دلمبو په سورې) د سعدالله جان برق اوبل پر (خوشال فرهنگ) باندې د قلندر مومند تقریظونه دي راڅیړو.

دلمبو په سورې، هغه شعري جونگ دی چې د پښتونخوا په ادبیاتو په تیره بیا د شعري ځلاند بهیر کې خوږ ژبي شاعر رحمت شاه سائل ویلي دي. پر دغه اثر باندې لیکل شوي تقریظ د کره کونې په لحاظ پر دوو اساسي څیزونو راڅرخي چې یوې شاعر او بل دهغه هنر دی. خو له دې سره باید دا ووايو چې تر لیکوال هم زیات دهغه هنر ته وقف شوی دی، د سائل د ژوند په اړه چې هر څه ویل شوي، هغه بې لامله او بې دلیل نه دي، په تقریظ کې هم لویه ځانگړنه هم داده چې لیکونکی یې باید داثر په اړه په خپله له هغو دلایلو کار واخلې چې په دغه اثر کې ترسترگو کیږي. د سائل د دغه اثر د تقریظ لیکوال لیکي: «سائل زما په خیال (اودې خیال کې ډیره دنیا ماسره اتفاق لري) کې

هغه شاعردی چې د ژوندي پاتې کیدو دپاره دی ، دور کیدو، هیریدلو او فنا کیدلو دپاره نه دی .

زما ذهن دمرگ نه دی نه به مړشي دومره ده چې داوختونه به یې شل کړي

په سائل غریب باندې هم وختونو ښې لوبې وکړې چې څه یې زده وو هغه یې تمام کړي خو کوم چې یې پرې بائیلواصل کې داوخت لکه دهرظالم وخت بي شرمه هم دی اوبی وقوف هم، ښه ورته پته ده چې ددنیا ابتدا یزید لگیا دی حسین وژنې خو چې څومره یې وژنې نو حسین دومره ژوندی کیږي اویزید مړ

(۱) لطیف بهاند ، (ژباړه دمخکښ ادبي نقد په باره کې) زیری ، (۲-۳) گڼه ۱۳۶۳ کال.

کيږي ... (۱)

بل ځای همدغه لیکوال په دغه اړه خپلو خبرو ته دوام ورکوي :

« دسائل آواز او شعر چې خپلوکې سره دومره لازم او ملزوم دي ، نودهغې هم وجه ده . دده په شعرکې چې دوخت د زړه چاودون ، دردونو، ازمانو نو اوحسرتونو کوم زیبرگی دی ، دده اواز قطعې داسې ښکاري لکه چې دهغې صوتي شکل و، لکه څه رنگ یې چې دشعرونو نه وینې څاڅي ، دغسې یې د آواز نه هم وینې څاڅي اودا ځکه چې ددغه دواړو سرچینه یعني دسائل فکر هم په وینو الواني دي . سائل چې په ترنم خپل کلام وایي نوزه اکثر داسې محسوسوم لکه چې دده په زړه کې چا خنجر ښځ کړي دی او هرڅه ترې نه زخمي زخمي راوړي :

وړې مې د روح جنازه چرته دخندا پراوړو

په وینوسره دې ترې شینکې شینکې خالونه نه شي (۲)

نوموړی لیکوال په همدغه تقریظ کې د سائل دغزل په اړه لیکي :

« پښتو غزل ته د شلمې صدۍ ددې اخري دور صحيح نماينده غزل ويلي شو ، او بيا د شلمې صدۍ ددغه غزل نماينده شاعر زما په خيال كې رحمت شاه سائل دى . د زلف اور خسار خبرې چې كوي نو په لاشعور كې يې د تيرې او رنرې احساس هم موجود وي ، چې د گل خبره كوي نو دازغي ازغي ماحول په حواله يې كوي ، د سائل غزل د پښتو د ناوې نكړيزې دى ، خودا نكړيزې په اسانه نه دي راغلې چې دده فكر او احساس ټكيدلى دى ، اوږه شوې دى ، په اوښكو لوند شوى دى . اغېزلى شوى دى ، نو هله ترې دا دومره ښايسته رنگ راوتى دى . ددې ښايسته رنگ يوه نمونه :

په تسنو و سټو سپورو زلفوكې دى سره گلونه

د چا مزار ته د زول په شپه د يوې بلې كړې (۳)

لكه چې پخوا مې هم ويلي وو د برق په تقريظ كې د يو علمي او انتقادي تقريظ نښې نښانې په هراړخيزه توگه تر سترگو كيږي ، كه چيرې زموږ پښتو كره كتونكي او يا په بله مانا پراډې آثارو باندې تقريظ ليكونكي همدغه تگلاره په دغه برخه كې له نظره ونه غورځوي زه فكر كوم چې په دغه انتقادي دود سره به مو د تقريظ ليكنې حق په سمه توگه ور ادا كړي وي . ځكه زه خو په دې نظريم چې په تقريظ كې ددې پرځاى چې په عمومي او تيوريكي مسايلو باندې خبرې وكړو ، ښه به داوه چې تقريظ د ټاكلي اثر ماهيت ، ارزښت او اهميت ته ونډه كړو . لكه چې ما په پيل كې اشاره وكړه چې زموږ ستونزه په دغه برخه كې دانه ده چې څنگه تقريظ وليكو ، بلكې ستونزه په دې كې ده چې زموږ پښتو ادبي مركزونه لكه كابل ، جلال آباد ، كويت ، پېښور كندهار له يوه بل سره په رابطه كې نه دي او موږ د يوه اوبل له كارونو څخه ناخبره يو . په لرو ادبي ليكنو كې د عصر د ادبياتو روح چليږي ، زموږ دابرخه له ټولې نړۍ او دنړۍ له ادبي جريانونو سره په تماس كې ده ، همداده چې زموږ هم زياته تمه ترې كيږي . له بله پلوه داهم بايد ومنو چې دا كار د پښتنو ليكوالو په دوامدارو

هڅو پورې زياته اړه لري ، دلته موږ داسې کره کتونکي لکه قلندر مومند لرو چې دکره کتنې په برخه کې دده هڅې او یو لړ عصري اونوي کارونه، هغه څه دي چې موږ دکره کتنې په برخه کې له نړیوال ادبي بهیر څخه خبروې . دی په دغه برخه کې دستورې ځای او حثیت لري ، هغه چې دکره کتنې په برخه کې همدا اوس ژوندی او روزونکي قلم خو ځوي، پر (خوشال فرهنگ) باندې یې په زړه پورې تقریظ لیکلی چې یوه برخه یې دلته له خپلې موضوع سره په تړاو کې را اخلو: « دافرنګ صرف په هغوتوریو مشتمل دی چې په کلیات کې راغلي دي، د خوشال بابا ډیر ناوایانه توري دهغوی په نورو تالیفاتو کې هم شته خدای پاک د مغموم صاحب او ځلمي کول نورو ملګرو لره

(۱) رحمت شاه سائل ، دلمبو په سوري ، پېښور ، ۱۹۸۵ کال (۶) مخ

(۲) همدغه اثر (۸) مخ .

(۳) همدغه اثر (۱۰) مخ .

توفیق ورکړي چې هغوی د خوشال بابا دمکمل فرهنگ د ترتیبولو کار په کامیابی ترسره ورسوي او داکار ترهغه وخته جاري وساتي ترڅو چې زموږ د ټولو کلاسیکو لیکونکو ژبه موږ ته واضحه او صفا شوې نه ده . « (۱)

او راځو بیرته افغانستان ته، هلته چې د تحول د رسالت دنده ور دغاړې ده اودهغې پر بنسټ خپله دنده پرمخ بیايي . په افغانستان کې د پښتو ادبی کره کتنې د بهیر دوه اړخه دیادولو وړ دي ، یو دا چې په دغه بهیر کې د تیرو کره کتنو دود ته وده ورکړه شوې او بل دا چې دغې ادبي پدیدې ته په یوه ټاکلي سازما ن (لیکوالو اتحادیه) له لارې د یوې مودې لپاره د ودې لار پرانیستل شوه چې زموږ زیاتې خبرې هم کیدای شي پردغه دویم ټکي باندې راوڅرخي . د لیکوالو د اتحاديې په جوړښت کې یوه څانګه دکره کتنې په نامه په ۱۳۶۰ کال کې رامنځ ته شوه . ددغې څانګې مهم اهداف یوازې زموږ د پښتو اودري

ادبیاتو دکره کتنې دمخلفو ژانرونو وده وه چې په دغه برخه کې یې یو لړ انتقادي هلې ځلې هم وکړې . په دې مانا چې ددغې ځانگړې څانگې له خوا دکره کتنې د ودې لپاره دملي سیمناړو په سويه پوهان اوکره کتونکي دې ته وگمارل شول چې باید دمعاصرې کره کتنې دسمت ټاکلو روښانه لرلید وټاکي . یا په بله مانا تصمیم داسې و چې کره کتنه باید دادبي بهیر په برخه کې دیوې اړتیا په توگه خلکو ، لیکوالواو شاعرانو ته ور وپیژندل شي . چې په دغه برخه کې د ژوندون مجلې دوو ځانگړو ادیشنو (پښتواودري) خپل رسالت ترسره کړ . زیات شمیر انتقادی مقالې دهغو له لارې دپښتو کره کتنې په برخه کې خپرې شوې . همداسې کله چې د لیکوالو اتحادیې او په تیره بیا دکره کتنې پر بهیرباندې خبرې کوو ، ښه به داوې چې یوڅه پرهغو لیکنو باندې رڼا واچوو ، هغه چې زموږ د فني او غیرفني (مسلكي او غیرمسلكي) لیکوالو له خوا لیکل شوې دي .

د ژوندون مجلې دکره کتنوپه لړکې تر ټولو دمخه زموږ مخ ته هغه کره کتنه راجوتیږي چې زموږ دنامتو کره کتونکي استاد روهي (*) له خوا د امین افغانپور پر (دبنگوبوتي) نومې کیسه باندې لیکل شوېده . روهي ددغې کیسې په اړه دیوې عملي کره کتنې په ترڅ کې لیکي : « ... د بنگو بوتې په داستان کې واقعیت ښه ښکلي اوپه ایستیتکي بڼه تمثیل شوی دی ، عواطف ، تخیل ، اندیښنه ، روحیاتي حالات ، حافظه ، ټول په هنرمندانه توگه په داستان کې په اورگانیک ډول سره ترکیب شوي دي ، په دغه داستان کې بدیعي یاهنري خصوصیات ډیر بارز او څرگند دي . د داستان عبارت ښکلې ، روان او دتشبهاو او نازکو خیالونو له پلوه غني دی . لیکوال د صحنو په توصیف کې لوی لاس لري اجازه راکړئ چې دمثال په توگه د (بنگړې) دنځا او ښکلا تابلو یوځل بیا له نظره تیره کړو : چې هر وار به هغه نخیدله ، هیڅوک به نه پوهیدل چې ژر یې دڅه شي او کومې ښکلا ستاینه او صفت وکړي . دخواړه آواز ،

دصافي مری او جگي غاړې ، دتورو اوږدو زلفو او کږو وروځو او که د غتوبادامي سترگواو سرو له شاتو ډکو شونډو او که دمرغلرې په خيرغابنونو اوبالاخره دنړۍ او لښتې په شان ملا ... او داټول شيان وو چې له مزدور او بزگر سمندر بلکي دم سمندر چې هرچا يې به مجلس کې دکيناستو هيله درلوده دښار ...

زموږ يو شميرداستان ليکونکي کله کله د ډيالوگ په برخه کې مصنوعي ژبه کاروي، خو په دی داستان کې د ډيالوگ ژبه طبعي ده اودکرتلر له سويې اوحرفي سره عياره شوې ده . د داستان ژبه که څه هم په عمده توگه معياري ده خو دمحلې لهجې تاثير په کې له ورايه څرگند دی.

(۱) يارمحمد مغموم ، دخوشال فرهنگ ، پښاور ۱۹۸۵ کال (۷) مخ .

(*) زما په نظر استاد روهي دافغانستان په اوسني کره کونکي ډگر دپيل دريځ اونظر خاوند کره کتونکی دی. ځکه موږ په افغانستان داسې کره کتونکي چې دهغو مسلکي او تخصصی برخه د يوازې کره کتنه وي، نه په دري اونه په پښتوژبو کې درلودل، په تيره داسې چې هغوی د په لويديزو زده کړو اوتجربو سمبال وي. دی په معاصرو پښتو ليکوالو دکره کتنې په برخه کې هغه ليکوال دی چې دده دهغو په برکت مو دنوې کره کتنې له ميتودونو او په تيربيا د عملي کره کتنې له اصولو سره آشنا شو ، ځکه نو زه ده ته د هغه دميتود له مخې عالم کره کتونکي يا نقاد وایم . د عالم اوهنرمند نقاد ترمنځ لوی توپير همدا دي چې د عالم کره کتنه په ثابته اصولو اواستدلالونه باندې ولاړه وي .

دداستان جوړونکي عناصر لکه زمان، کرکټرونه ، پيښې اوحواث خبرې اتري ، توصيف، او روايت په بشپړه توگه مراعات شوی دی. اما سره له دي سپړی نه شي کولای د (بنگړې) له سرنوشت سره بې علاقې پاتې شي . موږ گورو چې دغه ښکلې ډمه يو وخت (دسمندر سپيلنی وه اوخپل ټول ژوند يې دسمندر دپښو خاورې گرځولی و...) بيا بنگړه ورکه شوه او ورپسې دلاتو بچي سندرو

ته گډېدله ، دداستان په وروستۍ برخه کې گورو چې (بنگره) دسمندر پوښتنې ته روغتون ته راغلې ده خو دا ځل هغه بدرنگه او خیرنه ده ، آیا په وروستۍ شیبه کې (بنگره) په رښتیا سمندر استاد ته لاس په نامه ولاړه ده او که داخیال و؟ که خیال نه و نود (بنگرې) لاسونه څنگه دخپرو یوې پیرې پردې اوچاودو پوښلي وو. داکوم احساس یا کومه انگیزه وه چې (بنگره) یې د سمندر استاد پوښتنې ته وهڅوله ؟ زما په فکر دا برخه څه تته ده . که روغتون ته دبنگرې راتگ یو خیال و، نو بیا دا عبارت څه مانا لري » چی ښې یې سترگې وغړولې اویایې پاکې کړې (بنگره) یې په تورټیکرې کې مخې ته ولاړه وه ، دادیره نه وه ، دا د روغتون کوټه وه « او ورپسې حوادث (بنگره) له خیال نه دواقعیت ډگر ته راباسي . داسمه ده چې د (بنگره) د داستان فرعي کرکتر دی خود هغې په کړو وړو کې ډراماتیک بدلون هرو مرو په ذهن کې پوښتنې راولاړوي او لیکوال باید دلوستونکو یا اوریدونکو توقعاتو ته پیشین وي.

نتیجه : داستان دبدیعي یا هنري خصوصیاتو او تکتیکي اړخونو له پلوه معیارونه پوره کړي دي، اما دمفکورې په لحاظ لوستونکي یا اوریدونکي له پوښتنوسره مخامخ کیږي . که اصلی مفکوره د بنگو بوټي نه وي نو باید چې عنوان ته تغیر ورکړ شي ، که هدف د هنرمند د بي قدرۍ او سپکاوي تشریح وي نوښایې چې دا برخه انلارج شي او داوج ټکي همدغه ځای ته رانقل شي.

«(۱)

ددغې کره کتنې دهر اړخیزې لوستنې په پایله او دکره کتنې د آرونو په پام کې نیولو سره دی نتیجې ته رسیږو چې روهي هرڅه وایی دهغو روزنیراړخ دیرپیاوړي اومهم دی ، ځکه چې هغه دهر هنري اثر دکره کولوپه ترڅ کې لکه زموږ ددغه یو شمیر په نامه لیکونکی او کره کونکي د لیکوال سترگو ته نه گوري بلکې دهغه له هنراو د هغه د ایجاد له پروسې سره سروکار لري. چې

دده دغه دریځ موږ ته دی یولوی اومهم افغاني کره کتونکي په توگه رموږ مخې ته دروي. استاد روهي دا ډول زیات شمیر کره کتنې د کابل مجلې ، زیري جريدې ، او ژوندون مجلې له لارې زموږ په واک کې راکړې . برسیره پردې استاد روهي په پښتومعاصره کره کتنه کې د (انتقادي مرکې) له بنسټوالو څخه هم دی . دغه ژانر دخپل ماهیت له مخې دادبي پدیدو دماهیت دپیژندلو په برخه کې یو اغیزناک ژانردی چې یو شمیر بیلگي یې په بیلابیلو وختو کې د زیري جريدې له لارې خپرې شوې دي ، ددې لپاره چې د استاد روهي پرانتقادي مقالو برسیره مو دهغه دغه جالب ژانر هم لوستی وي یوه بیلگی یې له زیري جريدې څخه دلته له گرانو لوستونکو سره شریکوو .

» زرگ : خو ورځې مخکې مې استاذ په لاره کې ولید ، ما ورته وویل : استاذ ، زه چې ستا خوندورې علمي مقالې لولم نو دلیکوالۍ شوق را سره پیداشي ، کله کله خپل سر په سوک وهم چې شپه ورځ مطالعه کوم خو یوه مقاله هم نه شم لیکلي ، تا سو لطفاً مشوره راکړئ چې خپله لومړۍ مقاله دڅه شي په باره کې ولیکم. استاد بې اختیاره له خندا شین شو او یوه شیبه وروسته یې په مټې خواړۍ خپله خندا کنترول کړه . دټوکې په لهجه یې وویل : داستا خبره دي ته پاتې کیږي چې ووايي ډیروږی یم خو لطفاً مشوره راکړئ چې څه شی خورم ؟

زه نه پوهیږم چې تاته کومه غذا خوند درکوي ، اوکه په دې پوهیږم نو بیا له جیبه نه یم خبر ، که رښتیا

(۱) سرمحقق روهي ، (دبنگو بوتني داستان ته یوه کتنه) ژوندون ۱۳۶۲ کال (۵-۶) گڼه

(۹۲) مخ

در ته ووايم داستاد په ټوکه کې مې صميميت او زړه سوي ونه ليد لو چپ پاتې شوم او څو دقيقې وروسته مې په مخه ښه ورته وويل :

سنگ : کله چې د ليکوالۍ خبره رامنځ ته شي ، نوماته د (جارج برناردشاو) ټوکه راياده شي، وايي چې يو

يومبتدي ليکوال خپله مقاله (برناردشاو) ته وښوده ، برنارد شاو دمقالې له لوستلو وروسته ليکوال ته مشوره ورکړه ، چې دغه مقاله دې له ځان سره وساته او هغه وخت يې خپره کړه چې دليکوال په توگه پيژندل شوی بې اوښه شهرت دې پيدا کړی وي.

زرک : زه هم له همدې سببه هڅه کوم چې لومړۍ مقاله مې ډيره ښه وي ، يوځلې چې شهرت پيدا کړم بيا نو د ورځپاڼو او مجلو چلونکي مضمون ته نه گوري بلکې ليکونکي ته گوري . ارزان او مبتذل موضوعات خوډيرزيات دي او هغه دچا خبره (په موضوعاتو يې پتي کرلي دينه !) ځينې ليکوال چې فقط دحق الزحمې دپاره ليکنې کوي په ډيرو عامو او ساده موضوعگانو باندې ليکنې لري اود څيرنې نوم هم ورباندې ږدي ، لکه پسرلی ، دشاعرانو په نظر کې ، توره او ميرانه په پښتو ادب کې ، ادبيات دټولنې په خدمت کې ، دښځې مقام ، دمور مقام ، دعلم اهميت ، ښه کوئ بدمه کوئ ، اوداسې نور «

(۱)

استاد چې کوم څه دخپلو انتقادي افکارو په ترڅ کې وړاندې کوي ، هغه د ليکوال او ايجادگر دقريحې هڅونه ده چې هغې ته په ځانگړې علمي اومنطقي درک سره وده ورکوي اوتگلوری يې ورته ټاکي ، روڼۍ ته هرچا درناوي کاوه ، ځکه چې هغه په خپل ادبي اوځاني ژوند کې دچا خبره بالفعل اوبالقوه يو ښونکي و، هغه خپل قلم دادبي جهاد لپاره و کاراوه او غه ټکی ده هم عملاً په پښتو ژبه اوادب کې له پامه ونه يوست لکه چې بلنسکي گوگول ته په خپل يوه ليک کې ليکي وه :

« ... زموږ لپاره دشاعر، اديب ، او ليکوال نوم دهرجنرال اومنصبدار دالقابو او درشيوڼه لوړدی . همدا دليل دی چې که شاعراو اديب د زيات لوړ هنری استعداد خاوند هم وي ، ولی لږ مترقي وي ، ټولنه هغه ته احترام کوي اودشهرت خاوند کيږي ،اما که شاعر، اديب او ليکوال د دربار، حکومت او کليسا ستاينې پيل کړي ، نو گټلی شهرت ډير زر له لاسه ورکوي ، دمثال په توگه ډيره ښه نمونه پوشکين کيدای شي . » (۲)

او استاد روحي ديوه رښتيني اديب اوکره کتونکي ټولې علمي ځانگړنې درلودې ، دده زياتره ليکنې په (ادبي څيړنې) نومې کتاب کې راغلي دي ، په دغه ترڅ کې دده يوه ليکنه چې « په ادبی کره کتنه کې دولې ؟ څومره او څنگه » پوښتنو ته ځوابونه دي په ځانگړې توگه د يادونې وړ ده .

په افغانستان کې دکره کتنې په برخه کې د نوميالی ليکوال ابراهيم عطايی ليکنې هم د يادونې وړ دي ، عطايی صاحب ، دليک او ليکوالی له مخې زما په نظر په تاريخ ليکونکو کې راځي ، ادبی او انتقادي ليکنې يې ددغه مسلک په انډول په دويمه برخه کې دي ، خوداچې يو شمير ليکنې يې په دغه دوره کې له موږ سره شته ، همداده چې دهغو له مخې دی له موږ سره دبحث دموضوع په توگه د يادونې وړ دی . لکه ما يادونه وکړه ، دی يو ښه فولکوريسټ او دټولنيزو ليکنو په برخه کې هم لوی لاس لري ، همداده چې زموږ لپاره دده هراړخيز والی دا اجازه نه راکوي چې ده ته بايد يوه څانگه ، يو تگلوری او پورشته په گوته کړو ، ده هم له پورتنیو ليکوالو سره په يوه وخت کې پريوشمير پښتو ايجادياتو باندې ليکنې کړي چې دهغو له مخې موږ دی دکره کتنې په معاصر بهير کې را داخلوو ، ده برسیره پردې چې پښتو ادبی آثاری نقد کړي ، پريوشمير باندنیو آثارو يې هم نقدونه اوانتقادي کتنې کړي دي چې په دغه برخه کې يې دا لاندې کره کتنې په ځانگړې توگه د يادونې وړ دي لکه : دامانت پرناول کره کتنه ، دمامونی پرناول کره کتنه او دامانت له ناول سره

دهغه مقایسه ، دتربور پردرامه کره کتنه ،رحمان کورونه ، د ارهټ منگوټی چورلي ... اوداسې نور ، په همدې توگه عطایی صاحب پریو شمیر باندنیو داستانونو هم کره کتنې کړې دي. چي جنگ او سوله ، د رابنسن کروز ادبي داستان او نور په دغه ډله کې راځي . تر کومه ځایه چې ماته ښکاره شوه پر خارجي ناولونو باندې کره کتنه یې یوازې دیوې معرفي په کچه کولای شي لوستونکي ته معلومات ورکړي.د رابنسن کروزو د ناول په معرفي کې دغه ټکی موږ ته څرگندېږي ، دلیکنې پیل یې یوه مقایسوي

(۱) زیری (اوونیزه) (۳۲-۳۳) گڼه . ۱۳۶۴ کال (۱) مخ

(۲) بلنسکي ، گوگول ته لیک ، دنورزي ژباړه ، ژوندون . ۱۳۶۳ کال ، (۵-۶) گڼه (۴۹) مخ .

څېړنه ده ، چي له سرلیک سره خپل ارتباط په کمزوري توگه ساتي ، کیدای شي په دغه اړه دا خبره وکړو داچي لیکوال له خارجي ژبو او په تیره بیا د ناول له اصلي ژبې څخه لرې و ، ځکه نو نه دی توانیدلی هغه څه چې موږ له خپل یوه لوی لیکوال څخه تمه درلوده ، زموږ په واک کې راکړي. په هرډول دعطایی صاحب کره کتنې دخپل اهمیت لرونکې دي دی دخپلې دغې کره کتنې په پیل کې لیکي : « له دغسې داستانونو څخه یوهم د اوولسمې پیړۍ دمعروف انگلیسي لیکوال دانیل دفو رابنسن کروزو دی چې نړیوال شهرت لري اودټولنپوهنې ډیرو څېړنکو ددغه داستان په هنداره کې دانسان دټولنیز تکامل مضمون څېړلی دی، او داهغه لومړنی اثر دی چې مضمون یې دلرغوني یونان دمعروف داستان (اودیسی) سره مقایسه کیږي . رابنسن کروزو د اودیسی د داستان قهرمان اودیسیوس په شان یو بیړیوان دی چې په سمندر کې یې بیړۍ په ختونوزي اودی ټاپو ته ځي ... » او دلیکنې په پای کې بیا لیکي : « دا داستان دنړۍ په ډیرو ژبو ژباړل شوی دی ، اود ادبیاتو څېړونکو

ويلي دی چې د حکایتي فورم ادبیاتو په چوکاټ کې دا داستان یو مکمل ناول دی . داپه دي مانا چې په هغه کې عیني واقعیتونه د ذهني جریاناتو تابع شوي نه دي اود تاریخ دقانونمندی د اصولو په مراعات ماجراوې په کې ځای شوې دي. « (۱)

کله چې د ددغو آثارو په اړه دعطایي صاحب لیکنې لولو، هغه موږ ته یوه انتباه داسې راکوي چې داډول آثار دنړیوالو شهکارونه په لړ کې راځي ، همداده چې په ډیرو وختو کې لویدیز کره کتونکي هم په دي نه دی توانیدلی چې دهغو جزیات باید دخپلو لوستونکو په واک کې ورکړي ، له بله پلوه یوه بله داهم ده چې ژوند روان دی ، دا آثار د هرې ورځې په تیریدو سره په نوي پوهه او نوې لید سره لوستل کیږي، شل کیږي او هغه رازونه چي په کي دي ورو ورو را سپړل کیږي ، دلویدیز زیاتره داستانونه د داستان لیکنې په لوړو مهارتونو او هنري نوښتونوسره لیکل شوي او داوډون ډول یې هم کله کله خپله پیچلتیا لري ، له بلې خوا دا خبره هم ده چې ژور انعکاسات په کې شوي چې ژورې او دوامدارې کره کتنې ته اړتیا لري خو په دغه اړه خپل کشف دمنطق او استدلال او عینیت پراساس برابر کړای شي.

له دی ټولو سره سره با یدووايو چې عطایي صاحب دپښتو کره کتنې په ترڅ کې دپاملرنې وړ کار کړي او لیکنې یې په دغه برخه کې دځانگړې یادونې وړ دي. د (ارهټ منگوټی چورلي) پر داستان یې کره کتنه خپل جالبیت لري ، لکه چې لیکي : « دپېښور د داستان لیکونکو په آثارو کې ددغو مناظرو انځورونه ډیر جالب دی ، خود کمبود برخه یې داده چې په داستان کې دپېښو علتونه چي ټول دعینی قانونمندی په چوکاټ کې تحلیل کیدی شي ، کله کله په بې پروا دتخیلاتو تابع کیږي، اوډیرې ورکې لارې په مخ اخیستل کیږي . دعایشه ملک داستانونه هم ددغو ښکلاوو او کمبودو نو څخه بې برخې نه دي ، ددغې مجموعي په داستانونو کې د (ارهټ منگوټي چورلي) داستان یوه

ډیره عمده او مهمه موضوع احتوا کوي، په دغه کوچني داستان کې ددې واقعیت ډیره ماهرانه عکاسي شوې چې څرنگه د تاریخ دوه غټ پړاوونه يعني دکلي شپله فيودالی اود ښار محيله بورژوازي په ټکر کې راځي. د داستان لیکوالو یعنی عايشه ملک یوازې ما جرا بیانوني اودخپل بیان لپاره ښکلي ادبي او ژبني ترکیبونه - استعارات او تشبیهات راوړي. او هدف یې دادی چې ددې په اصطلاح دځوانانو پر حال د بدایانو عواطف را اوچت کړی، خو په آگاهانه توگه تردې کوچني هدف پورته دیوډیر لوی هدف لپاره کارکوي. لیکواله دطبقاتي تضاد او طبقاتي جنگ دمقولو له مفاهیمو څخه خبره نه ده اوپه رفورمستي طریقه دټولنیزو مسایلو دحل فکر کوي...» (۲)

په پای کې باید ووايو چې د عطایي صاحب کره کتنې زموږ ډکړه کتنې په بهیر کې په تیره بیا هغه چې د

- (۱) ابراهیم عطایي، (د رابنسن کرو زوادي داستانونه ...) زیری، ۱۳۶۳ کال (۳۴-۴۴) گڼه.
 (۲) عطایي (دارهټ منگوتې چورلي پر داستان کره کتنه) کابل مجله، ۱۳۶۳ کال (۱۱-
 ۱۲) گڼه (۵۶) مخ

باندنیو داستانونو دپیژندنې په برخه کې یې ترسره کړي ستراهمیت لري. دعطایي صاحب لیکنې لکه د روحي صاحب دهغو په شان ډیرې مسلکي نه دي، ځکه نو دی هم موږ په هغو لیکوالو کې شمیرو چې دڅیړنې ساحه یې علوم ادبیه کیدای شي ځکه چې دی هم لکه زموږ لومړني لیکوال پر ادبي بوختیاوې. برسیره نورې هغه هم لري ځکه دی هم په بیلابیلو برخو کې لیکنې کوي. له عطایي صاحبه چې راتیر شو، زموږ ددغه عصر ډکړه کتنې په دغه تاوده بهیر کې زموږ ددغه عصر د ځوان لیکوال لطیف بهاند لیکنې راځي چې دلته یو ه لنډه کتنه ورته کوو. لطیف بهاند په ځوانو لیکوالو کې یوازنی لیکوال دی

چې له کره کتنې سره سرکار لري او په دغه برخه کې په عملي توګه دیوه ژوندي او هڅاند لیکوال په توګه دپاملرنې وړدی ، داسې ښکاري چې دی هم هڅه کوي په دغه برخه کې دیوه مسلکي لیکوال په توګه ځان را وڅرګوي ، یو شمیر لیکنې یې تراوسه دهیواد په مطبوعاتو کې زما پورتنی ادعا ته یو لامل کیدای شي . جالبه خو داده چې دم ګړۍ په یو شمیر زړو پالو کنگل فکرو لیکوالو او شاعرانو باندې نه دي ښه لګیري او نه دده لیکنې ځکه چې دي په خپلو لیکنو کې د تقلید او پیښو پر ضد په بې صبرۍ سره انتقاد کوي او کله کله خو دشاعر او ایجاد ګر عیبونه په علني انتقادي محافلو کې ددوی پرمخ راباسي . دی په ادبي برخه کې د کمیتي ودې پلوی نه دی ، ځکه یې په زیاترو لیکنو کې ټینګار پر کیفیت باندې دی . دی کله کله ځینې جالبې خبرې کوي دبیلګې په توګه یوه یې داده چې : « موږ ته دوه ، دری سوه تش په نامه شاعران په کارنه دي ، موږ یوازې دری او څلور (شاعرانو) ته اړتیا لرو » ددی مانا بیا دکیفیت وده او بسیاتوب دی . دبهاند زیاتره کتنې له اوښتیایي (انقلابی) بهیره را په دیخوا دهیواد په مجلو او نورو خپرونو کې خپرې شوې دي ، دده ادبي او انتقادی مقالې هم زیاتره د رادیو افغانستان له ادبي پرګرامو ، دکابل پوهنتون د خپرونې (اجتماعی علوم) (کابل مجلې) (زیرې) جريدې له لارې خپرې او چاپ شوې دي . دده په لیکنو کې دده یوشمیر ژباړې چې زیاتره یې له فارسي ژبې څخه شوې هم دیادونې وړ دي . دده په لیکنو کې دغه لاندې لیکنې یادونې وړ دي لکه : د سلیمان لایق پر کیږدی کره کتنه ، (دمارخي ناول) سریزه ، قتیل پر (انقلابی نغمې) نومي اثر باندې کره کتنه ، دامین افغانپور پر (بنگلو بتي) لنډې کیسې ته یوه کتنه او نورې په ځانګړې توګه دیادونې وړ دي . دلطف بهاند یوه انتقادي مقاله چې زما پاملرنه یې وراړولې هغه (پښتو معاصرو ادبیاتو ته کتنه) ده ، له دغې مقالې څخه موږ ترهرڅه دمخه په افغانستان د کره کتنې برخه را اخلولکه چې دی لیکي چې

په پښتو معاصر ادبي بهیر کې کره کونه له څلویښتمو او پنځوسمو کالونو راپیل کيږي، او خپل استناد یې هم د استاد حبیبی پر هغو لیکنو کړي، هغه چې په طلوع افغان اونورو خپرونو کې خپرې شوې دي. دده داخبره که څه هم د بل پرحواله کړې، خو زما لپاره یوڅه دتامل وړده، ځکه چې پښتو کره کتنه د یوه پراخ بهیر په توګه خپل برخلیک له پښتو ادب سره یوځای پیل کوي، داهم داسې یو علم دي چې د نورو علومو لکه فزیک، تاریخ، ریاضي غوندي د پرمختګ بهیروي، په دغه اړه هم موږ باید په دې باور ولرو چې کره کتنه یوازې د معاصریت زیږنده نه ده، بلکه په معاصریت کې خپله بڼه لري. موږ دخوشال انتقادي نظریات اویاد هغه عملي کره کتنه له اوسني معاصرې کتنې سره په توپیر کې نه وینو، موږ چې کله په پښتو کره کتنه او دهغې په بیلابیلو پیرونو باندې خبرې کوو، هغه پرته دخوشال له نظریاتو داسې نیمګړې ده لکه چې یو څوک د نړیوالې کره کتنې مطالعه او تشریح د ارسطو له (پویتیګ) څخه پرته وکړي.

دبېهاند دغه مقاله جالبه ده، په معاصرو انتقادي مقالو کې په ځانګړو مقالو کې راځي، زه یې یوازې دلته د وروستي برخه، هغه چې لیکوالو اوشاعرانو ته یو لږوړاندیزونه له ځان سره لري رااخلم:

«خو دکره کتنې دکار دښه دوام لپاره څوسپارښتنې ضروري دي:

۱- په نقد کې باید د تقریظونو او تشو اندیوالیزو ستاینو کدې ور بارشي.

۲- دداسې خبرو لمنه دې ورتوله شي چې مثلاً: دا شاعر ځوان دی، دی ته څه مه وایئ، دابل سپین ږیری دی، دابل دلسو نسخو درلودنکی دی، دابل غیرمتعهد دی څه مه ورته وایئ چې زه کې یې څه ونه ګرځي، دابل متعهد دی خوابدی او په قهرنه شي.

۳- دنقد باید دیوه ادبي جریان یا یوه ادبي ښوونځي په رڼا کې نه وي، ځکه زموږ ادبیات لاتراوسه دې پړاو ته نه دی رسیدلي.

۵- نقد باید له مسابقو اوجایزو څخه لکه هغه شیان چې اتحادیه یې هم کړي ونه ژغورل شي ، دشعرمسابقي شته ، داستاښته ، دماشوم دادبیاتو شته ، خو نقد هیرشوی دی .

۶- گران ناقدان دې داشخاصو په خپگان پسې نه گرځي بلکي زیار دې وباسې چې دا ولس د عمومي فرهنگ دخپگان سبب نه شي . « (۱)

په پورتنيو پيشنهادونو کې دلومړي هغه په اړه داخبره د یادول وړ ده چې د (تقریظونو) کېدې باید بارنه شي ، بلکې دهغو لیکنو کېدې باید بار شي چې د کره کتنې په نامه وي ، خوتقریظ نه وي. موږ دتقریظ پراړتیا او داچې دکره کتنې یو مهم ژانردی هم باید پوه شو ، تقریظ د یوه اثر ډیره مهمه او اړینه برخه په لنډو زموږ په واک کې راکوي ، تقریظ باید وي خوله انتقادي اړخه باید کمزوری اوستاینلیک نه وي اونه باید له موضوع دباندې مسایلو ته وقف شي .همداسې دخلورم وړاندیز په اړه هم خبره یو څه ګونګه ده ، زما په فکر داخبره هم علمي نه ده چې آثار باید دیوه ټاکلي ادبی جریان پراساس کره نه کړو، ځکه هرادبي اثر په یوه جریان پورې که څه هلته کوم ادبی مکتب مطرح وي یا نه اړه لري ، کله چې یو اثر کره کیږي ، باید دیوې میتودلوژۍ پراساس خو کره کړ شي ، چې کره کتنه پرخپله دا کار ترسره کوي ، که له جریان څخه دبهند صاحب مطلب دغربي مکتبونو په پام کې نیول وي ، هلته خبره بیا په ادبی تیوري باندې راڅرخي . پایله داچې هرادبي اثر له یوه ادبی تمایل او جریان سره په تړاو کې رامنځ ته کیږي ، معرفي کیږي او کره کیږي .

په هرډول بهاند زموږ داوسني کره کتنې په برخه کې یو روښانه لیکوال دی ، چې که همدغه تگلوري په خپل څیړنو کې په پام کې ونیسي ، دده هڅې به نورې هم دپاملرنې وړ شي ، بهاند تراوسه دکره کتنې پرلاره په مسلکي توګه روان ښکاري ، خو زه دده په اړه په دی اندیم چې لاهم په علمی لحاظ دیرواښتن ورته پاتې دی چې باید هغه لاهم طی کړي ، باید لاهم پوخ شي او

ددغه علم اصول بايد په دقيقه توگه هضم کړي . کره کتنې ته دعلومو په ډله کې يو ممتاز علم ويل کيږي ، هغوی چې په دغه برخه کې کار کوي بايد ددغه علم پردغه مهم امتياز او دهغه په مانا پوه شي . بهاند همدغه راز او همدغه رمز ته ملا تړلې ده .

دلته دبېاند د انتقادي ژباړې يوه برخه چې دکره کتنې په اړه يې کړې ده را اخلو : « ... د شعر دکره کتنې بنسټ د ښه شعر په غوره کولو اودبدشعر په نه منلو ولاړ دی او دکره کتنې خورا گران ډول د (نوي) ښه شعر ټاکنې قدرت او د نوي وضعې په وړاندې د لوستونکي عکس العمل دی ، په ځوان او هوښيار وگړي کې (شعري تجربه) دښو اشعارود اغيزومجموعه نه ده ، بلکې «شعري روزنه» ده چې ددغو اغيزو منظم کولو ته اړتيا لري ، له موږ هيڅ يو له ذوقه ، او دتميز له نه تيروونکي قوت سره نه دی زېږولی ، اوهم ناڅاپه داځانگړتياوې دځوانۍ په دوران کې يا له هغه وروسته په لاس نه راوړو . هغه وگړي چي تجربه يې لږه ده ، تل دتصنعي او تقلبي مطلب دوکه خوري ، او دوکه کيږي ، اوکولای شو ووايو چې دهرنسل نازمو بل شوی ، لوستونکي د تصنعي اوتقلبي مطلب دوکه خوړلي ده . په حقيقت کې ډيرکسان ددغه راز څيزونو غوښتونکي دي ، ځکه په هغو کې ددغه راز مطالبو دمنلو مننه ډيره زياته نه ده ، سره له دې چې زما په عقیده ډيروگړي ذاتاً له ځينو اشعارو څخه خوند اخلي ، په دې حال کې مې مقصد له شعر نه خوند اخستلو دکميت په باره کې څيړنه نه ده . په ډيرکړاو سره به وکولای شو داسې لوستونکي پيدا کړو چې هغه اغيزې سره درجه بندي کړي ، ويي سنجوي چې دهغو دلوستلونه به شوې وي ، په دې توگه په هره اندازه چې دهغوی شعري پوهه زياتيږي ، کولای شي په شعرونو لابنه پوه شي ، انسان لومړی له شعر نه خوند اخلي او بيا دهغه دارزښت په ټاکنه پيل کوي اوعقل داحساس ملگرتيا ته راغواړي ، دشعريه درک کولو کې دويمه مرحله شته په هغې کې اشعار نه غوره کيږي اونه يې له

منلو ډډه کيږي، بلکي هغه درجه بندي کوو په دې مرحله کې هغه وگړي چې پخوانه يې له شعر سره آشنایي درلوده، له هغه شعر نه چې په ادبياتو کې دځان لپاره ځاي پيدا کوي خبر یو...» (۲)

(۱) لطيف بهاند، په پښتو معاصرو ادبياتو کې کره کتنه، ژوندون. ۱۳۶۳ کال، (۶) گڼه (۴۱) مخ.

(۲) لطيف بهاند، دشعر کره کتنه، زیری. ۱۳۶۵ کال (۱-۲) گڼه.

زموږ د بحث له موضوع سره پراړيکه، په دغه برخه کې بل څیره چې په دې وروستیو کې یې یو لړ کره کتنې ترسترگو شوې، هغه ځوان لیکوال زرین انځور دی، دده یوشمیر لیکنې زموږ د روانې کره کتنې په بهیر کې چې زموږ د هیواد په یوشمیر خپرونو کې را څرگندې شوې ترسترگو کيږي. دده د لیکنو لپاره زموږ په ځوان کول کې یوه خوشبیني ترسترگو کيږي، خو اوس یې لاس کره کتنې ته هم وراچولي، خو زه دی تر ټولو دمخه دیوه ځیرک لیکوال په توګه پیژنم، کره کتنه دده د لیکنو په څنګ کې یوه څنګځنې برخه ده، ځکه چې دی په عین وخت کې د مسلک په لحاظ یو ژورنالیست دی، نه یو دادبیانو شاګرد لکه زموږ پورتنی یاد شوي کره کتونکي. زما لپاره دده د نقد ساحه هم هغه ساحه ده لکه چې یو ژورنالیست یې باید د کره کتنې او دهغې د میتود لوژی په برخه کې ولري. نن سبا کره کتنه او ژورنالیزم هم په هغو علومو کې راځي چې اغیزه یې یو پر بل باندې دوه اړخیزه ده. ده د کره کتنې په برخه څه کارونه کړي، څه انتقادي مقالې یې لیکلي چې هغه یې بیا د (شعرونه او نقدونه) په مجموعه کې چاپ شوي هم دي، تر ټولو لوی جالبیت یې داهم دی چې دم گړۍ دده همدغه مقالې څوڅو وارې په بیلابیلو خپرونو کې هم چاپ شوي دي. خو اوس دادی کتابي چاپی بڼه هم له ځان سره لرو. دا تر لکه چې ومو ویل د زرین دیو شمیر انتقادي مقالو جونګ دی، استاد روهي ددغه اثر اود انځور د کره کتنې په اړه لیکي:

« ... ددعه کره کتونکي کار دکمیت او کیفیت په لحاظ په خپله ساحه کې دپښتو له نورو ادبي څیړونکو څخه زیات دی، دده دکار ستراهمیت دادی چې هغه په عمومي توګه دپښتو ادب په بڼه کې مړاوي بوټي او هرزه واښه نه پرېږدي. دباغ د سمسوریتا او تازه ګۍ دپاره دیوه خواریکښ ښه مالیار دنده اومسؤولیت پرغاړه لري، انځور له ابتدال سره مبارزه کوي، دیکنواخته کلیشه یي او تکراري خبرو پر ضد مبارزه کوي، دشعراو داستان له پرستیزه څخه دفاع کوي، ادبي نوښتګرو ته بلنه ورکوي چې دابتکار مشال په لاس کې واخلي ... » (۱)

پښتو ادب، هغه هم په افغانستان کې دنړۍ د نویو پرمختګو له کاروان څخه دیروروسته پاتې دي، استاد روحي هم په دغه برخه کې بله چاره نه ده لیدلې نو ځکه له هغو جملو څخه کار اخیستی چې زیاتې هنري اړخ لری، که نه داشونې وه چې دغه مطلب یې په یوڅو علمي او کانکرېتي جملو کې هم اداکړي وای. لکه چې هغه دانځور په اړه ویلي چې دی له ابتکاره کاراخلي، مانا یې هم داده چې دی خپل مخاطب ته یو څو نوي خبرې کوي، داچې څومره نوې دي او یا داچې دلوستونکي په نا خبرتیا به دلالت کوي، موږ باید د مسلې دا دواړه بعده له پامه ونه غورځوو. خو زه بیا هم خپله خبره تکراروم چې دی یو ادیب او هنرمند کره کتونکي دی، کره کتنه یې ترډیرې کچې دعلمي اړخ په تناسب زیاته هنري ده، خو لیکنې یې اغیزناکې اوتریوه حده پروړتیا برابرې دي چې بې زړه سویه خپل روزونکی تګلوري وهي. په یاد شوي اثر کې یې دا لاندې سرلیکونه راغلي: «سریزه، زما داکره کتنې، دمعاصر پښتو شعر یولنډه مطالعه، معاصر پښتو شعر ته دکره کتنې ضرورت، معاصر پښتو شعر کې د هنري نوښت مساله، دمعاصر پښتو شعر څونوږي نیمګړتیاوې، معاصر پښتو غزل ته یوانتقادی نظر، شعرکه ادبي ټوټې، دمعاصر پښتو روان شعر ته څو پیشنهادونه، څو وروستي ټکي، ماخذ»

ددې لپاره چې دانځور ددغه کتاب په محتوا یاتو باندې پوه شو ، کیدای شي په دغه برخه کې یوه لنډه کتنه وکړو په لاندې ډول : دانځور په (دمعاصر پښتو غزل ته یوانتقادی نظر) کې پر غزل ، دهغه په وده ، په لره او بره پښتونخوا پر غزلبولو څیرو باندې رڼا اچول شوې ده ، ښکلې او نا ښکلې غزلیزي شعري بیلگې را اخیستی دي. چې داموضوعات واقعاً دمعاصر غزل (هغه چې واقعاً ښه شعروي) دپیژندگلوی او ودې

(۱) زرین انځور ، شعرونه او نقدونه ، کابل ۱۳۶۶ سریزه .

په برخه کې په رښتیني توگه دپاملرنې اویادونې وړ دي. خو دلیکنې په پای کې موږ له یوې داسې خوشبینۍ سره مخامخ کیږو چې هلته لوستونکی وار د واره یو اړخیز قضاوت ته متوجه کیږي چې : دغزل په ښه والي ، باندې هم په لره اوهم په بره خوا کې تبصره کوي ، دغزل مطالعه هلته او دلته کیږي ، له دواړو خواوو څخه ټاکل شوې بیلگې را اخستل شوی خو کله چې دتبصرو خبره رامنځ ته کیږي ، لیکوال بیا خپلو تبصرو ته یوازې دبر غزل په باره کې زور ورکړی دی او په پښتونخوا کې په هسې تش په نامه غزلو ته یا داچې لاس رسی نه و او یا داچې په لوی لاس یې غوښتي چې له هغو څخه باید یوازې ښې بیلگې را واخلي اوبس . په داسې حال کې چې په افغانستان کې یې له دواړو ډلو څخه شعرونه او غزلونه را ټاکلي دي. دغه ټکی دا ښکاروی چې پرلیکوال باندې خوشبینۍ غلبه کړې او دکره کتنې اصلي موخې ته یې ورشا کړې ده. باید له دواړو غزلیزو بهیرونو څخه دواړې ډوله بیلگې را ټاکلې وای .

د (شعرکه ادبي ټوټې) کره کتنې کې یې له ماسره دا پوښتنه رامنځ ته کړې چې که په دغه لیکنه کې یې ادبي ټوټه ستایل شوې ، په عین حال کې ادبي ټوټه غندلې هم ده . دبیلگې په توگه کله چې د پښتومعاصر ادبي بهیر

داستادانو پرادبي ټوټو باندې خبره راځي ، نو هلته دا وايي چې « هغو په پيل کې غوښتل چې دشعري غنا په څنگ کې پښتو معاصرو ادبياتو ته نشري غنا هم ور په برخه کړي ، داځکه چې تر هغه وخته لا دنثر په برخه کې زيات کار نه و شوی ، خواوس په نثر کې نوې څانگې اونوي ډولونه زموږ ليکوالو ته سترگې په لاره دي. همدارنگه خينو دغو ليکوالو ادبي نثر دشعرترحده رسولی او ښکلي کړی دی. او حتی الفت ، غونډې پياوړو شاعرانو له شعرونو څخه په خپل وخت کې دهغه ادبي نثرونه له هنري پلوه نقادانو لوړ گڼلي دي » (۱)

په همدغه لړ کې بل ځای ليکي : « موږ يوځل بيا ټينگار کوو چې : په ځانگړي ډول په معاصرو پښتو ادبياتو کې ادبي ټوټې دمعاصرو ادبياتو ډيپل په لومړنيو آثارو کې اود استادانو او مخکښانو په آثارو کې تر ډيره ځايه په زړه پورې ښه لري ، څرنگه چې هلته د ادبي ټوټو په برخه کې ځينې نور مسایل په نظر کې ساتل په کار دي نو ځکه خو په هغو برخو کې دلومړنيو نمونو په عنوان هغو آثارو ته پاملرنه په کار ده ... » (۲)

اوپه همدې توگه دخپل دغه اثر په ترڅ کې ځوانو شاعرانو(*) ته بيا ليکي : « اوس د ادبي ټوټو وخت تير دی ، اوس ادبي ټوټې ډير زوړ چوکاټ گڼلی شو ، اوس د ادبي ټوټو پر ځای ډيرې نوې ادبي ټوټې او داستاني څانگې موږ ته لگيا دي اشارې کوی ... » (۳)

په دغه برخه کې بايد دا يوه خبره له ياده ونه باسو او هغه دا چې موږ نه شو کولای يو پر يو ليکوال ته داقوماندنه ورکړو چې ادبي ټوټه ليکل بايد بند کړي ، برعکس بايد ووايو چې ادبي ټوټه يا منشور شعر (زه ډير توپير دلته نه شم قايليدای) نن په زيا ترو ادبياتو کې ديوه مسلط ژانر په توگه خپل ادبي اوهنري ځای اومقام لري ، بايد دغه ژانر دضد ونقيض نظرياتو گرداب ته ور ونه لويږي ، ليکوال هم ددغه ژانر په وړاندې همدا ډول چلن کړي ، هغه هم په تقليدي توگه ، زه پر دې نظريم چې داډول حکمونه خوله يوې خوا تراوسه

دمنلو وړ نه دي او له بلې خوا دا خبره تراوسه هم د ذهنيټ دروازه ډېوې دا چې په عيټ به بدلېږي او که نه ، هغه ته به لاسترگې په لاره شوځکه چې هغه بياهم يوې زياتې مودې ته اړتيا لري. بله دا چې دا خبره هم په دغه برخه کې شته چې په داسې ادبياتو لکه زموږ هغه ، اوس وار دواړه د داسې خبره اړتيا څه ده ؟ څه فرق کوي که زموږ يوشمير شاعران د خپلو پخوانيو دغه لاره تعقيب کړي ، څه خبره ده

(۱) زرین انځور ، ياد شوی اثر (۱۰۵)

(۲) انځور ، ياد شوی (۱۱۵) مخ .

(*) په علمي لحاظ داسې پوله ټاکل روا کارنه دی ، دلته پوښتنه دېوې په باره کې اړينه ده ، نه د ځوان او زاړه په باره کې ، بايد خبره دشاعر او هنرمند په وړاندې هغه چې اثر يې ايجاد کړی او يا يې ايجادوي مطرح وي . ځکه نقاد چې نقد کوي ، هغه په هنراو هنري پديده باندې کوي. بايد هغه تشرېح او توضيح کړي اوبس .

(۳) يادشوی اثر (۱۱۵) مخ .

چې که موږ وکولای شو چې دغه ژانر ته په سالمه توگه وده ورکړو ؟ که شاعر ، شاعروي او دشعر په رنگينو کې خپله لاره ايستلای شي ، زه باور لرم چې ادبي ټوټه ليکل به دهغه دشعر اهميت کله هم راتپټ نه شي کړای ، برعکس زه باور لرم چې که ښه شاعر ، ادبي ټوټه وليکي ، دابه زموږ دمعاصر ادبي بهير له لويو اومهمو برياوو څخه يوه وي . موږ تکل ليکو، او لږ لږ اوس دهغه په اړه معلومات هم لرو ، خو د دغو دواړه ترمنځ کوچني توپير دادی چې د تکل دليکني ډول تقريباً کيسه يې ډوله دی ، چې دهغه پر بنسټ لنډه کيسه وده وکړي ، همداسې که د ادبي ټوټې پراوړ و باندې د شعر د آسمان پر لور والوزو څه ستونزه به وي ؟

دهر ادبي ژانر په کارخانه هم ښکلی جوړېږي او هم بد رنگي دا چې زموږ خريدار ذهن ددغو متاعو لپاره څومره قيمت ټاکي ، دلته بيا دادبي اوايجادي

پدیدې دماهیت له مخې ددغه اوهغه ژانر دشتون او نه شتون پوښتنه نه شي رامنځ ته کیدای . بله داچې وایی ، ادبي ټوټه نه سپن شعر دی اونه هم آزاد ، په دغه ترڅ کې خو زموږ نظر لا درنښت پیدا کوي او گړدسره په ډاگه داخبره کولای شو چې شعر ، شعر دی او نثر نثر . که موږ ادبي ټوټه دنثر یو ډول وبولو او په رښتیا هم (لطیف ادب *) نومونه ورته وکاروو ، دهغه کمیت او کیفیت په کې په پام کې ونیول شي ، په هغې کې نوبت له یاده ونه باسو او د ژوند لطافت په کې منعکس شي ، نو بیا خو ږوند له خدایه څه غواړي دوه سترگې .

په عین حال کې زه دغه نظر چې دانځور په دغه اثر کې دتاکید پر لامل راوړل شوی دانتقاد وړبولم لکه چې دادبي ټوټې په اړه وایی : « زه له هغو ټولو کسانو څخه چې ادبي ټوټې صادروي کرکه لرم » څه باید ووايو چې دانظر په خپل وار یو ادبي نظردی ؟ زه خو پرې شکمن یم ، ستاسو یې زړه ، که سړی یوازې دومره ووايي چې ته (هغه څوک چې پورتنی خبره کوي) څه کاره یې چې د کرکې پر ډگر دریدلی یې ؟ له بله پلوه یو څوک غواړي ادبي ټوټه ولیکي هغه به ځانته دا صلاحیت ورکوي ، استعداد به یې لري ، خوموږ داحق نه لري چې پرچا دصادرونکي نوم (چې په ادبیاتو او ادبي مطالعاتو دود خبره نه ده) کیږدو ، ځکه موږ نه پوهیږو چې اوس دلته کرکه کونکي ډیرمقصر دی او که تش په نامه صادرونکي ؟

تراوسه چې هرچا او هرچیرې د ادبي ټوټې پرضد څه ویلی او لیکلي دي ، هغوی ټول پر یوه ټکي باندې ټوټه ږدي چې ګواکي ادبي ټوټه شعرته زیان رسوي ، د شعرارزښت راتیټوي ، دغه ټکی هم په دري او هم په پښتو روان بهیرکې روان دی ، په داسې حال کې چې دخپلې دغې ادعایپاره تردې دوو ټکو زیات نه څه وایی او نه یې لیکلي دي . زه فکرکوم چې دا یوه ذهني بهانه ده چې په علمي لحاظ سړی زیات اهمیت نه شي ورکولای ، ځکه تردغو لږکیو نظریاتو خوځلې زیات نظریات شته چې برعکس ددغې پدیدې ملاتړ کړي . په

پښتو معاصر ادب کې ددغه ژانر بنسټوال راحت زاخيلي يادېږي ، له هغه تر اوسه نژدې يوه پيړۍ په بشپړ ډول ده ادبي ټوټه هم د عمر په لحاظ اوس تر سلو کالو زيات عمر لري ، خو موږ نه پوهېږو چې څنگه دا بيا اوس يو زوړ چوکات شو ، زور والی خو خپل دلايل لري ، خو موږ نه پوهېږو چې د ادبي

* د پښتونخوا ادب پوهان تقريباتاً همدغه نومونه د ادبي ټوټې لپاره کاروي ، خو زه د يو وړاندیز په توگه وایم چې د لطيف ادب او ادبي ټوټې دواړې نومونې ددغه ارستیک ژانر له قدو قامت سره نه جوړېږي . ځکه چې د ادب مختاری په دغه برخه پراخه او عامه انطباق لري ، دابه هم دامانا ولري چې که موږ ووايو ادبي کيسه ، ادبی ناول اونور ، زه باور لرم چې په راتلونکو نژدې وختو کې زموږ نوي کولونه او نوی انکشافات زموږ دغو وړو وړو تيروتنو ته متوجه کېږي ، موږ په رښتيا هم اوس نه پوهېږو او يادا چې د پراهميت نه راته لري ، خو په دی بايد پوه شو چې ستونزه شته او له هغې بايد په دغه ترڅ کې سترگې پټې نه کړو ، که موږ ووايو (هنري ټوټه) بيا هم خبره ډيره پراخه ده ، خو که ووايو (نازکه ټوټه) ددې لپاره اوس دومره وخت لکه چې پر (ادبي ټوټه) تېر شوی دی په کار دی ، ځکه هره ادبي نومونه که څه هم قراردادي بڼه لري تر هغو چې په عينيت باندې د ذهني توگزارونه خوري . زما وړاندیز دادی چې دم گری (۱۳۷۰) موږ په ټول افغانستان کې دوه دری ښه شاعران لرو ، ادبي ټوټه خو يوې خواته پرېږده ، که موږ زيات ليکوال او شاعران ولرو او ددغې برخې له ودې سره ليواليا لري ، هغوی يې بايد وليکي او هغوی يې بايد پر نومونه باندې هم فکر وکړي .

ټوټې ما شومتوب او ځواني چيرې او څنگه تير شوي دي ؟
پر پورتنیو خبرو برسیره يو څه چې ددغې موضوع په اړه بايد له ياده ونه باسو ، هغه دادی چې انځور صاحب بايد دا خبره کړې وای چې دغه خبره او دغه نظريه چې د ادبي ټوټې په اړه ده وړاندې کړي له سره دده نه ده ، دا هغه طرحه ده چې د لومړي ځل لپاره پردې باندې شپون خپل زور وهلی و ، لکه چې په دغه کتاب او هم د (ژوند انځور) کتاب کې يادونه په مفصله توگه شوې خو په شعرونو او نقدونه کې دغې موضوع ته يوه ساده اشاره هم نه ده شوې .

بل سرلیک په دغه اثر کې « د پښتو معاصر شعر د روان بهیر لپاره څو پېشنهادونه » هغه جالبه کره کتنه ده چې که مې څوک په گناه ونه نه نيسي نو دابه ووايم چې دانځور په ټول اثر کې همدغه يوه ليکنه ده چې ټول اثريې دلوستلو کړې دي. د اوسني کره کتونکي دنده يوازې دانه ده چې يوازې ستونزې او نيمگړتياوې را وسپړي ، بلکې يو کره کتونکی تر هر څه دمخه داپازه هم لري چې بايد له ستونزو او نيمگړتياوو څخه د وتلو لارې په گوته کړي . په دغه ليکنه کې هم دغه تيوريکي اصل دا رسالت ترسره کړی چې ادبي بهيريې په رښتياهم دخپل معراج په لور لارښونه کړي دي . دبيلگې په توگه يې په (۶) وړاندیز کې دنوي شعر د رسالت په باب خپل وړاندیز داسې طرحه کړي دی : « ... له بده مرغه په پښتو معاصره او اوسني او ځوانه شاعرۍ کې (نوی شعر) ته په خپل اصلي مفهوم سره دومره زياته توجه نه ده شوي او شايد يو څو تنه نامتو معاصر شاعران ولرو چې په خپلو ښوولونو شعري آثارو يې (نوی شعر) رامنځ ته کړي او روزلی دی ، خونور مجموعي معاصر او اوسنی اوځوان شعري بهير دی اړخ ته بې توجه پاتې دی . او کله کله لا حتی (نوی شعر) او (آزاد شعر) چې مفاهيمو ته يې بايد غوروشي رټل شوی او توهين شوی هم دی او داځکه چې له دغو مفاهيمو سره د عصر دنويو شعري پديدو په عنوان آشنایي کمه وه او ياده ... له دغو خبرو څخه زموږ موخه داده چې نوی شعر ته په پښتو شاعرۍ کې دخپلو اصلي اساسي مفاهيمو پر بنياد پاملرنه وکړو. زموږ په ځوانه او اوسنۍ پښتو شاعرۍ کې که نوي شعر ته او ياد نو يوالي مسالې ته که په زړو قالبونو کې دقت کيږي نو داهم يوه خبره ، خو ددې په څنگ کې بايد نوی او آزاد شعر ته هم بې غوره نه شو. او بايد نوی او آزاد شعر له دې وروسته د عصر دولولو ډيره ښه هنري تصويرگري وکړي اوزموږ په اوسنې شاعرۍ کې نوی او آزاد شعرونه رامنځ ته شي ... » (۱)

دادول وړاندیز سره له دې چې وضاحتی منطق یې لږ کمزوری دی ، دځوانو لیکوالو او شاعرانو لپاره چې هغوی له شعرو شاعرۍ سره آشنا کوي اوداهغه جوړونکې چاره ده چې موږ یې دانځور په دغه لیکنه وینو.

په ټولیزه توګه ، انځور او دهغه داشان کره لارښوونې د پښتو معاصر ادبي بهیر په اوسني پړاو کې چې نور ډیر څه نه لرو دمعاصر شاعر په تګلاره کې روزونکي مثالونه دي ، انځور دي او انځورونې !

دانقلابی بهیر دکره کتنو په برخه کې یو شمیر نور لیکونکي هم د یادونې وړ دي ، هغوی چې په دغه پیر کې یې لیکنې کړې دي لکه زیار ، دوست شینواری ، نور محمد سهیم ، شاه محمود حصین او نور . د دوی یو شمیر جالبې او دپاملرنې وړ کره کتنې هم په کابل مجلې ، زیري ، ژوندون اونورو کې مطبوعاتو کې خپرې شوې دي. د دوست شینواري (دټکور شعر...) کره کتنه دده له مهموهغو څخه ده ، دوست شینواری یواکادمیک او مترفی پوه دی چې په کره کتنه کې یې داستدلال تګلوري منطقي ، عالمانه

(۱) زرین انځور یاد شوی اثر (۱۲۹) مخ .

اومنصفانه دی . ده په ځواني کې ډیره ښه غزلیزه شاعري کړې ده، یوه شعری مجموعه یې هم چاپ شوې ، خوله هغه وروسته په اکادمیکو څېړنو بوخت شواو شاعري یې څنگځني ذوق شو . همداده چې دی زموږ په اوسنیو هغو پوهانو کې راځي چې هم شعرویلای شي اوهم یې کره کولای شي لکه چې ما ددغه اثر په لومړیو کې دعالم او ادیب کره کتونکي په اړه خبرې کړې وې ، ځکه نو دوست صاحب زما دلست په ادیبوکره کره کتونکو کې راځي . دځوان شاعر افضل ټکور پر شعريې د کره کتنې یوه برخه دلته دده دکرهکتنې دبیلګې په توګه را اخلو لکه چې لیکي : «... دخیبر دادبي مکتب زیات عزلونه په داسې

لنډو بحرونو او ياتول او تال ويل شوي چې غالباً هره مصرع يې (يوولس) خپې اوڅه يې (دوولس) خپې لري ، دټکور له دغو غزلونو څخه څلور يې په (يوولس) خپيز دي ، يوازي پنځم مثال غزل يې (دولس) خپيزه دی ، دده زيات غزلونه چې مالوستي يوولس خپيز دي ، که په لنډ ډول ووايم تر کومه ځايه چې ما دټکور غزلونه لوستي اويا مې اوريدلي دي ، دهغو په رڼاکې ويلای شم چې دده په شاعرۍ باندې داستاد حمزه دادبي مکتب ستره اغيزه پرته ده اوهمدغې اغيزې دټکور شعر ته خوند ، نازکخيالي ، او رواني ، سلاست او رانښکون ور بښلي دي. » (۱)

دپوهاند زيار په کره کتنو کې (ځوان ژمن پښتوادب ته يوه کتنه) ددغه پير په انتقادي بهير کې دځوان کول دروزنې په ترڅ کې روزونکي انتقادي مقاله ده ، زيار هم لکه دوست شينواري په شان يوڅو بعدي ليکوال او پوهاند دی ، آره :ځانگه يې ژبپوهنه ده ، خو په ادب پوهنه او ايجادياتو کې يې ځای دويم دی ، دمعاصر انتقادی بهير په ترڅ کې دده نوم ديوه لارښود او استاد په توگه اوڅار دی ، دی په فکري لحاظ هم يو ژمن او پرمترقي اساساتو باندې باورمن ليکوال اوژبپوهاند دي ، دده په ياده شوې ليکنه کې هم موږ دده په اند او آيده باندې په ښه توگه پوهيدای شو دی ليکې چې : « په خواشينۍ سره بايدوويل شي چې نن سبا په پښتو کې شعري زيږونې په سمه او رښتينې مانا او مفهوم ډيرې لږې ليدل کيږي ، اوبښايي په ورځنيو سلو نظمونو کې مټې ديونيم (شعر) څرک ولگي چې هغه دي په رښتيا له تعريف سره سم په هنري او ښکلاييزه ادبياتو دټولنيزو واقعيتونودځلونې او انگازې په ښه يو ډول رښتنی انساني چار اوسي ... » (۲)

دعلومواکادمۍ دغږي او دکابل مجلې مدير نورمحمد سهيم هغه کره کتنې چې په زيرې اوونيزه اودده په ځانگړي اثر (په پښتو لنډو کيسو کې ريالستي افکار » کې راغلې دي ، دځوانو کره کتنونکو دآثارو په لړ کې دمرغلرو په

شمیردي ، دی شاعر نه دی ، خو ښه کیسه لیکونکې دی ، دیوه کیسه لیکونکې په توگه دده کره کتنه هم دلته زموږ دخیرنې په ترڅ کې ځانگړی ځای لري ، ده په دغه اثر کې دځوانو لیکوالو یوشمیر کیسې کره کړې دي ، د (اوبښکې او الماس) په نامه کیسې په اړه لیکي : « ... په همدې توگه د اوبښکې او الماس کیسه درواخلۍ ، او سره له دې چې دې کیسې دیوه فیشني ښاري ژوند ښه تابلو ایستلې اولوستونکي دداسې ژوند په ټولو کوايفو ښه پوهوي ، خو چې د لالا رمضان د ورپرې برخه په کې یوازې وهل او ټکول اودلالا رمضان په کې یوازې مړې اوبښکې تویول دي نودسلما یې پې څه ؟ ځکه سلما هماغه سلما ده اونه یوازې یې په ژوند کې بدلون نه راځي بلکې یوه زړه وړونکې نشه هم ور زیاتیري باید په یاد ولرو چې دغه کیسې چې یوازې خوالې او ناخوالې شمیري او یاپه هرڅه یوازې دانتقاد گوته ږدي ، هغه دگورکي خبره (زموږ لپاره یوازې په دې درد لگيري چې موږ په خپلو تیرو آثارو اوبقاوو باندې یوه شو ، او دهغو دنانډولویو له منځه وړلو په لاره کې په مبارزه لاس پورې کړو ، که نه نو دیوه ټولنیز شخصیت دښوونې او روزنې په درد نه خوري ځکه سره له دې چې په هرڅه دانتقاد گوته ږدي ، دکوم نوي شي بنسټ نه ږدي ، دغه راز کیسې له ژوند سره دخپلو کرکټرونو دپیوندولو او له طبیعي پیښو سره دهغو دآشتي کولو له لارې یوازې کولای شي چې ژوند ته ورڅیرمه شي خود ژوند دشرايطو په ښه کیدو کې کومه لاره نه شي ښودای ... » (۳)

(۱) دوست شینواري ، دټکور شعرزما په نظر ، ژوندون ، دریمه گڼه ، (۱۳۶۵) (۶۵) مخ .

(۲) پوهاند زیار ، « ځوان ژمن پښتوادب ته یوه کتنه » لکچرهای آموزشی ۱۳۶۲ کال (۲۰۱) مخ .

(۳) نورمحمد سهیم ، په پښتولنډو کیسوکې ریالستي افکار ، ۱۳۶۵ کال ، (۹۹) مخ .

په دغه ادبي پير کې دنورو خورو ورو مقالو په څنگ کې يوبل ځانگړي اثر د «
 کره کتنه» په نامه په ۱۳۶۴ کال کې د هڅاند ليکوال گران هيواد مل په
 پاملرنه افضل ټکور راغونډ او خپور کړ، ددغه اثر

محتويات په زياته کچه د کره کتنې په عملي او تيوريکي برخو کې دي. که څه
 هم ما په پنځوسمو کالونو کې پر کره کتنه اودهغې پر بهير باندې اوږدې خبرې
 وکړې، خوداچې دغه اثر په دغه دوره کې وروستي چاپ شوي اثر دی، او
 کومې کره کتنې چې په دغه اثر کې راغونډې شوې، هغه هم په اوسني کره
 کتنې کې د يوې ځانگړې هدفمنډۍ يادونه کوي. په کتاب کې د علمي کره
 کتنې ډيرې ښې اوانتقادي بيلگې راټولې شوې دي خو له بده مرغه چې ددغو
 کره کتنو په اړه د يوې تفصيلي تبصرې او دهغو د ماهيت د څرگندونې کمي له
 ورايه محسوس دی. زما وړانديز داو چې ټولونکي اوياهم مشوق بايد لږ تر لږه
 يوازې د مقالې اوجالبو انتقادي ليکنو په راټولولو باندې بسنه نه وای کړي
 اويوڅه يې سره سپړلې وای. زه داهم منم چې مدون کيدای شي دځان لپاره
 داخبره وکړي چې گواکي دده چاره يوازې ددغه اثر خپرول او ترنورو پورې
 رسول وو. په دغه ترڅ کې زه فکر کوم دادهغې موسسې مسووليت و چې بايد
 هغه يې يوه باصلاحيته کس ته سپارلې اوهغه زموږ دغه وړانديز ته عملي ښه
 ورکړې وای.

په هرډول که خبره سره خلاصه کړو، کولای شو ووايو چې د اوبښتيايي پير کره
 کتنه او دهغې دخپريدواو پيژندگلوی په برخه کې ښايسته خواري شوې ده،
 هغه کره کتنې چې د ليکوالو داتحادیې له خوا خپرې شوې، هغو ټولو زموږ په
 معاصر ادبي بهير باندې پوره روزنيز اغيز درلود. دليکوالو داتحادیې دکره کتنې
 دځانگړې په هلوځلوکې دوې خبرې په ځانگړې توگه د يادونې وړ وې، يو دلته
 د افغاني معاصر ادب دنامتو ليکوال راټولون واو بل په دغه وخت کې د علمي
 کره کتنې د بيا راژوندي کولو بهير، چې له يوې اوږدې مودې رکود څخه

وروسته دهغه لپاره کارپیل شو، په دغه ترڅ کې له یوې خوا د معاصر ادبیاتو یوشمیر ښې او یابدې بیلگې د انتقاد تر ژړنده راووتې، او له بلې خوا کره کتنه د ادبي آثارو د عملي تنقید او انتقاد په ډگر کې راڅرگنده شوه. پر علمي آثارو باندې بحثونه، تقریظونه او انتقادي مقالې هغه څه وو چې هم زموږ لیکوالو ولیکلې او هم یې له نورو ژبو څخه راوژباړلې. مطلب دا چې انتقاد هم د انتقاد کولو دجرات اوهم د انتقاد دزغم روحیه په علمي او منطقي توگه رامنځ اوسه نژدې یوه لسیزه کې دخپلې پیاوړتیا پورې ته ور رسیده. موږ د افغانی لیکوالو پر کارونو او دهغو پراختیادې هڅو باندې تبصرې وکړې، خو دهغو په باره کې چې له باندنیو سرچینو یې زموږ ددغه بهیر دپیاوړتیا لپاره کار وکړ ډیر څه ونه ویل، په دغه برخه کې یوازې دیوه لیکوال او استاد ارواښاد گل محمد نورزي (د افغانستان دعلومو اکاډیمۍ د لومړي مشر اوبنسټوال) د نامتو روسي لیکوال بلنسکي «گوگول ته لیک» چې دنړیوالې کره کتنې په ترڅ کې ډیر اهمیت لري پښتو ته له روسي سرچینو را وژباړه. دا له هغو ژباړو څخه وه چې زموږ د نوې کره کتنې لپاره هم په تیوريکي لحاظ ډیر مهم او دیادونې وړ اثارو، چې دلته یې یوه برخه دیوې ژوندۍ کره کتنې په توگه را اخلواو خپل مبحث ته هم ددغه لیک په یوه برخه باندې دپای ټکي ږدو. د (گوگول ته لیک) په یوه برخه کې ویل شوي:

«... زه ستاسې په آئنده تصمیم خبرنه یم. ولې زما په مخ کې ستاسو کتاب پروت دی، ما هغه سل کرتې سرتراپه ولوست. په هغه کې ما هیڅ پیدا نه کړل بي له هغو شيانو، په کومو باندې چې اوسنۍ خبرې روانې دي. هغه څه چې ستاسو په کتاب کې شته زما زړه او احساس یې رت زخمی او توهین کړل. که چیرې ما خپل توهین شوي احساس ته موقع ورکړې وای نو یقین دی چې دغه لیک به په ستره کتابچه بدل شوی وای. ما په اول کې هیڅکله نه غوښتل چې ددې کتاب په باب تاسو ته څه ولیکم، ولو چې زړه مې ډیر څه راته ویل او په

بې صبرۍ سره د ليک ځواب ته منتظيروم. تاسو په رسمي توگه په مطبوعاتو کې وليکل چې که څوک زما په باب څه ليکل غواړي کولای شي خپل نظريات خپاره کړي. که چيرې زه په روسيه کې اوسيدای ما دغسې مکتوب تاسو ته نه شو ليکلای ځکه دهغه ځای شي کينان (جاسوس) پر دې ليکونه راخلاصوي او هغه لولي. د دوی داکار دخپلې خوښې لپاره نه بلکې د جاسوسۍ لپاره هم دی. د سړ کال دوبي زما لپاره په توبرکلوزپيل شو. زه يې خارج ته په تلو مجبور کړم، ان ستاسو ليک يې ماته رازلخ يرون بشارته راوليږه. نن شپه پاریس ته دفرانکفورت نامين له لارې روان يم. داچې په تصادفي ډول ستاسو ليک زما لاس ته راغی، زما په زړه کې راغونډ شوي شيان په همدې ليک کې راووتل، زه هغه څوک نه يم چې خبرې په نيمايې کې پرېږدي، چالاکی مې هم زده نه ده، داشيان زما په طبيعت کې نه راځي.

پرېږدئ چې يا تاسو او پخپله زمانه ما ته راوښيي چې ستاسو په باب زه په خپلو نتيجه گيريو کې غلط شوی وم. زه به تر ټولو اول، په دی خوشاله شم. زه دخپلو خبرو څخه هيڅکله هم نه منکړېرم، دلته زما اوستا د شخصيت موضوع مطرح نه ده، بلکې دلته په هغه څه باندې خبره روانه ده چې نه يوازې زما بلکې ستانه هم لوړه ده. دلته خبره په واقعيت باندې روانه ده، او خبره په روسيه باندې روانه ده، داده زما وروستۍ او اخرنۍ خبره که چيرې تاسو ته داسې بدبختي درځيرمه شوې وي چې دخپلو پخوانيو هنري آثارو څخه په آرامه توگه او آسانۍ سره لاس په سر شوي وئ، نو اوس هم داسې په آسانۍ سره دخپل وروستي اثر نه منکر شئ، هغه گناه ده چې ددې اثر په چاپولو سره مو په سراخيستي ده، هغه بايد په خپله جبران کړئ، دهغه په جبران کې داسې نوي اثر جوړ کړئ چې ستاسو پخوانيو آثارو ته ورته وي. « (۱)

نتیجه :

دېښتوادي بهير په ترڅ کې مودکره کتنې په لنډه تاريخچه باندې لږ اوږد پره رڼا واچوله ، خو دا بايد ووايو چې لومړی خو دغه کار د يوې پيلامې بڼه درلوده ، دويم دا چې دغه کار بشپړنه دی ، کيدای شي ، په راتلونکې کې دا کار تر دې هم ښه او په بشپړه توگه تر سره شي اوبدایي ورکړه شي . په دغه اړه بايد ووايو چې دکره کتنې په برخه کې په تيرو لسو پنځلسو کلونو کې يو لړ عملي کارونه له هره پلوه د يادونې وړ دي. په دغو کلونو کې د کره کتنې يوشمير ژانرونه (ډولونه) د پخوا په اندول نه يوازې دود شول بلکې پراختيا هم ورکړه شوه. د « نقد پرنقد » اصل چې تر دغه وخته زموږ په ادبي بهير کې کله پردی او کله نا آشنا ښکارېده رامنځ ته او د پرله پسې عملي ټولنو او غونډو له لارې يې پياوړتيا ومونده. چې گټورتيا يې د ادبي آثارو او ادبي بهير د کره کيدو په ترڅ کې روښانه وه . د ادبي خپرونو په لړ کې يوشمير خپرونې لکه ژوندون مجله ، کابل مجله او د زيرې جریده ډيرې مهمې اود يادونې وړ دي. ځکه د دغو خپرونو له لارې يوشمير معيارې کره کتنې د روانې پيړۍ په دويمه نمايي ترسترگو شوې.

د هرې ټولنې د ژوند او ادبي آثارو د ښې پيژندنې لپاره کره کتنه يوازنې موثراو گټور مضمون دی ، چې زموږ په ټولنه کې لاهم په مقدماتي مرحلو کې دی ، تر هغو به موږ ښه ادب او ادبي آثار ونه لرو ترڅو چې د يوې سستما تيکې علمي کره کتنې خاوندان نه وو. تر هغو به دنوښت پر رنگ او ترنگ پوه نشو ترڅو هغه ونه پيژنو ، او تر هغو به د يوه ادبي شهکار خاوندان نه شو ، ترڅو چې د ادبي شهکار د زده کړې او تمرين په رمز باندې نه وو پوه شوي . د دغو ټولو

رمزو لپاره وړده چې کره کتنې ته مخه کړو، ویې وایو او په عملي توګه یې له ادبي ایجاد سره پتلیز کړو.

زه باور لرم چې د ادب د دغې مهمې برخې په باب به زموږ ځوانان په زړه پورې او ګوټلۍ کار راپیل کړي او ددې امید شته چې په نژدې کې به موږ دکر کتنې په برخه کې ډیر ښه او فني او کره کتونکي ولرو. ځکه څومره چې ادبي او هنري ایجادات د ټولنیز ژوند ژورې راسپړلي شي، دهغو په څنګ کې به دغه ادبي

(۱) بلنسکي «ګوګول ته لیک» د ګل محمد نورزي ژباړه، ژوندون (۶) ګڼه، ۱۳۶۳ کال (۵۱) مخ.

ډالۍ هم دخپل انتقادي طبیعت په رڼاکې په علمي وړتیا سره دانساني ارزښتونو د پیژندنې چاره په ښه توګه ترسره کړي. زموږ کره کتنه د ودې او ځلا اونوې راتلونکې په لوړ ګامونه پورته کوي اوزموږ د اوسني ادب هسکي او ټیټې به دغه علم موږ ته راپیژني او ځان به زموږ د ژوند له عیني او ذهني وړتیا سره د سمون په لور غزوي.

ماخذونه:

- ۱- افغان یاد ، دمقالو جونگ ، د کابل پوهنتون خپرونه ۱۳۶۰ کال .
- ۲- زرین انځور ، شعرونه او نقدونه ، د لیکوالو اتحادیې خپرونه ، ۱۳۶۵ کال .
- ۳- براهني رضا ، طلا درمس ، تهران ، ۱۳۴۷ کال .
- ۴- بینوا عبدالرووف ، اوسنی لیکوال (۱) (۲) ټوکونه ، کابل ۱۳۴۱- ۱۳۴۵ کالونه
- ۵- بلنسکي ، گوگول ته لیک ، د نورزي ژباړه ، د لیکوالو اتحادیه ، ۱۳۶۳ کال
- ۶- پښتون اتمانزي ، (اخبار) پېښور ، ۱۹۳۸ کال .
- ۷- پښتو مجله ، پېښور ، ۱۹۷۹ اونور کلونه .
- ۸- تربور ، پښتو ډرامه ، پېښور ۱۹۶۱ کال .
- ۹- حبیبی ، عبدالحی ، پښتانه شعرا (۱) ټوک ، ۱۳۳۰ کال .
- ۱۰ - حبیبی عبدالحی ، په اوسني پښتو شعر کې د ژوند څپې ، کابل ۱۳۶۰ کال .
- ۱۱- خټک ، خوشال خان ، دستارنامه ، پښتو ټولنه ، ۱۳۴۵ کال .
- ۱۲- خټک ، خوشال خان ، ستواتنامه ، کابل ۱۳۵۸ کال .
- ۱۳- خټک ، خوشال ، کلیات ، پېښور ۱۹۵۲ کال .
- ۱۴- خپلواک ، مجله . پېښور ۱۹۵۸ کال .
- ۱۵- دوران مجله ، پېښور ۱۹۵۸ کال .
- ۱۶- روهي محمدصديق ، ادبي څېړنې ، د لوړو زده کړو مطبعه ، ۱۳۶۰ کال .
- ۱۷- راحت زاخیلی ، ناول دماروخی دژباړو ادبیاتو پوهنځی خپرونه ، ۱۳۶۳ کال .
- ۱۸- رهبر ، مجله (۱۷) گڼه ، پېښور ۱۹۵۸ کال .
- ۱۹- زیار مجاور احمد ، (مقاله) کابل مجله ، ۱۳۶۰ کال .
- ۲۰- زرین کوب عبدالحسین ، نقد ادبی (۱) ټوک ، تهران ۱۳۵۴ کال .

- ۲۱ زیري (اوونيزه) دافغانستان دعلومو اکاډيمی، ۱۳۶۳ کال .
- ۲۲- ژوندون (مجله) د افغانستان دليکوالو دټولنې خپرونه ، کابل . ۱۳۶۲ کال .
- ۲۳- ژوندون (مجله) - - - - - ۱۳۶۳ کال .
- ۲۴- ژوندون مجله ، - - - - - ۱۳۶۴ کال .
- ۲۵- ژوندن مجله - - - - - ۱۳۶۵ کال
- ۲۶- سراج الاخبار (جريدة) پنځم کال ، (۱۳۳۳ ه ق) کال .
- ۲۷- سراج الاخبار (جريدة) شپږم کال ، (۱۳۳۴ ه ق)
- ۲۸- سائل ، رحمت شاه ، دلمبو په سوري ، پيښور ۱۹۸۵ کال .
- ۲۹- سهيم ، نورمحمد ، په پښتوکې کيسوکې ريالستي افکار، علومو اکاډيمی ۱۳۶۵ کال .
- ۳۰- سورانی مجبور ، دبنوادب پيښور ۱۹۷۱ کال .
- ۳۱- شريفه شريف ، د ژوند انځور ، ۱۳۵۷ کال .
- ۳۲- شيدا کاظم ، ديوان ، کابل ۱۳۳۱ کال .
- ۳۳- طلوع افغان (جريدة) کندهار ، ۱۳۱۷ کال .
- ۳۴- عرفان (مجله) دمعارف وزارت ، ۱۳۶۲ کال .
- ۳۵- کابل مجله ، (۷) گڼه ، ۱۳۳۹ کال .
- ۳۶- کابل مجله ، (۱۲) گڼه ۱۳۳۹ کال .
- ۳۷- کابل مجله (۱) گڼه ۱۳۴۱ کال .
- ۳۸- کابل مجله ، (۱۱- ۱۲ گڼه) ۱۳۶۳ کال .
- ۳۹- لکچره‌ای آموزشی ، کابل پوهنتون خپرونه ، ۱۳۶۲ کال .
- ۴۰- مغموم يارمحمد ، دخوشال فرهنگ ، پيښور ۱۹۸۵ کال .
- ۴۱- هوتک محمد ، پڼه خزانه څلورم چاپ ، کابل پوهنتون ۱۳۵۷ کال .
- ۴۲- هيوادمل ، دمحمد هوتک ژوند اومزار ، کابل ۱۳۶۲ کال .

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت
بناغلي (گلزار سنگروال) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر
چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویارې چې د علمي اثارو د چاپ
لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو
څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د
کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا ددې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو
چې ددې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

د پښتو هنري ادبياتو
د کره کتنې لنډه تاریخچه

لیکوال: عبدالخالق رشید
۱۳۹۲ لمريز کال

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۱۱۲

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library